

Csengőszó

módszertani
folyóirat tanítóknak

2014

1. szám

CSENGŐSZÓ

módszertani folyóirat

Szerkesztőség:

Főszerkesztő:

Dr. Galgóczi Lászlóné

Szerkesztőség címe:

6723 Szeged, Debreceni u. 3/B

Tel.: (62) 470-101

FAX: (62) 554-666

Kiadó:

MOZAIK KIADÓ

Felelős kiadó: Török Zoltán

Tördelőszerkesztő: Forró Lajos

Borítóterv: Szőke András

A Csengőszóban megjelenő valamennyi cikket szerzői jog védi. Másolásuk bármilyen formában kizárólag a kiadó előzetes írásbeli engedélyével történhet.

TARTALOM

**IRODALMI NEVELÉS –
ANYANYELVI NEVELÉS – KULTÚRA**
Anyanyelvi nevelés az SMS-ek korában
Lerchné dr. Egri Zsuzsa

TARSOLYUNKBÓL
Magánvélemény napjaink pedagógus
szerepköréről
Szabó Ágnes

**Aranymetszés a matematikában,
a természetben és a művészetben**
Takács Gábor

KUTATÁSOK TÜKRÉBEN
Az igekötők alakja, jelentése és szerepe
a szókincsben Hátterismeretek és
anyanyelv–pedagógiai javaslatok az igekötők
tanításához III.
Dr. H. Tóth István

A pedagógus szaktudása és gyermekképe
Kollányi Ödön: Segédkönyv a fogalmazás
tanításához című munkájában
Nagy Zsuzsanna

Szemléltetve sokkal könnyebb III. rész
Nyelvtan – helyesírás
Bánné Szikszai Erika

Anyanyelvi, irodalmi társasjáték
Dr. Málnási Ferenc

FIGYELMŰKBE AJÁNLOM!
„Szunnyadó nyelvi lelkiismeretünk felrázása”
Paál Zsolt

Közlési feltételek:

A közlésre szánt kéziratokat gépelve (két példányban), floppy lemezen vagy e-mailen (kattila@mozaik.info.hu) küldjék meg a szerkesztőség címére. A kéziratok lehetőleg ne haladják meg a 8-10 gépelt oldalt (oldalanként 30 sorban 66 leütés). A rajzokat, ábrákat, táblázatokat és fényképeket külön lapon megfelelő szövegezéssel kérjük ellátni. (A szövegrészben pedig zárójelben utaljanak rá.)

Kérjük, hogy a szövegbeli idézetek név- és évszámjelöléssel történjenek, míg a tanulmányok végén a felsorolt irodalom alfabetikus sorrendben készüljön. Kérjük szerzőtársainkat, hogy a kéziratok beküldésével egyidejűleg szíveskedjenek közölni pontos címüket, munkahelyüket és beosztásukat. A cikk megjelenése után a lemezeket visszaküldjük.

IRODALMI NEVELÉS– ANYANYELVI NEVELÉS– KULTÚRA

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Anyanyelvi nevelés az SMS-ek korában

Bevezető gondolatok

Az iskola sohasem volt független a társadalmi-gazdasági mozgásoktól, nem lehet az ma sem. Ellenkezőleg: a változások mind leképeződnek benne: esetenként megelőzve őket, máskor szinkronban velük, leggyakrabban azonban nem kis késéssel csupán követve őket. A kölcsönhatás mégis mindig objektív és törvényszerű. Az iskolának éppen ezért napjainkban is kötelessége reagálni a külső világra, egyfajta szolgáltatásként akár a központi szabályozókban deklaráltan, akár a helyi programokban megfogalmazottakkal kielégíteni a hagyománytisztelő, illetve a mindig megújuló, jogos, néha túlzó, divatos szóval: alternatív elvárásokat, igényeket.

Leszűkítve és konkretizálva a témát az anyanyelvi nevelés területére, arra a kérdésre kell keresnünk a választ, mit tehet az intézményrendszer egésze, mit tehet a közoktatás kulcsfigurája: a szaktanár, amikor tapasztalja, hogy csökken az olvasás iránti igény, a jó könyvekre fordított idő, nem javul megfelelő mértékben a szövegértés színvonala, veszít társadalmi fontosságából a helyesírás, a nyelvhelyesség, gyakorta nem alkalmazási feltétel a pontos, világos, magyaros fogalmazás, a kulturált kommunikáció, a szabályos és szabatos nyelvi viselkedés, nem

számít nélkülözhetetlen értéknek a szép magyar beszéd, a világos gondolat, a helyzetnek, a témának, a beszédpartnernek, az alkalomnak megfelelő, azzal adekvát kifejezőmód.

Követelmények, elvárások

Induljunk ki abból az alaptételből, hogy minden magyar tanár, ezen belül minden magyartanár ismeri a követelményeket, birtokában van a kor színvonalán meghatározott szakmai ismereteknek és kompetenciáknak, didaktikai és metodikai tárháza elég gazdag azok közvetítésére, megszilárdítására, valamint a tanultak alkalmazásához szükséges készségek, képességek kimunkálására. Ismeri és szereti a gyerekeket, megérti gondolataikat, felelősséggel foglalkozik velük, személyes sikerének érzi, ha jól teljesítenek, és mindent elkövet a gyengébbek felzárkóztatása, továbbhaladása érdekében. Tisztában van azzal, hogy a grammatika nem csupán egy a tantárgyak sorában, hanem első az egyenlők között. Tudja, hogy a nyelv a gondolatközlés, az ismeretszerzés (-adás) és a kapcsolatteremtés mással nem pótolható eszköze, melynek használatával a leginkább humán tevékenység, az emberek közötti kommunikáció valósul meg. Tisztában van azzal is, hogy a kölcsönös információcsere közben intenzíven mű-

ködnék a nélkülözhetetlen nyelvi képességek: az írott jelek szabályszerű papírra vetése, az írott, hallott, olvasott anyag egy vagy több jelentésének megfejtése, különböző beszéd- és írásművek alkotása, továbbá aktivizálódnak a beszédtechnikai, helyesírási, nyelvhelyességi, szerkesztéstani és stilisztikai ismeretek. Mindezek azonban csak akkor válnak igazi kompetenciákká, ha a tanár irányításával az együttes foglalkozások eredményeként a tanulók megismerik a tanulás általános és speciális technikáit, a könyv- és könyvtárhasználatot, a számukra elérhető információhordozók biztonságos és célszerű működtetését, értik és természetes könnyedséggel használják a szaknyelvet, elsajátítják az életkoruk megfelelő szinten a terminus technicusokat, követik a szabályokat, de könnyedén élnek a kivételek adta lehetőségekkel is. Vagyis nemcsak átélik, hanem élvezik is az emberi mivoltukból adódó nyelviség csodáját.

A tanárnak a cél érdekében el kell döntenie, milyen taneszközöket választ. Mit és hogyan tanít, mire helyezi a hangsúlyt a sokoldalú fejlesztés szem előtt tartásával. Hogyan alapozza meg és hogyan alkalmaztatja a lehető legmagasabb szinten a gyerekek nyelvi-nyelvtani ismereteit, melyek hatékonyan segítik a többi tantárgy és az idegen nyelv(ek) tanulását. Mindezt nem öncélúan, hanem valamennyi tanítványnak megmutatva a későbbi önérvényesítési lehetőségeket, a néphez, nemzethez tartozás nagyszerű érzését, megértve hazája, népe, anyanyelve, kultúrája gyökereit, hagyományait, fejlődésének egyes állomásait, folytonos változásának okait és törvényszerűségeit, láttatni jövőjének megalapozottságát. És persze felkészíteni a ma fiataljait arra, hogy készek és képesek legyenek felelősséggel részt venni annak alakításában.

Helyzetkép

Mindenekelőtt tudnunk kell, mire és hogyan használják gyerekeink a digitális kultúra (szó szerint) kézbe fogható eszközét, az

ezerszer áldott, ezerszer átkozott mobiltelefont. Legtöbbször – mint mondják – akár „csukott szemmel is” SMS-eznek vele.

Az SMS rövid, maximum 160 karakterből álló szöveges üzenet, melyet a billentyűzet segítségével írhatunk meg és küldhetünk el valamely másik készülékre vagy az interneten létező e-mail címre. Természetesen nemcsak továbbíthatunk, hanem fogadhatunk is hasonlóan személyes közleményeket.

A hely- és időtakarékoság érdekében általánosan ismert jeleket, kedves-humoros „szmájlikat” (spice) használhatunk: :-) = mosolygás, :-(= szomorúság, :-* = puszi, ;-) = kacintás, :-| = kételkedés.

A fiatalok SMS-eiben az előbbieken kívül előfordulnak szellemes rövidítések is: 1 = egy, 6 = -hat,

7 = -het, hét, + = meg, h = ha, hogy, n = nagyon, v = vagy, L = el, M = em, cc = tsz, x = ksz; -szor, -szer, -ször, ts = cs stb.

Található egybeírt (szóköz nélküli!) szöveg is, amelyben esetleg minden szó nagybetűvel kezdődik, de olyan is, amelyet a megfelelő tördelés hiányában nehéz értelmezni.

Az SMS-ek néhány jellemző vonása egy-egy osztálynyi tanuló rövid üzeneteinek vizsgálata alapján:

11–12 éves általános iskolások SMS-ei

A fiúk témái:

sport, utazás, napi teendők, események.

A lányok témái:

nyaralás, utazás, napi program, vásárlás, étkezés, közös játék, iskolai élet, fiú-lány kapcsolat, a „járás”, féltékenység új barátó miatt.

A megszólítás nélküli üzenetek legtöbbször köszönéssel zárulnak.

A fiúk köszönésformái:

Szia!, Csuma!, Jó éjszakát!, Go!

A lányok köszönésformái:

Hellóka!, Csá!, Puszi!, Szia!, Csumi!.

A lányoknál megtalálható

divatszavak: király = jó, marha = nagyon
nyelvi durvaság: szar = rossz.

13-14 éves általános iskolások SMS-ei

A fiúk témái:

ismerkedés, címcseré, sport, iskolai élet.

A lányok témái:

ismerkedés, barátkozás, programok, iskola,
divat, gratuláció, kapcsolat-együttjárás, szá-
mitógépezés.

A fiúk köszönésformái:

Szia!, Üdv!.

A lányok köszönésformái:

Szia!, Szió!, Szióka!, Jócaakát!, Happy!, Sya!,
Puszi!, Pusszancs!.

Jellegzetes rövidítések:

láltalán, val.színű.

Néhány szöveg eredeti formájában (betűhíven):

1. 11 éves fiú: „Délután elmarad az edzés, mer Évanéni nem ér rá. Szia, add tovább”
2. 12 éves lány: „Megjöttek az új radiók a papírboltba. Val.színű, ho nem velem akarsz menni, hanem a Dorkával, de még meg bánod Hy”
3. 14 éves lány: „A koszorúcskára hány vendéged lesz? Anyukám megvette azt a hosszú ruhát, amit félretettek. És neked milyen lesz a frizúrod? Pusszancs.”

15-16 éves szakiskolások SMS-ei

A fiúk témái:

sport, napi program, gratuláció, a mobilozás
technikai kérdései („lóvé a kártyán”), szex,
alkoholizálás.

A lányok témái:

napi program, utazás, randevú, válasz sür-
getése („Csörögj rám!”), bulizás.

A fiúk köszönésformái:

Csá!, Puszi!, Szia!, Üdv!, Hy!.

A lányok köszönésformái:

Puszi!, Szia!, Szevasz!.

Jellegzetes rövidítések:

1 (névelő), dr = doktor, orvos, léci = légy
szíves.

Néhány szöveg eredeti formájában (betűhíven):

1. 16 éves lány: „Várom kell egy csomót, itt vok a drnál.”
2. 16 éves fiú: „Szeretnék ágyba húzni, meggizzasztani úgy, hogy egész tested bele-remeg, egyszer úgy is megkaplak. Üdv.: Influenza.”
3. 16 éves fiú: „Ez a kisugárzás, ez az intelligencia, ez a helyes arc és mindenek előtt ezek a gyönyörű szemek! De most elég rolam! Te hogy vagy?”
4. 15 éves lány: „Ha megkérdik mit jelentesz számomra elmondom semit, csak fényt az éjszakába Hűsítő szelöt a forró nyárba Szeretlek cicád”
5. 16 éves lány: „Én egy marlakó vagyok és a mobilod gombjaival az újjaidal szeretkezem. de látom élvezed, mert mosolyoksz.”

16-17 éves gimnazisták SMS-ei

A fiúk témái:

internet, chetelés, telefonálás, mobilozás,
napi program, iskolai élet, fiú-lány kapcsolat,
randevú.

A lányok témái:

napi programok, iskola, tanulás, fiú-lány
kapcsolat, versenyek, szereplések, érintkezés
a különböző kommunikációs eszközökkel.

A fiúk köszönésformái:

Szia!, Helló!, Csók!, Puszi!, Pussz!, Jó
éjszakát!.

A lányok köszönésformái:

Szia!, Szióka!, Tsók!, Pusszancs!, Pusza!,
Sziabia!.

Jellegzetes rövidítések:

légszi, 2szeresen, 2vel, v.hol. v.kit, vár6ó,
le7, jövő 7en, +kaptuk, jöttM, Lmegeyek, 5let.

Egy 17 éves fiú Maksa-utánérzést mutató szövege betűhíven:

„A csapdába esett ostoros moszat vergődése csupán halk nyöször ahoz képest, ahogy én sóhajtozom utánnad Hiányzol, hiányzol, mint nyilvános telefonnak a kagyló. Szeretlek, ha kell, leírom 1000szer is, h. szeretlek. Egész nap megy a hasam, úgyhogy van időm bőven. Na, lassan abbafejezem az smst, mer anyám unja írni. Soxor csókollak.”

16–19 éves szakközépiskolások SMS-ei

A fiúk témái:

szerelmi kapcsolat, vallomás, mobilozás, filozofálás, visszautalás előző felvetésekre (Jó a cipő.), új hír.

A lányok témái:

program, vásárlás, otthoni punnyadás, unatkozás, hír, találkozás, magyarázkodás elmaradt találkozás miatt, iskola, autóvezetés, drukkolás, gratuláció.

A fiúk köszönésformái:

Csók!, Csá!, Szia!, Puszi!, Szehvuszt!

A lányok köszönésformái:

Puű!, Hy!, Sya!, Szia!, Mizu?, Pussz!, Pusy!, Szió!, Puszi!, Jó éjt!, Hi!

Jellegetes rövidítések:

mglepi, 7vége, m1ünk, mindent&mkít, 1*, talizni = találkozni, kaptam+.

Néhány szöveg eredeti formájában (betűhíven):

1. 16 éves lány: „Hy. miért nem leszjő a7végéd. nem kaptam + amultkorismst! én most itthon punnyadok tökfáradtvagyok majd m1ünk pécsre ha képbévagy még csörgess + visszahívlak”
2. 19 éves fiú: „Einstein nem tudott semmit. Szerintem az, hogy talán meg nem tudom, az valamivel reálisabb kompozíciót sugall annak a megértésnek a ténye iránt, hogy Einstein vak.”
3. 18 éves lány: „Na mizu van veled? Én halálra unom magam, németem van, közben

nyomom a play-t Holnap kéne talizni, nem? majd hívlak. puszi”

4. 17 éves lány: „Szia drága! Most keltem fel. Tök jól esett az SMS-ed. Te is hiányzol, de csak a hétvégén érek rá sajna. Már nem tok írni, de ha kapok kártyát, írok rögtön! Szia!”

Teendők a továbblépés érdekében

Az előbb ismertetett szövegek tanulságai alapján leszögezhetjük, hogy anyanyelvi óráinkon érvényesíteni kell a tudományosság és fokozatosság elve mellett az indirekt módon, de nagyon céltudatosan adagolt sokoldalú nevelő hatást és komplexitást. Valamennyi iskolatípusban célszerű az anyanyelv oktatását a kommunikáció köre szervezni. A megoldandó feladatok akkor hatékonyak, ha mindenkor figyelemmel vannak az életkori sajátosságok és az adott szociokulturális kör igényeire, ha érdekesek, megfelelő mértékben motiváló hatásúak, ha fokozatosan nehezednek, ha a mindennapok gyakorlati problémáinak megoldására, azok enyhítésére irányulnak, ha nem nélkülözik a játékosságot, a humort és ha az ismeretek elmélyítéséhez, a kompetenciák kialakulásához kellő számban, de más-más összefüggésben fordulnak elő. A megtanulandó ismereteken kívül alkalmas adnak a kreativitás, az egyéni látás- és kifejezés mód megnyilvánulására is. A jó tanárnak a közösségi norma közvetítőjeként, a kívánatos nyelvhasználat pozitív példajaként, felelős értelmiségi létéből következően irányító-szolgáltató-értékelő-korrigáló-megerősítő-elismerő partnerként, nem utolsó sorban vérbeli pedagógusként el kell érnie, hogy valamennyi tanuló érdeklődjék a nyelvi kérdések iránt, hogy keresse a legjobb megoldásokat, a lehetséges variációkat, hogy képes legyen önellenőrzésre, önkorrekcióna, hogy tudjon örülni a sikernek, mind a korrekt-szabályos, mind a szellemes, ötletes, az egyéni jellegzetességeket is felmutató produkcióknak.

Ajánlott feladattípusok

A következőkben néhány példát szeretnék bemutatni, melyeket a MOZAIK KIADÓ Anyanyelv felsősöknek 5–8., és Anyanyelv szakképzősöknek 9–10. című munkafüzetekből választottam. Aki a folyamatosan átdolgozott Nyelvtan, helyesírás, fogalmazás 5–10., illetve az Összefoglaló feladatgyűjtemény című taneszközöket használja, illetve a 2012/13. tanévtől fokozatosan belépő, az új Kerettanterv kívánalmi szerint módosított Anyanyelv... sorozatnak szavaz bizalmat, természetesen azokban is talál hasonlókat.

I. A kommunikáció alaphelyzeteivel foglalkozó feladatok egyaránt alkalmasak a névadás, a megszólítás, a kapcsolatteremtés, az ismerkedés, a köszönés, elköszönés gyakorlására:

- 5. osztály: 6/1., 6/3., 79/2., 84/9.
- 6. osztály: 8/8., 16/4., 33/5., 68/2.
- 7. osztály: 14/2., 18/1., 3., 99/2-3., 104/3.
- 8. osztály: 16/3., 26/1-a-b., 50/2.
- 9. osztály: 22/1., 23/4., 48-49/1-8.
- 10. osztály: 1166., 20/1-2., 21/3., 22/4., 32/3-4.

II. Különböző témák, variációk kidolgozását igénylő feladatok, utalva eltérő nézőpontra, stílusra stb.:

- 5. osztály: 11/1., 12/4-8. (v.ö.: 11/3.), 17/1., 38/8., 74/9.
- 6. osztály: 16/2., 39/1., 42/3.
- 7. osztály: 16/3., 29/2., 40/1-e., 50/7., 55/5., 73/1.
- 8. osztály: 4/7., 21/3., 25/6., 3., 31/2., 47/1.
- 9. osztály: 9/5., 11/10., 35/7., 42/3., 45/e-f., 61/3.
- 10. osztály: 15/4., 22/7., 25/4., 32/3., 37/6.

III. Valamilyen szempontból hibás szöveg javítása:

- 5. osztály: 5/4., 26/6., 38/7.
- 6. osztály: 15/3., 30/3., 31/4.
- 7. osztály: 12/9., 20/3., 35/1-a., 82/3.
- 8. osztály: 11/7., 17/1., 38/5.
- 9. osztály: 15/7., 58/8.
- 10. osztály: 16/2., 17/6., 19/5., 22/5., 23/11., 24/2., 27/1., 46/13.

IV. A gyakorlati életben jól hasznosítható (vagy arra felkészítő) feladatok:

- 5. osztály: 79/2-3-4-6-7-8., 84/10.
- 6. osztály: 13/3., 22/10., 43/4., 68/2., 69/5.
- 7. osztály: 21/2-3., 24/2., 70/2., 72/5.
- 8. osztály: 48/3; 1., 4., 55/3-4., 56/5., 65/1.
- 9. osztály: 3/3., 4/1-4., 5/2-b., 6/1., 7/2-4., 17/5., 33/7., 39/8., 51/2-5.
- 10. osztály: 33/7., 34/3., 37/6., 39/10., 47/1-4., 48/5., 49/1-3., 52/3., 54/2., 55/3.

Összegezés

A fent olvasható gondolatok és gyakorlati példák remélhetőleg mindenkit meggyőztek arról, hogy valóban célszerű a kommunikációt az oktató-nevelő munka középpontjába állítani. A kollégák bizonyára maguk is belátják, hogy mind a szóbeli és írásbeli megnyilatkozások tartalmi és formai kérdései, mind a velük több-kevesebb ponton érintkező ismeretek tudatosítása, a nyelvhasználat szükséges továbbfejlesztése közben a legtöbb tanuló számára megszűnik a lélektelen grammatizálás unalma, helyette megvalósul a nyelvi kérdésekkel való bíbelődés értelme, öröme és haszna. Mi más adhatna a magyartanárnak is újabb hitet, újabb erőt?

TARSOLYUNKBÓL

Szabó Ágnes

Magánvélemény napjaink pedagógus szerepköréről

Milyenek látják az iskola munkájában a pedagógus szerepet?

Bevezetés

Napjainkra sajnos egyértelműen megállapítható, hogy a pedagógusok elismertsége, tisztelete, presztízse nagyon negatív irányba változott. Gyermekkoromban még a tanító nénim szava szent volt, igyekeztem mindent az utasításai szerint tenni, példaképként tekintettem rá, egy nagyon tiszteletreméltó ember volt a szememben. Ha valamiért, akármilyen kis dologért „dorgálást” kaptam, az nagyon mélyen tudott érinteni. Hasonlót tapasztaltam az osztálytársaim esetében is. A tanítóképző elvégzése után, a régi emlékekkel és lelkesedéssel felvértezve érkeztem meg a gyerekek közé, és meglepve tapasztaltam a változást. Sokáig saját magamat okoltam, amiért nem tudom olyanok nevelni a gyerekeket, amilyenek mi voltunk. De rá kellett jönnöm, ez már más „világ”, más gondolkodás.

Az alábbi kép sokatmondó, írásomat ennek témája köré igyekszem építeni.

Először mosolyogtam rajta, majd rádöbbenem, mennyire igaz ez a kép. Mint látható, mind a három szereplő szempontjából változás tapasztalható: tanár, szülő(k), tanuló, és az egymás közötti kapcsolatok. Emellett szavak nélkül is egyszerű választ kaphatunk arra, hogyan lát-

ták régen a pedagógus szerepét, és hogyan állnak hozzá ma.

Tanuló vs. szülő(k)

Régebben szülője válogatta, hogy mennyire komolyan kezelte gyermeke eredményeit az iskolában. Ez ma is így van. Azonban valami mégis megváltozott. Mégpedig az, hogy az esetek többségében az iskolában, leginkább a pedagógusokban keresik a hibát. Régen, ha rossz jegyet vitt vissza a tanuló, főként hanyag szorgalmát tekintették oknak, a tanító vagy tanár személye szinte meg sem kérdőjeleződött. Sőt, több olyan esetet is hallottam idősektől, hogy a pedagógus előtt szégyellték magukat a szülők a problémák miatt. Lehet, hogy nem volt ekkora verseny a jeles osztályzatokért, de egy közepes, jó eredményt mindenki elvart. Ha véletlenül egy gyermek tiszteletlen volt a pedagógussal szemben, akár elcsattant egyik atyai pofon is (a szülőtől a gyermek irányába), hisz a tisztelet nagyon fontosnak számított. Nemcsak a pedagógusok tisztelete, az idősebbek tisztelete is. Erre tanították, nevelték a gyermekeket.

Mindezzel együtt a gyerekek magatartása is megváltozott a szülők felé. Sok esetben hiányzik

a régen megszokott szigor, sokkal több engedelmünk van, nem tanulják meg, mi az a kötelesség, és ez az iskolai életük során is megmutatkozik. Már a köszönésben is megnyilvánul. Lehet, hogy mégis megvolt annak az értéke, hogy anno magázták a gyermekek a szüleit? Napjainkban már belegendolni is furcsa, hogy lehetett ez, de az is biztos, hogy azok a gyerekek kétszer meg gondolták, mielőtt tiszteletlenül szóltak bárkihez.

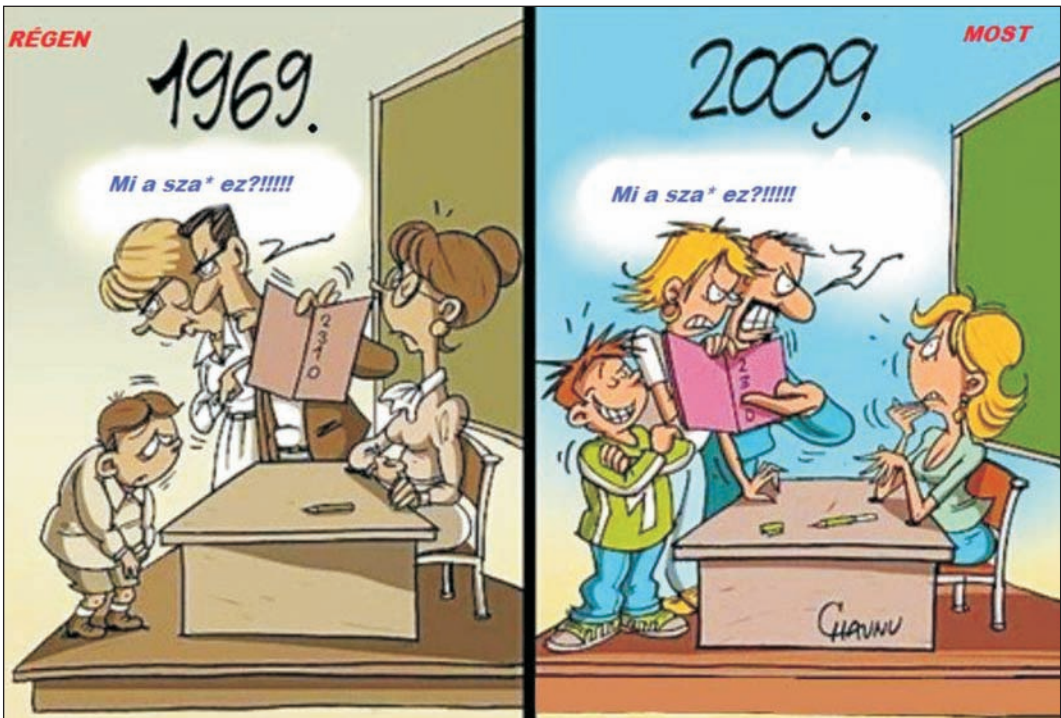
Sokszor hallom azt szülőktől, hogy „már nincs energiám nevelni a gyerekeket”. Ennek egyenes következménye a mindent ráhagyás, vagyis „játssz a géppel egész délután, csak maradj nyugton.” Majd a gyermekek ezt rendszeresen ki is használják, egyre kirívóbb viselkedésükkel próbálják kivívni a saját akarataikat, hisz „így majd úgyis megengedik”. És ezt egyre többen kezdik el alkalmazni a pedagógusokkal szemben. Nem egyszer láttam már hisztiző felső tagozatost, vagy kiabáló alsó tagozatost. Feszé-

getik a határokat, amihez otthon már hozzá szoktak, csak legyen csend végre.

Ami talán a legnegatívabbnak tekinthető változás ebből a szemszögből, hogy a gyermekek könnyen a pedagógus ellen tudják fordítani szüleit. Van, hogy nem is tudatos. Előfordul, hogy a gyermek nem is mond a pedagógus ellen semmi konkrét kritikát, de kedvező neki, hogy a szülő nem őt piszkálja. Sokszor úgy érzi az ember, mintha összefogtak volna ellene, s mivel a diák látja szülei támadását, még többet enged meg magának, a pedagógus tisztelete fokozatosan omlik össze. Ez bizony elég súlyosan tudja lelkiileg érinteni a pedagógusokat, főleg, ha több ilyen is van tanulóik között.

Tanuló vs. pedagógus

Továbbvezetve az előző fejezetben megkezdett gondolatmenetet, elérkeztünk a tanuló

1. ábra

és pedagógus közötti viszony mélypontjára. Azonban előtte szeretném a jó oldalt is bemutatni. Vagyis szerencsére még vannak pozitív példák a pedagógus-tanuló kapcsolatra, még hozzá az iskola kezdetén. A lurkó megérkezik a hatalmas iskolába, ahol majd olyan sok évet fog eltölteni, ott fog mindent megtanulni, mindenki nagyobb nála, minden olyan új. Ennek a rengeteg új ingernek a felfogásához, feldolgozásához jól esik egy kedves tyúkanyó szárnyai alá bebújni, a tanító néni védelmébe. Nem véletlenül szeretik mi, tanítók annyira az elsősöket. Nem azért, mert még picik és aranyosak, hanem azért, mert bennük még látjuk a tiszteletet, a rajongást.

Ahogy nőnek, ez a viszony egyre inkább fordul(na) át egy komolyabb, „távolságtartóbb” kapcsolatra. Vagyis régen ez így volt. Ma már sokszor azt érzem, hogy a felső tagozatosok „haverként” néznek egy-egy tanárra. Nem a szakembert látják bennük. Sajnos erre sokszor maguk a pedagógusok adnak okot. Számtalanszor tapasztalom, hogy egy-egy kollégánál nagyon fontos, hogy jó kapcsolata legyen az osztályával, diákjaival. Emiatt egyre nyitottabb lesz, egyre többet enged, csakhogy jó színben tűnjön fel. Azonban arra nem gondolnak, hogy ezzel a tisztelet is egyre jobban tűnik el. S a következmény általában az, hogy a tanulók az ilyen pedagógusoknak mernek hazudni, becsapni őket, egyre szemtelenebb hangvételt alkalmazni, alkalmanként neveltség tárgyává tenni a tanárt. És ekkor teszik fel sokan a kérdést, hogy mi a fontosabb: a tanár iránti szimpátia vagy a tisztelet? Sajnos sokszor mindkettő elvész, amelynek következményei változóak, de semmiképpen sem jók.

Az illusztrációtól egy kicsit eltávolodva, nagyon sok esetben beszélhetünk pedagógusi kiégésről, ami nagyon sokféleképpen nyilvánulhat meg. Az egyik ilyen esete (amelyet személyesen tapasztaltam egy ismerősöm ese-

tén), amikor a tanár elbizonytalanodik saját magában, szaktudásában, felkészültségében, munkájának eredményességében. Ezt a tanulók tudattalanul is észreveszik, és olyan hozzáállást is tanúsítanak, képtelenek tisztelni a tanítót vagy tanárt. Másik eset, amikor belefárad a pedagógus a szerepébe, nem talál már örömet benne, utálja a munkáját, keserű arccal, nyúzottan megy be a terembe. Melyik tanuló szeret egy ilyen légkörű órán lenni? Igazi tiszteletről ekkor sem beszélhetünk, ugyanis ekkor inkább a szigor miatti félelem munkálkodhat a diákokban, amely unszimpátiát eredményez. És hazudik az a pedagógus, aki azt mondja: „Nem érdekel, hogy kedvelnek-e a tanulók?” Senki nem szeret olyan munkahelyre bemenni, ahol kényelmetlenül érzi magát, unszimpátiát érezkel a körülötte lévőkön.

Pedagógus vs. szülő(k)

Iz a fejezetcím akár úgy is fogalmazódhatott volna, hogy „pedagógus vs. társadalom”. Talán ez a kapcsolat rakja a legnagyobb súlyt a pedagógus vállára. Számtalan megfogalmazott és meg nem fogalmazott elvárás van, amelyek sokszor ellentétesek egymással. A pedagógusok igyekeznek megfelelni mindennek és mindenkinek, a tanév elején mindent szépen elterveznek, hogy fogják azt csinálni, azonban ez az esetek többségében fokozatosan dől össze, a pedagógus kezdi érezni a diszharmóniát, kezd fáradni, s időnként ezt használják ki a szülők „támadásra” (pl. miért nincs elég jegy az ellenőrzőben még; hogy írhattak dolgozatot, ha át se vették rendesen stb.).

Ahogy az illusztráció is mutatja, a szülőknek a pedagógushoz való hozzáállása is megváltozott az évek során, a pedagógusról alkotott kép teljesen más már. Régebben még nagy tisztelet övezett minden tanítót, tanárt; ha leszidták

a gyermeket, az teljesen indokolt volt, ha rosszabb osztályzatot kapott, annak a tanulóhiányosság volt az oka. Ma viszont már nem egy olyan esettel találkoztam, amikor a tanárt kérték számon, őt vonták felelősségre. A pedagógus szerep ebben az összefüggésben is nagyot változott. Sokszor már nem elég a nevelés-oktatás megvalósítása, hanem fel kell készülni a „támadásokra”. Legalábbis gyakran annak veszik, akadnak olyanok is, akik könnyebben kezelik az ilyen eseteket.

Mindenesetre egyértelműen megállapítható, hogy napjainkra egyre több a szülő-pedagógus konfliktus. Ezt még jobban nehezíti a már korábban említett társadalmi elvárás. Vannak olyan szülők, akik úgy adják be az iskolába a gyermekeiket, mintha egy mosógépbe tennék őket, a pedagógus meg majd szép tisztára mossa a „koszos” ruhát, vagyis megneveli, megtanítja mindenre. Ezt a fokozódó nyomást a pedagógus is érzékeli, de változó, hogy miképp reagál rá. Mindenképpen meg akar felelni, s vagy ő maga is elfogadja az elvárásokat és kihajt magából mindent (majd teljesen lemerül), vagy nem foglalkozik vele, de őrlődik magában, amiért nem tud megfelelni. Egy másik szülői típus (ez is egyre gyakoribb) teljesen tökéletesnek, okosnak, ügyesnek látja gyermekét, aki ha esetleg rossz jegyet visz haza, vagy beírást kap a magatartása miatt, semmiképpen sem okolható. Inkább a pedagógusban kell keresni a hibát, nem tanította meg rendesen, nem magyarázta el érthetően, túl nehéz volt a feladat, túl kevés idő volt rá, csak az ő gyerekét látja mindig rossznak, biztos indokolatlan a beírás, ő az kicsikéje sose csinálna ilyet, otthon mindig jól viselkedik, és még hosszan sorolhatnám. A pedagógus önbizalma ezzel is megcsappan, próbál megfelelni a szülőknek, a feletteseinek, a gyerekeknek, és talán önmagának is (?). És ez csak két jellemző példa volt, amit mostanában egyre gyakrabban tapasztalok.

Összegzés

Így gondolom, hogy az utóbbi időben egyre gyakrabban jelentkező tanárverések sem véletlenek. Viszont nem okolnám kizárólag csak a tanulókat. Hibásak a szülők, hibásak a pedagógusok. Hibás a társadalom. Mindez a pedagógus szerepkörének értékeléséből indul ki. Az évek folyamán a szülők és diákok részéről folyamatosan csökkent a pedagógusok iránti tisztelet. Ezáltal a tanároknak az önmaguk iránti tisztelete, önbizalma és magabiztossága is megrendült, fokozva az így is elkésérintő helyzetet.

Mi lehet ennek az oka? Egyrészt a társadalmi normáknak a változása, az egyre szabadabb, nyíltabb gondolkodás, viselkedés támogatása, a szigor megvetése. De nemcsak a társadalom hibás, hanem az oktatáspolitikai is. A pedagógusok túlképzése ahhoz vezetett, hogy egyre több, a pályára kevésbé alkalmas tanító vagy tanár kezdett el dolgozni ebben a szerepkörben (hisz milyen könnyű a bejutás), illetve a tömegképzések negatív hatása a minőség romlása, a szakmai bizonytalanság kialakulása.

Azonban a hibáztatás és felelősök keresése helyett inkább a megoldásra kellene nagy hangsúlyt fektetni. Ha már nem is lehet visszaállítani a régi normákat, de az elkövetkezőket talán lehet alakítani. És erre a legjobb terep a tanterem. Vagyis már a tanítók fontos feladata, hogy célirányosan alakítsák a tanulóik gondolkodását, a pedagógus pálya iránti gondolkodást, felfogást. Az értékek megmutatása, az együttműködés, egy jó légkör kialakítása már fél siker lehet. Remélhetőleg 40 év múlva egy, ha nem is teljesen fordított, de a jelen számára kedvezőbb karikatúra fog készülni a pedagógusi szerepkör megítéléséről.

Takács Gábor

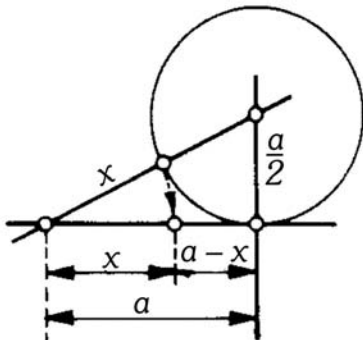
Aranymetszés a matematikában, a természetben és a művészetben

Az aranymetszés egy olyan folytonos arány szerinti metszés (latinul: aurea sectio), amellyel egy adott szakaszt két olyan részre osztunk, amelynél a szakasz hossza úgy aránylik a nagyobbik metszethez, mint a nagyobbik metszet a kisebbikhez. Ha a szakasz hossza a , a nagyobbik metszete x , akkor az aranymetszésnek megfelelő arányuk: $a : x = x : (a - x)$. A hosszabbik szakasz 1,618054-szer hosszabb, mint a rövidebb. A rövidebb szakasz 0,618054 százaléka a hosszabbnak. Ez a két szám ezen felül egymásnak pontos reciproka, és csak az első számjegyben különböznek. Kizárólag ez a két szám rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal.

Az aranymetszésnek megfelelő

$$x = \frac{a}{2}(\sqrt{5} - 1)$$

hosszúságú szakasz megszerkesztésének módja az ábrán látható:

Az aranymetszésnek megfelelő pontos érték, az

$$x = \frac{a}{2}(\sqrt{5} - 1)$$

jól közelíthető a 8:5, illetve az 5:3 arányokkal.

Sokak véleménye szerint az emberi test és a műalkotások formai szépsége ezen az arányon alapszik.

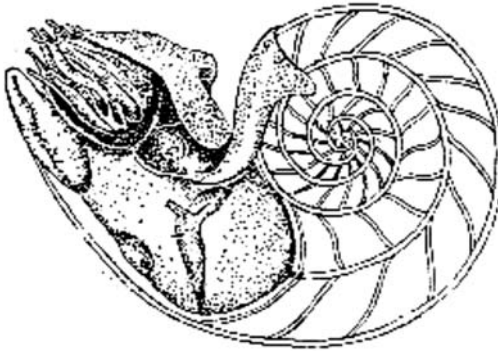
Az olyan téglalapot, amelynek az aranymetszésnek megfelelő arányú a két oldala, az emberi szem számára legkellemesebb síkidomnak tartják, ez az úgynevezett aranytéglalap. Az aranytéglalapoknak több érdekes tulajdonsága van; például, ha az úgynevezett aranypontoknál levágunk belőlük egy kisebb téglalapot, a kisebb úgy aránylik a nagyobbhoz, ahogy a nagyobb az egészhez, ráadásul mindkét téglalap szintén az aranymetszés arányait mutatja. Ezt így folytathatjuk akármeddig, egy végtelen sorozatot hozva létre. Ha létrehozunk egy ilyen sorozatot aranymetszésű téglalapokból, majd összekötjük a középpontjukat, akkor egy tökéletes természetes logaritmuson alapuló spirált kapunk.

Bármelyik szabályos tízszög oldala annak az aranymetszésnek a kisebbik része, melynek nagyobbik része a szabályos tízszög köré írt kör sugarával egyenlő. Egy sokszög akkor szabályos, ha minden oldala és minden szöge egyenlő. A szabályos sokszög szimmetrikus valamennyi oldalának felezőmerőlegesére és valamennyi szögének szögfelezőjére nézve. Szimmetriatengelyei egy pontban, a szabályos sokszög középpontjában metszik egymást, amely a szabályos sokszög köré írható kör középpontja.

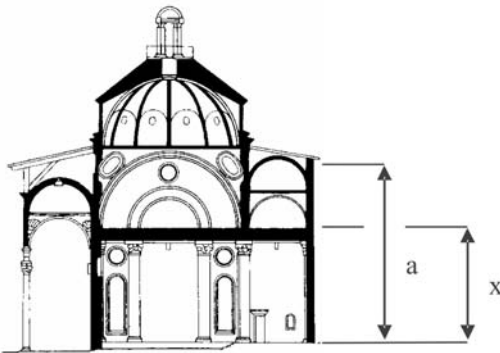
Az aranymetszés aránya a természet nagyon sok tárgyának (növények, kristályok) szerkezetében is megfigyelhető. Az aranymetszés a természeti világ egyik alapvető aránya.

Ennek egy szép példája a Nautilus pompilius (Csigás polip) csigaháza. A lábasfejű-

ek osztályának ma is élő egyetlen képviselője az Indiai- és a Csendes-óceán területén korallzátonyok közelében, a tengerfenék felett lebegve, ragadozó életmódot folytatva, főként rákokkal táplálkozik. A csigaházának metszetén jól látható a természetes logaritmuson alapuló spirál:

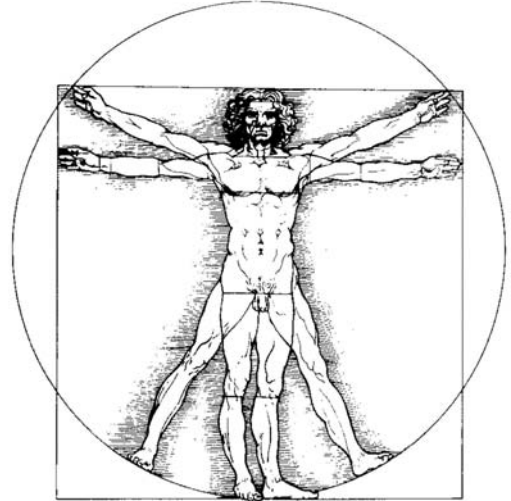

Az aranymetszésnek megfelelő arány alkalmazásával gyakran találkozhatunk az építőművészetben, a képzőművészetben és a zenében is (Bartók Béla zenei szerkezeteiben is jól felismerhető ez az arány). Már a görögök is ismerték és alkalmazták. Az athéni Akropolison épült Parthenón (az ókor egyik legszebb görög épülete), amely i.e. 447–432 között épült, az aranymetszésnek megfelelő arány alkalmazásának nyilvánvaló példája. A firenzei Cappella Pazzi méretarányaiban az aranymetszés több részletben felfedezhető:

Az aranymetszésnek különösen fontos szerepe volt az ókori klasszikus és a reneszánsz kori

művészetben (Leonardo da Vinci, Michelangelo). Az aranymetszés arányát emlegették divina proportione „isteni arány”, sectio divina „isteni metszet” néven is. Nem véletlen, hogy az emberi test arányaiként a közismert Leonardo da Vinci-rajzon is szerepel:

Természetesen az aranymetszésnek megfelelő arány alkalmazása az építészet, a képzőművészet, az ipari formatervezés területén napjainkig mindennapos jelenség. Nem véletlen, hogy a szabványos gépirópapír (A/4-es méret), boríték, képeslap, e folyóirat lapjai rövidebb és hosszabb oldalélei hosszúságának aránya 15%-nál kisebb mértékben tér csak el az aranymetszésnek megfelelő aránytól.

Irodalom

- [1] Dr. Denkinger Géza – Dr. Scharnitzky Viktor – Takács Gábor – Dr. Takács Miklós (1992): *Matematikai Zseblexikon* Akadémiai Kiadó – TYPOTEX Kiadó, Budapest. 21–22.
- [2] *Magyar Nagylexikon* (1994): Akadémiai Kiadó, Budapest. Második kötet 295–296.
- [3] *Művészeti Kislexikon* (1980): Akadémiai Kiadó, Budapest. (második, változatlan kiadás) 34. old., 465.
- [4] *Természettudományi Lexikon* (1967): Akadémiai Kiadó, Budapest. Negyedik kötet 569.

KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

Dr. H. Tóth István

Az igekötők alakja, jelentése és szerepe a szókincsben

Háttérismeretek és anyanyelv-pedagógiai javaslatok az igekötők tanításához 3. rész

Bevezetésül

Az igekötőkkel foglalkozó gazdag szakirodalmat felhasználva, és tekintettel a nyelvtanítási gyakorlatra, háttérismereteket és feladatváltásokat adtam közre jelen sorozatom előző részeiben.

Az elméleti tudnivalókat hasonló, vagy az általam bemutatottól itt-ott eltérő rendszerezésben tanulták, tanulhatták pedagógustársaim. Magam ennek a sorozatomnak az első részében azért mutattam be egy részletes vázlatát az elméleti tudnivalóknak, hogy a **formatudás** vonatkozásában közös nevezőnk legyen, amikor az igekötő felhasználására, **az igekötőkkel összefüggő munkáltatás**ra kerül sor műhelymunkánkban.

A most ismertetendő feladataim egyértelműen a beszéd elemi szintjére, láncszemnyi egységére, vagyis a mondatra irányulnak, majd a tömbösödéssre is adnak alkalmakat, ha pedagógustársaim a nyelvpedagógiai gyakorlatukban hasonlóképpen szövegszemléletűek, mint magam is.

Az alábbi gyakorlataim sorszámozásakor folytattam jelen sorozatomnak az előző részében közölt feladatgyűjteményem sorszámaint.

Az igekötős igék szerepe a mondatokban és a szövegekben

33. Mi a különbség az alábbi szavak egybeírt és különírt változatának jelentése között? Írjatok egy-egy mondatot a következő szópárokka!

- a) fönn maradt – fönnmaradt;
- b) hozzá ért – hozzáért;
- c) ide jött – idejött;
- d) rá nézett – ránézett

34. Melyik igekötővel lesz helyes a mondat?

Az idegenvezető (*be, fel, meg*) ___ mutatta az Operaházat. A turisták (*át, le, meg, oda*) ___ néznek a Gellérthegyről a Parlamentre. Hazaindulás előtt (*be, el, ki, meg, rá*) ___ búcsúztam a barátomtól. Délután (*át, el, ki, szét, vissza*) ___ mentem a piacra. Mivel sok időm van ma este, ezért (*át, be, el, fel, ki*) ___ olvasom az újságokat. Az utas hiába futott lélekszakadva, ugyanis már (*be, el, fel, meg, vissza*) ___ indult a vonat.

35. Melyik igekötőkre lesz szükség?

el, fel, ki, le, meg

Az orvos ___ tiltotta a beteget a dohányzás-tól, és ___ tiltotta azt is, hogy ___ keljen, sőt ___ tiltotta a látogatókat is a kórteremből.

Édesanyám először ___mosta az edényeket, aztán ___mosta a bútorokat, majd ___mosta a konyhát, végül ___mosta a szennyest.

36. Fűzzétek a megfelelő igekötőt a mondatok igéihez! Alakítsátok át a példamondatokat úgy, hogy a következő igealakok szerepeljenek bennük!

- a) *el, meg, át*;
b) *akarjuk, szoktam, tudta*

Nemcsak a róka, hanem a farkas is ___ugrotta az árkot. Mindennap ___olvasok néhány magyar nyelvű újságcikket. ___hívjuk a tanárainkat is egy csoporttalálkozóra.

37. Egészítsétek ki a következő mondatokat a jár ige megfelelő igekötős alakjával!

Kata biciklivel _____ már szinte egész Kecskemétet. A szomszédból gyakran _____ hozzánk beszélgetni. Bence kisautójának _____ a kereke. Ferenc önhibáján kívül került bajba; jól _____, szegény! Istvánt egymás után érik a kellemetlenségek; úgy látszik, hogy _____ a rúd. A boltban a pénztárnál mindig meg kell számolni azt a pénzt, ami _____. Ha valaki ravaszabb, agyafúrtabb egy másik embernél, arra azt mondják, hogy _____ az eszén.

38. Mit fejezünk ki az igekötők ismétlésével a következő szavakban? Alkossatok egy-egy mondatot, és a legötletesebbet írjátok is le!

be-bené; meg-megáll; ki-kiszól; fel-felpillant; vissza-visszatekint

39. Alkossatok egy-egy mondatot a következő szerkezetek hibátlan alakjaival!

be be tekint, tova tova tűnő, fel fel vesszük, meg meg néz, át át lép, ki ki vesz, el el ballagsz, rá rá szóltam

40. Szerkesszettek megismételt igekötős igéket az alábbiak felhasználásával!

<i>át, be, bele, el, fel, neki, oda</i>	<i>és, meg, s</i>
adja, akadt, csillanó, csodálkoztam, emelgeti, fog, gyönyörködsz, inog, járt, kapja, lapozgatott, látogattam, néz, rezzentette, ront, szálló, vág, villanó	

41. Kapcsoljátok a megfelelő igekötőt az igéhez, és a helyes ragot a névszóhoz!

A tanulók közül többen ___mennek a terem___. István ___vett egy csokoládészeletet a doboz___.
A vendégek későn jönnek ___ a város___.
A megállóban ___szállunk a villamos___.
Évek múlva utaztam ___ a szülővárosom___.
Az iskolánál ___szállunk az autóbusz___.
A diákok gyakran járnak ___ a könyvtár___.
Amikor Kata ___ült az autó___, gyorsan ___ is indította.
Andris is ___jött az emelet___.
A kíváncsiság ___vitt a kirakat___.
A nézők lassan ___sétálnak a büfé___ a színházterem___.
Zsóka akkor lépett ___ a mozi___, amikor ___érkeztünk.
Melyik villamosról mondtad, hogy ___megy a Szabadság híd___?
Tanulás után fáradtan dőltem ___ az ágyam___.
Marci hibátlanul írta ___ a szavakat a táblá___.
Amikor a lámpa zöldre vált, akkor szabad ___menni az út___.
A tanár is ___lépett a terem___.
Ebéd után a konyhá___ ___megyünk a nappali___ teázni.
Miért jöttetek ___ a hegytető___?
Az eltévedt turista ___ment egy rendőr___ tanácsért.

___mentem az ötödik emelet ___ a posta-
ládám ___ a levelemért.

A szótárakat akkor adom ___, amikor ___jössz
a szobám ___.

Te is a piac ___ szereted ___venni a friss zöldséget?

Gergő egyedül még nem léphet ___ a járdá ___.

Szívesen nézelődünk ___ a torony ___, ahonnan
kellemes a ___látás a táj ___.

Menjünk ___ a Corvin mozi ___ egy Tarr Béla-
film ___!

42. Egészítsétek ki ezeknek a szókapcsolatok-
nak az igéit igekötőkkel! Foglaljátok mondatba
a kiegészített szószerkezeteket!

___törte a zárat; ___törte a tányért; ___törte
az ablakot; ___törte a lovat; ___mossa a kezét;
___mossa a ruhát; ___mossa a padlót; ___veti
a krumplit; ___veti a földet; ___veti a kabátját;
___veti a hálót; ___számol a pénzzel; ___számol
az ellenséggel

43. Fűzzetek igekötőket a következő kifejezé-
sekhez!

a)

___adja az útját

___adta az elveit

___adta a drótot

___előzte a cél előtt

___futotta az ezer métert

sikeresen ___bonyolította a versenyt

___járást indítottak ellene

a libegővel megyünk ___, nem gyalog

___ismerem más igazát is

szívesen ___tréfálgat velünk

nagyon ___fáradtam a küzdelemben

sikerült ___sóznom a fölösleget

sértő volt, ahogy ___tegezett

már megint ügyetlenül fogtam ___

nagyon ___túloztad a dolgot

b)

ha nem szedik ___ idejében, ___érett lesz a gyü-
mölcs

végre ___lát a munkához

valami okosabbat is ___agyalhatnál

éjszaka ismételten ___csengetett

képes volt ___szemtelenkedni hozzánk

nem szeretnék ___folyásolni

___gabalyodott a mondókájába

hiányzik neki az ___ismerés

a gyengébbel könnyű ___bánni

nagyon ___tudja bősztíteni az ilyesmi

___vertem az egész zsebpénzemet

___táncoltatják a menyasszonyt

vázlatát előadásá kerekítette ___

a főzelékhez ___tét jár

a ___hátrálás is ___fordult a fejében

44. Fűzzétek a megfelelő igekötőt az *adja* tár-
gyas (határozott) ragozású ígéhez úgy, hogy
mondatok legyenek!

Az elárusító az árut	
Az adós a tartozást	
Az anyakönyvvezető a jegyespárt	
A futó a versenybe minden erejét	
A védő a labdát saját kapusának	
Aki megígérte, az az üzenetet	
A művész a szonátát hegedűn	
Aki könyvet kért kölcsön	

45. Mikor melyik ige igekötős alakját alkalmaz-
zátok ezekben a mondatokban? Válasszatok
a játszik általános (alanyi) ragozású és a játssza
határozott (tárgyas) ragozásúak közül!

Két csatár egymással ügyesen	
A labdát a pálya szélére	
A játékos a mérkőzés 90 percét	
A csatár magát a védőkön	
Olyan játékos is van, aki a sérülést	
A tévé megismétli a gólt, vagyis	
A színész a szerepét	
A CD-lejátszó a lemezt	

46. Melyik igekötővel egészítheted ki az itt olvasható magyar közmondásokat és szólásokat?

<p>át, bele, el, le, meg</p> <p>Nem esik ___ az aranygyűrű az ujjáról. Az aranyból is cseppen ___. Az arany a tűzben tisztul, a polyva ___ ég. Mindenkinek ___ van a maga baja. Nem lehet oly bánat, mit a szép szó ___ ne lágýtana. ___ törött a méces. Beteg se volt, mégis ___ holt. (= kivégezték, felakasztották) Olyan köd van, hogy a bicsak is ___ áll benne. (bicsak = bicska) Másutt is ___ szokták a csontról enni a húst. (= mindenütt megbecsülik az értékeset) ___ hegedülték rajta Szent Dávid nótáját. (= alaposan elverték) Úgy jár, majdnem a dereka törik ___. (= gögösen jár) Üres dió, üres pohár, ha ___ törik, sem nagy kár. ___ esik rajta, mint dorozsmai ember a talicskán. Nincs olyan vad gyümölcs, ami ___ nem érik. ___ jön a hajnal, ha a kakas nem kukorékol is. Addig jár a korsó a kútra, míg ___ nem törik. A gond idő előtt ___ véníti az embert. A halál mindent ___ kaszál. A hólyagot sem fújják ___ egyetlen lélegzettel. A jég hátán is ___ él. Bajban ismered ___ a barátot. ___ szakadt a jégbe, de a keze felül maradt. Drágán fizette ___ az árát. Egy rókáról nem lehet két bőrt ___ húzni. Ha ___ szedted a fölét, edd ___ az alját is! Hallgatás ___ egyezés.</p>

47. Használjátok fel ebben a szövegben az *agyon, be, bele, el, ki, vissza* igekötőket a szükséges pótlásra!

Barátkozom az öreg akácfával, ___ nézek a rétre, ___ csalom a mélységes csöndességet a szívembe, ___ olvadok a csöndes, gondolatta-

lan vegetálásba, szagolom az isteni, a csíráztató, a nagy erejű földet.

Te tudod, édesapám, hogy csak egy napig. Aztán rés törik a kerten. ___ süt a nap, ___ zúg a lárma, ___ zsi bong a lelkembe az élet, s én rohanok töletek ____, ____. Úgy érzem, ___ nyom a csönd, darabokra bomlik a testem, ha nem szaladok a zajba.

És te meg az anyám ilyenkor újra ___ sirattok. És jaj, talán igazatok van. (*Ady Endre*)

Barátkozom az öreg akácfával, kinézek a rétre, *bele* csalom a mélységes csöndességet a szívembe, *bele* olvadok a csöndes, gondolatlan vegetálásba, szagolom az isteni, a csíráztató, a nagy erejű földet.

Te tudod, édesapám, hogy csak egy napig. Aztán rés törik a nagy kerten. *Bes* üt a nap, *be* zúg a lárma, *be* zsi bong a lelkembe az élet, s én rohanok töletek *el, vissza*. Úgy érzem, *agyon* nyom a csönd, darabokra bomlik a testem, ha nem szaladok a zajba.

És te meg az anyám ilyenkor újra *el* sirattok. És jaj, talán igazatok van.

48. Egészítsétek ki a *ki, meg, tovább, vissza* igekötőkkel ezt a szöveget!

Szép volt a cseresznyefa, de én azért inkább ___ bámultam az én legkedvesebb fámát, a fehérkérgű nyírfát, melynél szebbet nem is tudok.

Kellett tudnia, hogy jövök, ___ szépítette magát frissen. Zöld fátylat borított fejére, s lengette felém az ott futkosó szélben.

___ intettem, látom, s ___ mentem a hegyre. (*Asztalos István*)

Szép volt a cseresznyefa, de én azért inkább *me* gbámultam az én legkedvesebb fámát, a fehérkérgű nyírfát, melynél szebbet nem is tudok.

Kellett tudnia, hogy jövök, *kisz* építette magát frissen. Zöld fátylat borított fejére, s lengette felém az ott futkosó szélben.

Vissz aintettem, látom, s *to* vábbmentem a hegyre.

49. Tegyétek teljessé ezt a hiányos szöveget az *át, be, el, rá, fel, föl, meg, össze, vissza* igekezőkkel!

Egy-két gondolat Reguly Antalról

Illyés Gyula „Bölcsőkutatók” című írása nyomán készült ___ a következő szöveg. Reguly Antalt, a magyar nyelv ősterületére első ___ fedezőként érkezett fiatal utazót mutatja ___.

Nem készült sem nyelvésznek, sem ___ fedezőnek, jogásznak készült Reguly Antal. Nyugodt polgári pálya várt ___.

1839-ben, húszéves korában csak azért indult ___ egy kis külföldi tanulmányútra, mert azután ___ akart vonulni a szülőföldjére, a Veszprém megyei Zircre. Szülei Németországba küldték. Ő azonban ___ toldotta az utazást, ___ rándult Koppenhágába is; ___ akadt véletlenül egy nyelvtudóssal. A szenvedélyes hangú beszélgetések középpontjában a finnek álltak, akik akkoriban léptek a művelt világ elé népköltészeti alkotásukkal, a „Kalevalá”-val. A fiatal magyar nyomban döntött: életét anyanyelve eredetének ___ derítésére áldozza.

Hogy mi történt Reguly Antallal, ___ tudhatjuk Németh Imre „Az ősi szó nyomában” című művéből is.

Illyés Gyula „Bölcsőkutatók” című írása nyomán készült *el* a következő szöveg. Reguly Antalt, a magyar nyelv ősterületére első *felfedező*ként érkezett fiatal utazót mutatja *be*.

Nem készült sem nyelvésznek, sem *felfedező*nek, jogásznak készült Reguly Antal. Nyugodt polgári pálya várt rá.

1839-ben, húszéves korában csak azért indult *el* egy kis külföldi tanulmányútra, mert azután *vissza* akart vonulni a szülőföldjére, a Veszprém megyei Zircre. Szülei Németországba küldték. Ő azonban *meg*toldotta az utazást, *át*-rándult Koppenhágába is; *össze*akadt véletlenül egy nyelvtudóssal. A szenvedélyes hangú beszélgetések középpontjában a finnek álltak, akik akkoriban léptek a művelt világ elé népköltésze-

ti alkotásukkal, a „Kalevalá”-val. A fiatal magyar nyomban döntött: életét anyanyelve eredetének *föl*derítésére áldozza.

Hogy mi történt Reguly Antallal, *meg*tudhatjuk Németh Imre „Az ősi szó nyomában” című művéből is.

50. Szerkesszétek meg az igekezős igéket és ige neveket, és pótoljátok velük ezt a szöveget!

meg + szereti, el + olvastam, ki + akar + találni, be + mutatja, meg + értettem, be + be + néz, meg + szeretne + fogni, vissza + utasítja, el + sem + tudtam + képzelni, meg + láthatam, vetődik + ki, meg + szerettem

Amikor ennek a csodaszép balettnek, a „Diótörő”-nek a címét hallottam, _____, mit jelenthet. Aztán _____ az „Operák könyvé”-ben a mű meséjét, és akkor _____ a címét is.

Tegnap _____ Csajkovszkij gyönyörű balettjét. Legjobban az első felvonás tetszett.

Sűrű pelyhekben hull a hó az ódon német városkára, és a házak ablakán barátságos fény _____ a fehér éjszakába. Nagyon _____ az öreg műszerészt, aki _____ a gyerekekhez, és mindig _____ valami új szórakozást. _____ a futkározó gyermekeket, de ez nem sikerül neki.

_____ a kis társaságnak a furcsa játékbabát, Diótörőt. Mindenki _____ a csúnya babát, az egyik kislány azonban _____.

Amikor ennek a csodaszép balettnek, a „Diótörő”-nek a címét hallottam, *el sem tudtam képzelni*, mit jelenthet. Aztán *elolvastam* az „Operák könyvé”-ben a mű meséjét, és akkor *megértettem* a címét is.

Tegnap *me*gláthatam Csajkovszkij gyönyörű balettjét. Legjobban az első felvonás tetszett.

Sűrű pelyhekben hull a hó az ódon német városkára, és a házak ablakán barátságos fény *vetődik* ki a fehér éjszakába. Nagyon *megszerettem* az öreg műszerészt, aki *be-benéz* a gyerekekhez, és mindig *ki akar találni* valami új szórakozást. *Meg szeretné fogni* a futkározó gyermekeket, de ez nem sikerül neki.

Bemutatja a kis társaságnak a furcsa játék-babát, Diótörőt. Mindenki *visszautasítja* a csúnya babát, az egyik kislány azonban *megszereti*.

51. Tegyétek teljessé ezt a történetet az igekötők, valamint az igék és az igenevek felhasználásával!

a) *be, bele, el, észre, föl-föl, le, ki, meg, széjjel;*
b) *akarta, dobni, dugta, csúfított, folyt, gondolta, lepte, másolt, mondja, szakadt, tért, ugrált, vette, zárt*

Megyeri Károlynak, a híres színésznek egy kalandját _____ Petőfi Sándor „A tintásüveg” című versében.

Jó sok színlapot _____ már _____ Megyeri, amikor igazgatója öt forinttal _____ . A színész _____ egy boltba, és tintát vásárolt. A tintásüveget _____ sárga kabátja zsebébe. A váratlan pénz miatti örömtől nem bírta magával, _____ a levegőbe. Egyszer csak azt _____, hogy a rosszul _____ üvegből _____ a tinta, és csúnya kék folt éktelenkedik a kabátján. Derűre borúl!

Először _____ az elcsúfított ruhadarabot, de mivel más kabátja nem volt, _____ magát. Hordta, míg _____ nem _____ .

Megyeri Károlynak, a híres színésznek egy kalandját *mondja el* Petőfi Sándor „A tintásüveg” című versében.

Jó sok színlapot *másolt* már *le* Megyeri, amikor igazgatója öt forinttal *lepte meg*. A színész *betért* egy boltba, és tintát vásárolt. A tintásüveget *beledugta* sárga kabátja zsebébe. A váratlan

pénz miatti örömtől nem bírta magával, *föl-fölugrált* a levegőbe. Egyszer csak azt *vette észre*, hogy a rosszul *elzárt* üvegből *kifolyt* a tinta, és csúnya kék folt éktelenkedik a kabátján. Derűre borúl!

Először *el akarta dobni* az elcsúfított ruhadarabot, de mivel más kabátja nem volt, *meggondolta* magát. Hordta, míg *széjjel* nem *szakadt*.

52. Akkor ismerhetitek meg ezt a gyermekkori történetet, ha jól szerkesztitek bele az adott igekötők, igék és más szavakból álló kifejezéseket.

a) *agyon, át, be, el, fel, félre, hozzá, keresztül, ki, meg, meg-meg, neki-neki;*

b) *ásott, dobta, érezte, fogott, futott, kiáltott, rezzentette, riadt, rontott, segítette, serkent, szabadításához, szeretett volna szabadulni, szúrt, tűnt, ültette, ütötte volna*

Marci, Andris és Gergő fákkal _____ kertünk végét.

_____, mikor az egyik _____ gödör fölé hajoltak. Abban bizony egy _____ sündisznó szaladgált! _____ a gödör falának, de minduntalan hanyatt esett. _____ börtönéből. Marci, Andris és Gergő a világért sem _____, hanem _____ az ásót, és _____ a sün _____. Marci _____ ujjaiából _____ a vér, mégis szívesen _____ az akadályon a kis állatot. Milyen boldogan _____ a sün a veszélyes helyről! Marci, Andris és Gergő százszorosan _____ a parányi állat örömét.

Boldogan néztek utána, amint _____ a bokrokat, és végül _____ a sűrű bozótnak.

Marci, Andris és Gergő fákkal *ültették be* kertünk végét.

Felkiáltottak, mikor az egyik *kiásott* gödör fölé hajoltak. Abban bizony egy *megriadt* sündisznó szaladgált! *Neki-nekirontott* a gödör falának, de minduntalan hanyatt esett. *Ki szeretett*

volna szabadulni börtönéből. Marci, Andris és Gergő a viláért sem ütötték volna agyon, hanem félredobták az ásót, és hozzáfogtak a sün kiszabadításához. Marci megszúrta ujjából kiserkent a vér, mégis szívesen segítette keresztül az akadályon a kis állatot. Milyen boldogan futott el a sün a veszélyes helyről! Marci, Andris és Gergő százszorosan átéreztek a parányi állat örömét.

Boldogan néztek utána, amint meg-megrezzentette a bokrokat, és végül eltűnt a sűrű bozótban.

53. Pótoljátok ki ennek a szövegnek az igéit a helyénvaló igekötőkkel!

át, bele, el, elő, fel / fel-fel, keresztül, le, meg / meg-meg, neki, össze, rá, szét, végig

Aki ___ismerte a Bükköt, nem minősíti költői túlzásnak azt az állítást, hogy ___bűvöl a szépségével.

Nézzük csak ___ a vadregényes völgyeket! Itt egy fenyves bukkan ___, ott az erdőn kanyarog ___ az árnyékból ___villanó patak. Partja ___ meg ___ van szöve harangvirágokkal. Messziről ___zúg a vízesés moraja. Egy mohos szikla oldalából kristálytiszta ___csillanó forrás tör ___. Több méter magasságból szökken ___. A völgy alján ___gyűlik, ___terül a víz. ___folyik a patak is, így tó lesz belőle. ___csillannak benne a cikázó pisztrángok.

A völgy ___torkollik egy keskeny ösvénybe, ez meg ___vezet az ősember barlangjának. Meredek kapaszkodó vezet oda ___. A látvány ___éri a fáradságot. A hűvös barlang faláról ___sötétlik az ősember tüzének nyoma. A törmelékből ___lehet kotorni az idő által ___temetett csontokat. Ha ___nézzük őket, ___akadunk a medve csigolyacsontjaira is.

Aki megismerte a Bükköt, nem minősíti költői túlzásnak azt az állítást, hogy elbűvöl a szépségével.

Nézzük csak meg a vadregényes völgyeket! Itt egy fenyves bukkan fel, ott az erdőn kanyarog keresztül az árnyékból fel-felvillanó patak.

Partja át meg át van szöve harangvirágokkal. Messziről felzúg a vízesés moraja. Egy mohos szikla oldalából kristálytiszta megcsillanó forrás tör elő. Több méter magasságból szökken le. A völgy alján összegyűlik, szétterül a víz. Befolyik a patak is, így tó lesz belőle. Meg-megcsillannak benne a cikázó pisztrángok.

A völgy beletorkollik egy keskeny ösvénybe, ez meg nekivezet az ősember barlangjának. Meredek kapaszkodó vezet oda fel. A látvány megéri a fáradságot. A hűvös barlang faláról felsötétlik az ősember tüzének nyoma. A törmelékből elő lehet kotorni az idő által betemetett csontokat. Ha végignézzük őket, ráakadunk a medve csigolyacsontjaira is.

54. Képzeljétek el, hogy van egy leromlott állapotú hétvégi házatok! Mindenképpen fel akarjátok újítani, mert szép helyen, tó mellett, erdőben található ez a kis házikó. Írjatok egy történetet ezeknek az igekötős igéknek és egyéb kifejezéseknek a felhasználásával!

a szükséges foglalkozások	a legfontosabb elvégzendő munkák
kőműves (falat, lépcsőt stb. épít, javít)	megjavított kicseréltet
tetőfedő (háztetőt újít fel, vagy készíti)	kifestet betetet
asztalos (bútort készít, javít)	lerakat
üveges (ablaküveget helyez be)	be/felszereltet
parkettás (padlót, parkettát javít, rak / fektet le)	elvitet
szobafestő (helyiségeket fest be, vagy tapétát ragaszt fel)	kitakarított
vízvezeték-szerelő	rendbe hozat
villanyszerelő	

55. Javítsátok ki a helyesírási hibákat, majd alkossatok egy-egy mondatot ezekkel az igekötős igékkel!

el megy, hozdát, megakarják oldani, számold meg, meglehet keresni, át fut, megszeretnéknézni, álljfel, ki javít, rákellene írni

56. Javítsátok ki a helyesírási hibákat!

a) Marika elfog menni Rómába. István nem megy elvele. Lekellett volna mondania az utat, hiszen meg betegedett.

b) Meg mondta a lányának, jegyezzemeg ezt magának. Jól meg voltak egymással apa és lánya. Mindenki megvoltgyőződve a maga igazáról.

c) Ez a munka bizony elvan rontva! Kihiszi el, ha nem mi, akik meg tanultuk leis írni az igekötős igéket?

57. Gondoljátok végig, hogy mit jelentenek ezekben a mondatokban az igekötős igék! Javítsátok ki a hibásan használt igekötőket a megfelelőre!

A tanár kihangsúlyozta a problémát.

A zsűri leellenőrizte a fogalmazást.

Imre is bepótolta a leckét.

Kiértésítették a lakókat a változásokról.

Lefogadom, hogy nincs igaza!

58. Helyes vagy helytelen mondatok állnak itt? Indokoljátok meg a véleményeteket! Ha kell, végezzétek el a javítást!

Sára beigazolta a hozzá fűzött reményeket.

Marci, Andris és Gergő leutánoznak mindenkit, aki jól táncol.

István bebiztosítja a helyét, amikor megveszi a vonatjegyét.

A rendőr lerendezi a gépkocsivezetők vitáját.

A kormány beigérte a jobb jövőt.

Szombaton lefestem a falat.

Mi is átbeszéltük a leckét.

A tanulók kitérgyalták az esetet.

Azt újságolta Ferenc, hogy kiolvasta a könyvet.

A figyelmes gépkocsivezető betartja a szabályokat.

59. Egyetértetek-e az itt következő mondatok igekötőivel? Támasszátok alá a véleményeteket okos érvekkel! Javítsátok, ha szükséges!

Kata leállította a kocsját.

Igaz az, hogy lebeszéltétek telefonon?

Sajnos, nagyon le vagyok terhelve.

Zsóka beolvasott a szomszédjának.

Annáék csoportja betanulta a verset.

Lebüntették Józsefet, mert leelőzte a mentőt.

Mit gondolsz: ez a sportoló megérdemelte vagy kiérdemelte a díjat?

Szerinted bonyolítom vagy lebonyolítom a dolgot?

Az ismert színész leszerződött a színházhoz, miután lerendezte a tartozását, ezzel bebiztosította az állását.

Döntsük el: megvizsgáltuk, vagy kivizsgáltuk az ügyet?

60. Állapítsátok meg, hogy melyik kifejezés a helyes!

Jövőre nálunk is *megindulnak/beindulnak* a mindennapos testnevelésórák.

Holnapra *pótolom / bepótolom* a mulasztást.

Oltsd fel / Gyűjtsd fel a villanyt!

Az új pályán *bonyolítják / bonyolítják le* a versenyt.

Sikerült *lerendezni / rendezni* a vitás ügyeket?

Beigérték / Megigérték a győzteseknek a jutalmat?

Gergő most is *utánozza / leutánozza* a bátyjait, Marci és Andris szokásait.

Kapcsold be / Kapcsold fel a televíziót!

Összefoglalás

Az igekötőkkel kapcsolatos legfontosabb **elméleti tudnivalókat** tekintettem át jelen dolgozatom első részében. A bemutatott ismeretek a tanítók és a magyartanárok **nyelvészeti háttértudását** mozgósítók: az ismétlés, a kiegészítés, a pontosítás, vagy éppen a továbbgondolás szándékával. Természetesen, a közölte **nyelvelméleti és helyesírástudományi tudnivalók** az érvényben lévő tantervek elvárásainak a függvényében, a követelmények ismeretében tanítványainkkal is feldolgozhatóak a képességeiket és az érdeklődésüket is mozgósítva.

Munkám második, és itteni, harmadik részében olyan gyakorlatokat mutattam be, amelyek

az igekötőkkel összefüggő, nélkülözhetetlen tudnivalókat éppúgy érintik, mint a **tudásszintek** változatos, sokoldalú gondozását, ezúttal kiváltképpen a **mondatok**, a **bekezdések** és a **szövegek** alkotására, valamint a **közlendők stílusára** helyeztem a hangsúlyt. Mindezt tettem azért, mert nyelvpedagógiai szemléletem közép-pontjában a **szóbeli és az írásbeli kommunikáció állandó fejlesztése** áll – erre buzdítottam tanítótársaimat és magyartanárokat is.

Irodalom

- [1] Balogh Judit (2000): Az igekötő. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- [2] Bokor József (1991): Az igekötő. In: A. Jászó Anna (főszerk.): *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, Budapest
- [3] Chikán Ildikó – Csonka Csilla – Garay Melinda 2003: *Magyar nyelvkönyv – közgazdász szakirány I-II*. Balassi Intézet, Budapest
- [4] D. Máta Mária (1991): Az igekötők. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. (A korai ómagyarkor és előzményei)*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [5] D. Máta Mária (1992): Az igekötők. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. III/1. (A kései ómagyarkor. Morfematika)*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [6] Gordos Katalin – Varga Virág (2012): *Miénk a vár!* Balassi-füzetek 1. Balassi Intézet, Budapest
- [7] Gordos Katalin – Varga Virág (2012): *Ünnepeljünk együtt!* Balassi-füzetek 2. Balassi Intézet, Budapest
- [8] Hoffmann Zsuzsa (2002): *Igéző-szótár (Igekötős igék angol megfelelőikkel)*. Debreceni Nyári Egyetem
- [9] H. Tóth István (2004): Néhány adat a magyar igekötő természetének láttatására (A magyar nyelvet idegen nyelvként tanulónak). In: Antonyina Guszkova – H. Tóth István: *Közös célunk: a tudomány művelése* (Tanulmánykötet Szij Enikő köszöntésére a Lomonoszov Egyetem Filológiai Fakultásáról) OOO „TTS” Moszkva
- [10] H. Tóth István (2008): *A magyar igekötők az anyanyelv-pedagógiai folyamatokban* (Hozzájárulás a tanítás és a tanulás szervezéséhez). Módszertani Közlemények, Szeged
- [11] Máté József (2001): *Igéző (Igekötős igék gyakorlókönyve)*. Debreceni Nyári Egyetem
- [12] Nagy József (1984): *A megtanítás stratégiája*. Tankönyvkiadó, Budapest
- [13] Pátrovics Péter (2002): *Néhány gondolat a magyar igekötők eredetéről, valamint aspektus- és akciómínőség-jelölő funkciójuk (ki)alakulásáról*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- [14] Sóllyom Réka (2010): *Befigyel, bepuszil, beújít... Néhány be igekötős neologizmus jelentésének vázlatja*. Károlyi Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága – <http://www.seminarstredoevropskych-studii.cz>
- [15] Szende Aladár (1994): *A magyar nyelv tankönyve középiskolásoknak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- [16] Szili Katalin (1985): Az igekötő és az igekötős ige mibenlétéről. In: *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből*, 7., Budapest
- [17] Szili Katalin (1995): *Az igekötős igék képzéséről (Elméleti fejtegetések és gyakorlati vizsgálatok)*. ELTE BTK Központi Magyar Nyelvi Lektorátus, Budapest
- [18] Szűcs Tibor (1999): *Magyar-német kontrasztív nyelvészet a hungarológiában (a magyar mint idegen nyelv és kultúra közvetítésében)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- [19] Varga Éva (1996): *Az igekötőkről*. Intézeti Szemle. Kodolányi János Intézet, Budapest
- [20] Vörös Ferenc (2003): *Lectori szakvélemény a „Hol áll az igekötő? (Száznál is több gyakorlat a magyar igekötős igék megismeréséhez)” című feladatgyűjteményről*. Győr

Nagy Zsuzsanna

A pedagógus szaktudása és gyermekképe Kollányi Ödön: Segédkönyv a fogalmazás tanításához című munkájában

Az írásbeli szövegalkotás tanítása a XXI. századi anyanyelv-pedagógia egyik kiemelt feladata. A fogalmazásképeséget a jelenlegi hazai kutatói diskurzus „a nyelvi, gondolkodási és együttműködési képességek, valamint olvasás- és írástechnikai készségeknek” (Kádárné, 1990, 19. o.) kommunikációs célok megvalósítása érdekében működő együttese-ként, valamint „összefüggő gondolatrendszerek írásbeli közlésének szabályrendszereként” (Nagy, 1996. 64. o.) írja le. A definíciókból is látható, hogy ez az összetett képességrendszer alapvetően a mindennapi kommunikáció szolgálatában áll, a képességfejlesztés, a fogalmazástanítás célja, hogy a tanulókat a hétköznapi életben való boldogulásra, az iskolán kívüli írásbeli kommunikációs helyzetek hatékony megoldására készítsük fel (Kernya, 2001).

A mai tanórai gyakorlatban számos módszer, tankönyv, taneszköz áll a pedagógusok rendelkezésére a tanulók írásbeli szövegalkotási képességének fejlesztéséhez, ugyanakkor a mára már gazdagnak tekinthető módszertani repertoár a fogalmazás esetén nem rendelkezik olyan több évszázados gyökerekkel, mint amelyeket például az olvasás kapcsán ismerünk. A fogalmazás tanítását segítő első kiadványok a 19. században jelentek meg hazánkban, és csak szűk körben terjedtek el, kevésbé váltak ismertté. Tanulmányunkban ezek közül a korai fogalmazástanítási segédkönyvek közül elemzünk és mutatunk be egy, a mai szakdidaktika számára is fontos üzeneteket hordozó kiadványt, Kollányi

Ödön által polgári iskolák tanárai számára írott, Segédkönyv a fogalmazás tanításához (1913) című munkáját, amely az úgynevezett szabadfogalmazás irányzatának jellemző dokumentuma.

A fogalmazástanítás főbb irányai a 20. század elejéig

A fogalmazás tanításának módszertana körülbelül 150 évre tekint vissza. A 19. századot megelőzően a fogalmazás tanítása még nem jelentkezett különálló szakdidaktikai területként az anyanyelv- és általában a nyelvoktatáson belül. A kolostori iskolákban a szónoklattan keretében került sor valamilyen mértékű fogalmazástanításra, amikor az oklevelek kiállítására képezték ki a tanulókat (Orosz, 1964). Emellett a görög és latin művek stílusának és szerkezetének utánzásában merült ki az írásbeli szövegalkotás iskolai tanulása (Kernya, 2001). Az első Ratio Educationisban megjelenő fogalmazástanítási elvekről szólva Kernya Róza (2001) kifejti, hogy bár anyanyelvi fogalmazási gyakorlatokat nem írt elő a tanterv, megkezdődtek az úgynevezett klasszikus verselést, bizonyítást, érvelést tanító órák. 1805-től a II. Ratio Educationis, miután a hivatalnokokképzést tekintette az oktatás egyik céljának, a német és latin nyelvű ügyirat-szerkesztés tanítása is az oktatás egyik feladatává vált (Orosz, 1964; Kernya, 2001).

A magyar nyelven történő fogalmazás tanítását 1883-tól tették a népiskolák feladatává. Még ekkor is alapvetően mintakövetés útján

történt a fogalmazás folyamata, a tanítók megismertették a tanulókkal az egyes műfajok szerkezeti, stilisztikai jellemzőit, majd minták utánzására ösztönözték a diákokat. Eddig az időszakig a magyarországi fogalmazástanításban az úgynevezett logikai-reprodukciós (Kernya, 2001), vagy más néven kötött fogalmazástanítás (Orosz, 1964; Kernya, 2001) irányzata érvényesült.

A kötött fogalmazástanítás esetén az oktatás fő célja az, hogy a tanulók hibátlan dolgozatokat írjanak. E cél elérését a tanítók az írásbeli szövegalkotási feladatok nagyon gondos, minden részletre kiterjedő előkészítésével biztosították. „Megbeszélték a témához tartozó anyagot, szerkezeti elrendezést, továbbá közösen fogalmaztak meg minden mondatot, ezeket kórusban és egyenként elismélték a tanulókkal, mondatonként emlékeztető szavakat írtak a táblára, ezután helyesírási megbeszélés (esetleg gyakorlat is) következett, s csak mindezek után foghattak a tanulók a »fogalmazás«-hoz” – írja Orosz (1964. 61.o.).

A 20. század elején a kötött fogalmazástanítással szemben kialakuló új irányzat, amelyet Kernya Róza (2001) nyomán a spontaneitás lélektani irányzatának, illetve szabadfogalmazásnak (Orosz, 1964, Kernya, 2001) nevezünk, szakítva a korábbi hagyományokkal a tanulók saját gondolatainak kifejtésére, a fogalmazásra mint alkotó folyamatra helyezi a hangsúlyt. Ez az Olaszországból kiinduló irányzat fontosnak tartja, hogy a tanulók megoszthassák saját élményeiket, önállóan alkothassanak, dolgozataikban kifejezhessék önmagukat. A tanár szerepe a szabadfogalmazás szélsőségesen értelmezett változatában annyi, hogy segítsen felidézni az egyéni élményt, és utána hagyja, hogy a gyermek szabadon hozza létre a szöveget. A szabadfogalmazás irányzata által bevezetett mindennapi életből vett témák kiszabadították a szövegalkotást az iskola falai közül, a módszer egyfajta funkcionális személetet tükrözött (Orosz, 1964). A szabadfogalmazás annak ellenére, hogy a szigorúan kötött, monoton máso-

lásnál és memóriagyakorlatnál alig több kötött fogalmazás alól felszabadította a gyerekeket, lehetőséget adott a fantázia kibontakoztatására, és örömmé tette az írásbeli szövegalkotást, de több hátránya is volt. A tanulók dolgozatai sokszor tele voltak hibákkal, igen eltérővé vált a szerkezetük, stílusproblémák jelentkeztek bennük, amelyek javítása éppen a szövegek egyedisége miatt sok nehézséggel járt (Kernya, 2001).

A régi és az új módszer képviselői, követői között heves vita alakult ki. Sorra jelentek meg a különböző iskolatípusokban tanító pedagógusoknak szóló fogalmazástanítási segédkönyvek, vezérfonalak külföldön, majd hazánkban is napvilágot látott néhány szakmunka, amelyeken vagy az egyik, vagy a másik irányzat nyomait fedezhetjük fel.

Az elemzett mű általános jellemzői

A Segédkönyv a fogalmazás tanításához című mű szerzőjéről keveset tudunk. Kollányi Ödön 1874. július 9-én született Kalocsán, iskoláit Komáromban, Madarban és Budapesten végezte. 1898 és 1917 között több városban is tanított polgári iskolában, így megfordult Törökszentmiklóson, Tapolcán, Győrben, Pozsonyban és Kalocsán is. 1912 és 1917 között a Tapolcai Állami Polgári Fiúiskola igazgatója volt. Ebben az időszakban írta és jelentette meg a bemutatásra kerülő könyvét, ugyanakkor tapolcai tartózkodása alatt több lapnál vállalt újságírói, sőt szerkesztői szerepet is, illetve komoly helytörténeti kutatásokat folytatott a helyi takácscéh történetének feltárása érdekében. 1957-ben Kalocsán hunyt el (Varga, 2006).

Kollányi Ödön Segédkönyv a fogalmazás tanításához című, polgári iskolák tanítói részére írott könyve Orosz (1964) véleménye szerint, bár megtartja a kötött fogalmazás néhány módszertani jellemzőjét, alapvetően a szabadfogalmazás irányzatába illeszkedik.

A 121 oldalból álló kötet Előszóval kezdődik, amelyben a szerző kifejti a mű megírásának célját, vagyis azt, hogy munkájával segíteni sze-

retné fogalmazást tanító társait, és kiemeli a könyv hiánypótló jellegét is, nem tud olyan magyar nyelvű munkáról, amely a „fogalmazás tanításában követett legújabb utakat” (Kollányi, 1913. 3. o.), vagyis a szabadfogalmazás elveit ismertetné. A szerző kifejti, hogy egy általa már kipróbált, jól működő módszer alapjait fogja tanártársai elé tárni, majd ismerteti a mű szerkezetét. Leírja az előszót követő elméleti fejezetek tartalmát, és néhány gondolatot közöl a könyv nagyobb részét kitevő fogalmazástémákról és vázlatokról is.

Az előszót két elméleti fejezet követi, melyek közül az első a fogalmazás, a második pedig a stilisztikai alapismeretek tanításáról és a fogalmazások javításáról szól. *A fogalmazás tanításáról* című fejezetben a szerző a fogalmazás tanításának szervezési kérdései mellett a szabadfogalmazás elveit fejti ki különböző műfajok, így az elbeszélés, a leírás, az elmélkedés, az értekezés és a levél tanításának kulcskérdéseit ismertetve. *Stilisztikai alapismeretek* alatt a műfajok jellemzőinek, a nyelvhasználatnak és a költői képek dolgozatokban történő alkalmazásának tanításáról olvashatunk, illetve itt tér ki a szerző a fogalmazások javításának és értékelésének gyakorlati kérdéseire is.

Az elemzés további szempontjai

Kollányi Ödön (1913) munkáját amellelt, hogy megfigyeltük általános jellemzőit – szerkezetét, felépítését, tartalmát –, a pedagógusszakma, az anyanyelvet tanító pedagógus jegyeinek megjelenése szempontjából vizsgáltuk. Az elemzés szempontjainak kiválasztásához a pedagógusprofesszió kutatásának hazai szakirodalmából merítettünk.

Keller (2010) az egyes szakmák professzionizációjának, hivatássá válásának három alapfogalmát: a munkát, a foglalkozást és a hivatást határozza meg. Az első kettőt a tevékenység rendszeressége és szervezettsége különbözteti meg egymástól, „és ha egy foglalkozást csak szakértők űzhetnek, az már hivatás” (18.o.).

A szakértőség már maga feltételezi, hogy az egyes professziókat űzők egységes szakképzésben kell, hogy részesüljenek, megtörténjen a foglalkozás szakmásozása, és az egyes értelmi-ségi szakmákat magasan iskolázott, közös alapon nyugvó szakértelemmel rendelkező csoportok végezzék (Németh, 2007). A tanári szakmai professzionalizációjához más értelmiségi hivatásokhoz hasonlóan hozzátartozik a tudományos szakképzés elvégzése, a közös tudás, a társadalmi jó szolgálata, a hivatás iránti felelősségtudat mellett például az érdekvédelmi szervezetek kialakulása, az államilag regisztrált munkavégzés, az egységes bér is (Hesse, 1972, idézi Keller, 2010), ugyanakkor esetünkben a segédkönyv elemzésekor nem figyelhettük valamennyi szempontot.

Kollányi (1913) művének elemzésekor első sorban arra kerestük a választ, hogy milyen tudással kell a fogalmazást tanító pedagógusnak rendelkeznie, melyek azok a szakdidaktikai ismeretek, amelyeknek birtokában kell lennie, és milyen pszichológiai, gyermeklélektani és antropológiai tudást feltételez a könyv szerzője a művet használó pedagógusról (Németh, 2007; Kovács, 2012). Emellett vizsgáltuk azt, hogy miként tükrözi a könyv a fogalmazás tanításának terét, és az oktatáson kívül milyen egyéb tevékenységformákat érez a szerző a tanító kötelességének, illetve miként tükrözi a könyv a kor iskolaszervezetét, utal-e a különböző iskolatípusok létre (Németh, 2008).

A tanító anyanyelv-didaktikai szaktudása

Kollányi (1913) szerint a magyart tanító pedagógusnak egyrészt anyanyelv-didaktikai szaktudással, gyermekismerettel, tehát pszichológiai és antropológiai ismeretekkel, illetve az oktatási adminisztrációhoz és óraszervezéshez szükséges készségekkel kell rendelkeznie.

Kollányi (1913) kiemeli a fogalmazás tanításának fontosságát, és amellelt érvel, hogy az olvasmányok megbeszélése, tehát az irodalomtanítás és a nyelvtani készségfejlesztés mellett

elegendő időt szánjanak a tanítók a szövegalkotásra, sőt igyekezzenek a II. és III. évfolyamokon a nyelvtant és a helyesírást is elsősorban fogalmazások íratása által tanítani és gyakoroltatni.

A szerző feltételezi, hogy olvasója a kötött fogalmazástani irány jellemzőivel van tisztában, a szabadfogalmazást, illetve a képek alapján történő szövegalkotást mint új módszereket mutatja be. *Kollányi* (1913) szabadfogalmazási irányzathoz való kötődését mutatja, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a fogalmazást alkotó folyamattá kell tenni, és biztosítani kell a gyermek számára azt, hogy elegendő idő és nyugalom álljon rendelkezésére a szövegek megírásához. Szintén az új módszer jellemzőjeként a tanulók saját élményeire támaszkodik a fogalmazás tanításakor, és törekszik arra, hogy a tanár szerepe a szövegalkotás előkészítésén túl elsősorban a gyermek segítése legyen a fogalmazás közben, és ne a szöveget készen kínáló, tökéletes fogalmazásokat elváró pedagógusként álljon a tanulók előtt.

A segédkönyv pontos, lépésenkénti leírást tartalmaz a képek alapján történő fogalmazástanításhoz. A szerző kiemeli, hogy először eseményeket ábrázoló képekről érdemes szövegalkotási feladatokat megoldatni a diákokkal, és csak később kell rátérni a leírások készítésére. Ezen a ponton a szövegalkotás tanításának legapróbb részleteire is kitér *Kollányi*. Felhívja a figyelmet a képek megőrzésének fontosságára, a takarékosagra, és arra is, hogy a képeket kemény papírra ragasztva tartósabb taneszközökké juthatnak a tanítók.

A segédkönyv öt szövegtípus tanítását mutatja be. Megismertet az elbeszélés, a leírás, az elmélkedés, az értekezés és a levél műfajának oktatásával. Legkötöttebb műfajnak a levelet tartja, a többi tárgyalt szövegtípus esetén a szabad alkotás fontosságát hangsúlyozza.

A fogalmazás tanításának alapjai és a különböző műfajok szabadfogalmazási irány szerinti tanításának elvei mellett *Kollányi* (1913) külön fejezetet szentel művében a stilisztikai ismeretek

tanítása megújításának és a fogalmazások javításának. A szerző úgy gondolja, hogy stilisztikát az olvasmánytárgyalás helyett a fogalmazás tanításának kell alárendelni, és a tanulók munkáiból érdemes példákat venni például a rokon értelmű és azonos alakú, illetve több jelentésű szavak, valamint a különböző költői képek tárgyalásához.

A fogalmazások javításához a szerző saját módszerét javasolja kartársainak. A tanulói munkák otthoni értékelésekor a tanítónak érdemes külön jegyzeteket készíteni az egyes diákok munkáiról, kiemelve a helyesírási hibákat, tárgyi tévedéseket és stilisztikai problémákat. Ezeket a hibákat az osztály a javító órán közösen korrigálja, külön kitérve a stíluseszközök tanulására. A szerző szintén hasznosnak tartja összefoglaló statisztikák készítését az osztály teljesítményéről, és ezáltal lehetőség van az egyéni fejlesztési tervek, külön feladatok kijelölésére is.

A tanító pszichológiai és antropológiai tudása

Kollányi (1913) a gyermekre mint alkotó, önmegvalósító, saját élményekkel rendelkező lényre tekint. A fogalmazás tanítása közben épít arra, hogy az iskolába lépő gyermeknek vannak saját ismeretei a világról, különböző témákban tapasztalatokkal rendelkezik, míg más területek ismeretlenek a számára. Így a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a tanuló által ismert fogalmi körökön belül adjanak fogalmazástémát a tanítók a diákoknak.

A szabadfogalmazás mellett érvelve a szerző kiemeli, hogy fontos a gyermek lelki világának, fantáziájának, vágyainak megismerése. A szabadon íratott fogalmazások lehetőséget adnak erre, hiszen az előírt struktúra kötöttségei alól felszabadulva a gyermek kifejtheti gondolatait szövegalkotás közben.

A szerző tisztában van a tanulók képességbeli, habitusbeli egyéni különbségeivel. Tudja, hogy egyes gyermekek már az iskolába lépéskor ügyes fogalmazások írására képesek, míg másoknak több idő kell ahhoz, hogy a szövegalko-

táshoz szükséges készségeiket eszközként működtessék a fogalmazás közben.

Kollányi különbséget tesz a magyar anyanyelvűként beszélő, nemzetiségi származású és tájnyelvet használó tanulók között. A szerző ösztönzi a pedagógusokat arra, hogy szabadon írassanak fogalmazásokat a tanulókkal, így a nyelvet még ügyetlenebbül használók is érhetnek el sikereket már a fogalmazás tanulásának kezdeti szakaszában is.

Kollányi utal arra, hogy egyes gyermekek bár jó képességűek, nehezen kezdenek valóban szabadon fogalmazni, bátortalanok saját gondolataik kifejtésében. A szerző velük kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy a jól sikerült dolgozatok felolvasásával segíteni kell őket gátlásaik leküzdésében, és ösztönözni kell őket az alkotásra.

A szerző gyermekismerete nyilatkozik meg, mikor könyvében a képek alapján történő fogalmazástani folyamatának leírásakor utal arra, hogy a tanulók az eseményekhez, a narratívákhoz vonzódnak, kevésbé érdekli őket a leírások készítése. Szintén e témakörben ír a szerző arról, hogy a gyermekek szívesen gyűjtenek tárgyakat, így például a képek beszerzésében a pedagógus számíthat rájuk.

A fogalmazástani tere és a pedagógus oktatásszervezési feladatai

Kollányi (1913) a fogalmazás tanításának több terére, a fiú- és leányiskolákra, valamint a magántanulók felkészítésének közegeire utal munkájában. A könyv alapján láthatjuk, hogy a tanító feladata egyrészt a tanítás, ugyanakkor hangsúlyos szerepet kap a műben az adminisztratív teendők ellátása és a nevelés is.

A kor iskolaszervezetére való utalást elsősorban az Előszóban találhatunk. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a könyv a fiú- és leányiskolák tanítói számára egyaránt hasznos lehet, utalva ezzel a két nem részére külön létesült polgári iskolákra. Ugyanakkor a szerző nemcsak a polgári iskolák, hanem valamennyi fogalma-

zást tanító pedagógus figyelmébe ajánlja művét: „E munkának hasznát vehetik mindazok, akik a fogalmazást tanítják” (4. o.) írja, sőt külön kiemeli a magántanulókkal foglalkozó pedagógusokat is, akik szintén hasznosan forgathatják a segédkönyvet. A nyilvános oktatáson belül ténykedő pedagógusok közül kiemeli a kezdőket, és külön felhívja figyelmüket munkája hasznosságára. Különbséget tesz ezzel a hivatást már régen gyakorló szakértő tanár és a pályán éppen elindult kezdő pedagógus között.

A szerző pontosan leírja, hogy a hatékony fogalmazástani megvalósításához hány órára van szükség egy tanévben. Úgy gondolja, hogy az összes anyanyelvi óra egyharmadát erre a célra kell fordítani, így a fogalmazások íratásával és javításával körülbelül 32–32 órát kell eltölteni egy évben. A fogalmazásórát már az év elején el kell kezdeni *Kollányi* véleménye szerint. Először a mindennapokból vett, egyszerű témákban rövid, néhány mondatos fogalmazásokat kell íratni a tanulókkal, melyet közös szóbeli megbeszéléssel célszerű előkészíteni, emellett a diákok munkáját vázlat írásával is érdemes segíteni. Ezek a gondolatok, bár a kötött fogalmazástani irányának elveit fogalmazzák meg, kifejezik a szerző azon törekvését, hogy a két irányzat közötti értelmes egyensúlyt megteremtse, és felhasználja mindkét módszer előnyeit a hatékony tanítás érdekében.

A Segédkönyv által javasolt fogalmazástémák

Héjezetül vessünk néhány pillantást a javasolt témavázlatokra. A szerző által javasolt fogalmazástémák minden esetben a szerző gyermekismeretéről tesznek tanúbizonyságot. A választott témakörök jellemzően mindkét nem számára megfelelőek, ugyanakkor *Kollányi* (1913) kiemeli néhány kimondottan leánytanulók részére kidolgozott fogalmazástémát is. A Témák, vázlatok között külön találhatjuk a egyes prózai elbeszélő témákat, melyek között a gyermeki hétköznapokból vett, illetve tanulá-

gos állatmesék, versek alapján íratott elbeszéléseket és leírásokat is. Emellett a gyermekek történelmi, földrajzi, gazdasági ismereteihez kötődő témaadások is szerepelnek a segédkönyvben. A szerző nem feledkezik meg az egészség- és környezetvédelmi témákról, a gyermekek jövőképét formáló, munkára nevelő elmélkedések írásáról sem.

Változatos témakínálata a mai fogalmazástaniítás számára is például szolgálhat, gyakori fogalmazásíratásról, következetes tantárgyközi koncentrációról, a gyermekek érdeklődésének figyelembe vételéről tanúskodik, valamint szem előtt tartja a pedagógushivatás nevelési feladatait is.

Összegzés

A Segédkönyv a fogalmazás tanításához a szabadfogalmazás irányának reprezentatív hazai kiadványa. A pedagógusi szaktudás három pillérét láthattuk kirajzolódni a műben. Kollányi (1913) a pedagógus tárgyi és didaktikai szaktudása mellett pszichológiai, antropológiai ismereteknek és az adminisztratív, szervezési készségeknek fontos szerepet tulajdonít. A fogalmazástaniítás módszertani kérdéseiben a szerző nagy hangsúlyt fektet a gyermeki fantázia, alkotóképesség kibontakoztatására, a szövegalkotás tanításában épít a tanulók előzetes tudására és tapasztalataira is.

Kollányi Ödön (1913) fogalmazástaniítási segédkönyve korának haladó fogalmazásdidaktikai gyakorlatának megismertetésében fontos szerepet játszik. A szövegalkotás tanításáról vallott nézeteiben, a gyermeki fantázia, alkotóképesség, kreativitás hirdetésében, a hétköznapokból vett, és a tanulók tapasztalataihoz szervesen kapcsolódó fogalmazástémákban a 21. századi anyanyelv-pedagógia gondolatvilágának csírái is felfedezhetők.

Irodalom

[1]Hesse, H.A. (1972): *Berufe im Wandel*. Enke, Stuttgart.

[2]Kádárné Fülöp Judit (1990): *Hogyan írnak a tizenévesek? Az IEA-fogalmazásvizsgálat Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

[3]Keller Márkus (2010): *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében magyar-porosz összehasonlításban*. L'Hartmann – 1956-os Intézet, Budapest.

[4]Kernya Róza (2001, szerk.): *Az anyanyelvi nevelés módszerei. Általános iskola 1–4. osztály*. Kaposvári Egyetem CSVM Pedagógiai Főiskolai Kar, Kaposvár.

[5]Kollányi Ödön (1913): *Segédkönyv a fogalmazás tanításához. Polgáriskolák használatára*. 500 írásbeli téma, feladat. Lówy B. Könyvnyomdája, Tapolca.

[6]Kovács Krisztina (2012): *Tanítókép a dualizmus kori magyar és német neveléstan könyvekben*. Előadás. Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskola, Szeged, 2012. április 26.

[7]Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2001): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.

[8]Nagy József (1996): *Nevelési kézikönyv: Személyiségfejlesztő pedagógiai programok készítéséhez*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.

[9]Németh András (2007): *A modern középiskolai tanári és tanítói szakmai tudástartalmak kibontakozásának történeti folyamatai*. Pedagógusképzés, 34. 5. sz. 5–26.

[10]Németh András (2008): *A néptanítói tudás konstrukciója Az elemi népoktatás enciklopédiájában (1911–1915)*. *Iskolakultúra*, 18. 5–6. sz. 86–102.

[11]Orosz Sándor (1964): *A fogalmazástaniítás főbb irányai a felszabadulásig*. *Pedagógiai Szemle*, 14. 1. sz. 60–74.

[12]Varga Béla (2006, szerk.): *Veszprém megyei életrajzi lexikon*. 2012. május 4-i megtekintés, Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet Veszprém Megyei Helyismereti Gyűjtemény, <http://helyismeret.ekmk.hu/lexikon/lexikon.php?betu=K>

Bánné Szikszai Erika

Szemléltetve sokkal könnyebb III. rész

Nyelvtan – helyesírás

A szemléltetés kutatási témában befejezősül a nyelvtan-helyesírás területén vizsgálódtam abban a tekintetben, hogy miként lehet hangulatossá, érdekessé, motiválóvá tenni az ismeretek elsajátítását (a tananyagot), illetve a gyakorlást.

A tanítás feladatai

A *nyelvtan – helyesírás témakör gyakorlati feladata*, hogy a tanulók írásbeli és szóbeli kifejezőképességét fokozatosan fejlessze, tudatosítsa. Ennek kialakítása során nyelvi jártasságokat és nyelvtani fogalmakat tanulnak meg.

A nyelvi jártasságok közül a legfontosabb a helyesírásban való jártasság fokozatos fejlesztése. Ezért 4. osztályban a nyelvtani elemzéseket alkalmazzuk a nyelvi jelenségek felismerésére. Ezen kívül figyelünk kell a diákok kiejtésére, mondatalkotására, mondatfűzésére, szókincsére. Ezek tekintetében olyan nyelvhelyességi gyakorlatokat adhatunk elébük, melyek segítenek nekik a mondatalkotások és mondatfűzések helyes kialakításában.

A nyelvtani fogalmak kialakításakor figyelembe kell vennünk, hogy a gyerekek mit tanultak 3. osztályban. Csak akkor taníthatunk új fogalmakat nekik, ha a megtanulandó ismeretanyag szervesen kapcsolódik a már meglévő ismereteikhez. Ezért fel kell térképeznünk, hogy melyek azok a fogalmak, amelyeket fel kell idéznünk, és meg kell szilárdítanunk, és melyek azok, amelyeket bővíthetünk, esetleg olyan fogalmakat taníthatunk meg, amelyeket újonnan alakítunk ki.

A nyelvtani meghatározások és szabályok elsajátítását nagyban segítik a látási, hallási és

beszédszervi megfigyelések. Am tudnunk kell, hogy ezek nem helyettesítik a gyakorlást és tudatosítást.

A legfontosabb nevelési feladataink közé tartozik az értelmi képességek fejlesztése. Ez a gondolkodási képességeket, a megfigyelőképességet és a logikus gondolkodás fokozatos fejlesztését foglalja magába, továbbá a szépérzék, az esztétikai, az erkölcsi, az önellenőrzésre való nevelés fejlesztését. Az utolsó nevelési feladat magába foglalja az önellenőrzés képességének fejlesztését és kialakítását.

Mindezen feladatok csak akkor valósulnak meg teljesen, ha a többi tantárggyal kapcsolatban áll az anyanyelv tanítása. Azaz megvalósul a tantárgyi koncentráció. Most pedig nézzük, mi az, amit tudni kell 4. osztályban!

A 4. osztályban a szótani, hangtani és mondattani ismeretek közül a szótani áll a tanítás középpontjában. Ez azt jelenti, hogy ismételjük a 3. osztályos tananyagot, és ezzel együtt bővíjük is a tudásunkat. A hangtani anyagot mindig össze kell kapcsolnunk az éppen tanított alakítani ismeretekkel. Ezeket a tanítás folyamatában a tananyaghoz kapcsolva kell gyakorolni. A helyesírásukra nagy hangsúlyt kell fektetnünk! A mondattani ismereteket a modalitás tekintetében a kommunikációs helyzetekben betöltött alkalmazását, a helyesírást sajátítják el.

A nyelvtan-helyesírási ismeretek közül kiemelve csupán az ige témakörhöz a 4. osztály végére elsajátítandó ismeretek: az ige fogalma, fajtái, igei személyragok, a leggyakoribb igeekötők, az igemódok.

Az ige témakör feldolgozása

Utatásaim alapján több felosztást találtam az ige témakörének feldolgozására, amelyek közül most csak a Dr. Galgóczi Lászlóné legújabb tanmenetjavaslatából¹, az ige tanítására szánt órákat szeretném ismertetni. Ebben a változatban a javasolt éves óraszám 72+2 óra, heti 2 óra.

Ezt a változatot a keret- és a helyi tantervi igényeknek megfelelően alakította ki a szerző. Ebben az anyanyelvi kommunikációs kompe-

tencia fejlesztése áll középpontban, mely nemcsak az anyanyelvi órák, hanem minden tanóra feladata, továbbá továbbfejleszti az olvasási-szövegeértő, valamint az írási képességet, melyre minden tanóra alapoz. Fontos nevelési része még az olvasóvá nevelés, melyhez irodalmi szövegeket, szövegrészleteket nyújt, és a könyvtárhasználat fontosságára irányítja a figyelmet.

Vizsgáljuk meg, milyen az igei témakör feldolgozása ebben a tanmenetben!

Óra-szám	Témakörök, tartalmak, (tananyag); Nyelvi-helyesírási ismeretek	Belépő tevékenységformák; A helyesírási és nyelvhasználati képességek fejlesztésének feladatai	Tanulásszervezési eljárások, technikák; Fejlesztendő kompetenciák
1.	AZ IGE Mit fejez ki az ige? Az igeről tanult fogalmi ismeretek alapján: a cselekvést, történet, létezés jelentő igék.	Az igék felismerése a harmadik osztályban tanultak alapján: a cselekvést, történet, létezés kifejező igék.	Fogalmak, gondolkodási műveletek mozgósítása. A jelentés és a mondat-szöveg kapcsolatának viszonya. A nyelvhasználati képességek mozgósítása. Kooperatív tanulási formák.
2.	A személyes névmás és az igeragozás. Az igeidők.	Az igeragozás használata a beszédben, írásban. Az igei személyragok és a személyes névmások használatának szerepének megfigyelése, gyakorlása. A jelen, múlt, jövő idő használata. Az igeragozás megfigyeltetése. Szerepjátékok, szituációs gyakorlatok. Helyettesítések, kiegészítések. Mondat-, szövegalkotási feladatok. Az igekötős igék szerepének megfigyeltetése: az igekötők jelentésmódosító szerepe. Szókincsfejlesztés: rokon értelmű igék.	Funkcionális nyelvszemlélet kialakítása. A nyelvi elemek szerepének tudatosítása a nyelvhasználatban. A grammatikai idő és a cselekvés, történet, létezés idejére vonatkozó összefüggések megláttatása. A magyar nyelv szabályrendszerének, törvényszerűségeinek tudatosítása. Szó- és írásbeli kommunikációs képességek fejlesztése. Differenciált munkáltatás. Páros, egyéni, csoportmunka. Árnyalt, kifejező szókincs gazdagítása.

¹ Tanári tanterv (Tanmenet) Magyar nyelv kisiskolásoknak és magyar nyelvi gyakorló kisiskolásoknak tananyagcsalád 4. osztály, Készítette: Dr. Galgóczi Lászlóné, Mozaik Kiadó Szeged, 2008.

Óra- szám	Témakörök, tartalmak, (tananyag); Nyelvi-helyesírási ismeretek	Belépő tevékenységformák; A helyesírási és nyelvhasználati képességek fejlesztésének feladatai	Tanulásszervezési eljárások, technikák; Fejlesztendő kompetenciák
3.	Az igeragozás a nyelvhasználatban és az igekötős igék. Rokon értelmű igék használata.		
4.	Az igék helyesírása és az igekötős igék. Elvásztás. Szabályjátékok.	<p>Produktív gyakorlatokkal az igék helyesírásáról tanultak alkalmazása. Pl.: a j és az ly; -ul, -ül, -ít toldalékos igék.</p> <p>Az igekötős igék elvásztása és helyesírása.</p> <p>Szabályjátékok.</p> <p>Tollbamondás.</p>	<p>A helyesírási törvények, szabályok tudatosítása.</p> <p>A helyesírási norma kialakítása.</p> <p>Differenciált munkáltatás.</p>
5.	Az igemódok. Az ige kijelentő módja.	Az indukciós szöveg elemzésével az igeidő viszonylatának és a mondatfajták vizsgálatával a kijelentő módú ige fogalmi tudatosítása.	<p>Szövegértő, szövegalkotási képességekre alapozott nyelvhasználati norma kialakítása.</p> <p>A nyelv szabályrendszerének, működésének megfigyeltetése a közlési szándék és a mondat modalitására vonatkozóan.</p> <p>Gondolkodási műveletek mozgósításával következtetések, szabályok közös kialakítása, a tanulók által történő felfedeztetése.</p> <p>Irodalmi művek, köznyelvi szövegek értelmezése: a szövegértési képesség fejlesztése.</p> <p>Kommunikációs gyakorlatok: verbális és nem verbális kommunikációs formák alkalmazása.</p> <p>Kreatív alkotóképesség fejlesztése. Esztétikai, művészi tudatosság kialakítása képi ábrázolással.</p> <p>Kooperatív tanulási technikák.</p> <p>Differenciált munkáltatás.</p> <p>Nyelvhasználati norma kialakítása.</p> <p>A nyelvhasználati módok komplex fejlesztése.</p>

Óra-szám	Témakörök, tartalmak, (tananyag); Nyelvi-helyesírási ismeretek	Belépő tevékenységformák; A helyesírási és nyelvhasználati képességek fejlesztésének feladatai	Tanulásszervezési eljárások, technikák; Fejlesztendő kompetenciák
			<p>Szó- és írásbeli szövegalkotási képesség.</p> <p>A magyar nyelv működésének, szabályrendszerének megfigyeltetése, tudatosítása.</p> <p>Funkcionális nyelvszemlélet kialakítása.</p> <p>Egyéni, páros és csoportmunkák.</p>
6.	<p>Az ige feltételes módja.</p> <p>A feltételes mód jele: -na, -ne, -ná, -né</p>	<p>A feltételes módú ige szerepének vizsgálata.</p> <p>A vágy, óhaj, kívánság teljesülése, a feltétel viszonyítása.</p> <p>A szöveg és a kép kapcsolatának elemzése.</p> <p>A feltételes mód jelének tudatosítása.</p>	
7.	<p>A feltételes módú ige ideje: jelen idő; múlt idő – összetett alak.</p> <p>Pl.: kaptam volna.</p>	<p>A feltételes módú igék használatának gyakorlása.</p> <p>Az igeidők változásának és az ige-mód alakulásának megfigyelése.</p>	
8.	<p>A feltételes módú igék gyakorlása.</p>	<p>A feltételes módú igék alkalmazása különböző fajtájú mondatokban. Szövegekben a feltételes módú igék felismerése.</p> <p>Produktív gyakorlatok.</p> <p>Játékok.</p>	
9.	<p>A feltételes módú ige ragozása és használata.</p>	<p>Az igeragozás megfigyeltetése és alkalmazása.</p> <p>Pl.: ülnék – ül (szótő) + né (jel) + k (igei személyrag).</p>	
10.	<p>Az ige felszólító módja.</p> <p>A felszólító mód jele: -j</p>	<p>A felszólító módú igék megismerése.</p> <p>A módjel: -j.</p> <p>Szöveg- és szóelemzések.</p> <p>Produktív gyakorlatok.</p> <p>Szituációs helyzetek értelmezése, játékok.</p>	<p>A népköltészet (altató) mint indukciós anyag személyes érzelmek kifejezése.</p> <p>Népünk kultúrájának megismerése, a hagyományok ápolása.</p> <p>Képzület, érzelmek kifejezése kommunikációs helyzetekben.</p> <p>Vélemények meghallgatása.</p> <p>Együttes társalgási szabályok alkalmazása.</p>

Óra-szám	Témakörök, tartalmak, (tananyag); Nyelvi-helyesírási ismeretek	Belépő tevékenységformák; A helyesírási és nyelvhasználati képességek fejlesztésének feladatai	Tanulásszervezési eljárások, technikák; Fejlesztendő kompetenciák
			A funkcionális nyelvszemlélet kialakítása. Differenciált munkáltatás. Együttes, páros munka. Kreatív képességek fejlesztése.
11.	Az ige felszólító módja. A felszólító mód jelének módosulása.	Az ige felszólító mód jelének módosulásának megfigyeltetése, ezekhez kapcsolódó feladatok végzése.	A helyesírási norma alapozása. A helyes beszédnorma kialakítása.
12.	A felszólító módú igék használata, helyesírása. Az igekötős igék felszólító módja.	Pl.: töltsd, készíts, mondd (Kiejtéstől eltérően írjuk; a hangalak változása és a helyesírás. Kommunikációs helyzetgyakorlatok. Mondatok értelmezése különböző közléshelyzetekben: Légy szíves... Menj ki... stb. Produktív gyakorlatok.	Mondókakincs értékeinek meglátatása. A nyelvi elemek szerepének tudatosítása: a nyelv szabályrendszerének feltárása. Igényes, kulturált nyelvhasználat kialakítása. Anyanyelvi kommunikációs kompetencia fejlesztése: szó- és írásbeli szövegalkotási képességek fejlesztése.
13.	A felszólító módú igék helyesírásának gyakorlása. A felszólító módú igék a nyelvhasználatban.	Udvarias társalgási szabályok kialakítása. A felszólító módú igék helyesírásának gyakorlása kreatív gyakorlatokkal.	Társas, együttműködési szabályok kialakítása. Kreatív képességek fejlesztése. Páros, csoportmunka. Kooperatív tanulási technikák alkalmazása. Szókincsfejlesztés: irodalmi szövegek szövegértelmezése.
14.	Igeragozás felszólító és más igemódban. Igeragozás: igeidők és igemód kapcsolata.	Szólásokban, közmondásokban az igék megfigyeltetése. Helyettesítések, kiegészítések. Tollbamondás.	Funkcionális nyelvhasználati képességek kialakítása. Összefüggések meglátatása. Gondolkodási műveletek mozgósítása. A helyesírási norma kialakítása.
15.	Az igemódokról tanultak gyakorlása.	Mondatfajták szerepe a szövegkörnyezetben: mondatfajta és igemód viszonya. A közlési szándék nyelvi eszközei. Csoportosítások különböző szempontok szerint.	Differenciált tanulásszervezés. A kognitív képességek birtokában szabályok alkalmazása. Kreatív alkotóképesség fejlesztése. Élethelyzetből adódó, feladatokhoz kapcsolódó digitális kompetencia

Óra-szám	Témakörök, tartalmak, (tananyag); Nyelvi-helyesírási ismeretek	Belépő tevékenységformák; A helyesírási és nyelvhasználati képességek fejlesztésének feladatai	Tanulásszervezési eljárások, technikák; Fejlesztendő kompetenciák
		Szövegelemzések: igék felismerése. Párbeszédekben különböző igemódok használata. Szövegalkotási feladatok. Átalakítások különböző igeidőkben és igemódokban. Kreatív gyakorlatok. Rejtvények, nyelvi játékok.	területén az sms nyelvi és helyesírási normáinak megismerése. A funkcionális nyelvszemlélet tudatosítása. Helyes, kulturált beszédnorma kialakítása. Nyelvhasználati képességek fejlesztése.
16–17.	Az igék és különböző igemódú igék használata a beszédben. Igemódok helyesírása.		
18.	Foglaljuk össze, mit tanultunk az igéről!	Táblázat alapján az igéről tanultak rendszerezése. Egymás kérdezése a tanultakról.	Differenciált tanulásszervezés. A verbális gondolkodás alapozása. Nyelvi-logikai összefüggések megállatása. A helyesírási norma, beszédkultúra kialakítása. Szó- és írásbeli nyelvhasználat fejlesztése.
19.	Az igéről szerzett tudás felmérése a Tudásszintmérő (A/B) változat alapján.	Az igéről szerzett tudás ellenőrzése önálló feladatmegoldással. A nyelvi-helyesírási ismeretekhez kapcsolódó feladatok elvégzése.	A tanulók szövegértési olvasási írásképességére alapozott önálló munkavégzés. Önellenőrzés képességének kialakítása.
20.	A tudásszintmérő feladatok értékelése. Hibajavítás.	A tanulók teljesítményének értékelése, a hibák – típus, egyéni – javítása feladatmegoldással. Sikerek, kudarcok elemzése.	Énkép – önismeret. Önkontroll. Önértékelés. Érvelések, okok a sikerekben, kudarcokban. A hibajavító tevékenység kialakítása. Differenciált tanulásszervezés.

A mai kor követelményeinek megfelelően az ismeretek elsajátításához metodikailag több módszer adott, amit a dr. Galgóczi Lászlóné által írt tankönyvcsaládban meg is figyelhetünk. Az ismeretek elsajátítása/oktatása játékos feladatok megoldásával történik, figyelve a meg-

tanulandó tananyag megfelelő szintű rögzítésére is. Ehhez nyújt hatékony segítséget pl. a mozaBook használata az interaktív tábla alkalmazásával.

Most pedig vizsgáljuk meg, mire építhetünk, illetve mit kell az igéről megtanulni 4. osztályban!

Mit tanultak 3. osztályban?	Mivel bővítjük 4. osztályban?
Az ige történést, cselekvést jelent; ly az igékben; kiejtésről eltérő hangkapcsolatok; a felszólító mondatokban használatos igék; az -ít, -ul, -ül végű igék; hosszú hangok; az ellentétes jelentésű és rokon értelmű igék.	Az ige létezését is kifejezhet. Ehhez a van, volt és a lesz igéket, ill. ragozott alakjait használjuk.
A cselekvést, történést jelentő ige ideje; jelen, múlt és jövő idejű igék, a múlt idő jele, a múlt idejű igék helyesírása; a -d és -z tövű igék múlt idejű alakjai, hosszú n jövő idejű igealakokban.	Az igék egyes és többes száma; a cselekvő száma és személye; az ige töve és az igei személyragok; a -t, -n és -d tövű igék személyragos alakjainak helyesírása.
Az igekötős igék és azok helyesírása, elválasztása; igekötős igék jövő idejű alakjai; igekötős igék a felszólító mondatokban.	Az igemódok és azok helyesírása, ragozása különböző igeidőkben (múlt, jelen, jövő).
Az -e kérdőszócska helyes használata. (Ezt már 2. osztályban is tanulják.)	Az igei tananyag rendszerezése.

A dolgozatomban az ige témaköréből csak az igeidőkkel és az igemódokkal szeretnék foglalkozni. Ehhez az említett két tanmenetből a dr. Galgóczi Lászlóné által írt tankönyvcsaládot használom fel az igeidők és az igemódok bemutatásához.

Először nézzük át azokat az ismereteket, amelyek a gyerekeknek meg kell tanulniuk.

Az igeidőkről

Már a 3. évfolyamon megismertük a jelen, múlt és a jövő idejű alakokat. A múlt idő jele: -t, -tt. A jövő idejű igéket kétféleképpen fejezhetjük ki. Az első variáció: *főnévi igenév + fog segédige*. A második variációban az ige jelen idejét használhatjuk a jövő idő kifejezésére. Pl: *Majd megírom a címünket.*

„Tanul a fiú – mondta Omikron.”²

„Ha Aterpater, a varázsló, véletlenül belenézne a Titkok Gömbjébe, s ezt a nevet kiáltja: „Lala!” – a Titkok Gömbjének felszínén azonnal megjelenik a Néma Hal, s közölni fogja: „Lala csent! Ellopta az anyja szárnyát!”³

Múlt idő	-t, -tt
Jelen idő	nincs
A jövő idő kifejezése	<ol style="list-style-type: none"> 1. főnévi igenév + fog jele segédige (pl. Laci is felelni fog.) 2. ige jelen ideje, pl: Majd megírom a házi feladatot. Kati lesz a hunyó. Marival lesz találkozónk.

Az igemódokról

Mi is az igemód? Erre a fogalomra is több meghatározást találtam, de ezek közül csak kettőt emelnék ki.

- „...a beszélőnek a cselekvés-, létezés-, állapot-fogalomhoz való aktuális viszonyát fejezi ki.”⁴
- A beszélő az igékben kifejezett történés-, létezés-, cselekvés-, állapot- és létfogalomhoz való viszonyát fejezi ki.

A következőkben egy áttekintést adok azokról az ismeretekről, melyek az igemódokhoz kapcsolódnak.

² Szabó Magda: *Tündér Lala*, Holnap Kiadó Budapest 2005. 6.p.

³ Szabó Magda: *Tündér Lala*, Holnap Kiadó Budapest 2005. 6.p.

⁴ Galgóczi László: *A Magyar Nyelv I. – A nyelvi rendszer. A szöveg, a mondat és a szófajok. Középszintű kézikönyve, Mozaik Oktatási Stúdió Szeged, 1994.*

Az igéknek **három igemódja** van. Ezek: kijelentő, feltételes és felszólító mód.

A **kijelentő móddal** történést, létezést és cselekvést fejezünk ki, amely éppen akkor megy végbe. Ennek a módnak nincs külön jele: Pl: ad „A káposzta is megmarad, a kecske is jóllakik.”⁵

Feltételes módú igét akkor alkotunk, ha a cselekvést vagy a történést valamilyen feltételhez kötjük. A mód jele(i): -na, -ne, -ná, -né. Pl: adna. Összetett igealakokban a feltételes módot a volna segédige használatával tudjuk kifejezni. Pl: *adtam volna, vártál volna* stb.

„Lenne egy kérésünk...”⁶

A **felszólító mód** által a beszélő kifejezi akaratát, kívánságát vagy a beleegyezését adja. A mód jele: -j. Pl: *adj!*

Ennek a módnak a jele sok változást okozhat a szavak képzésében. Megváltoztathatja hangalakját, és az előtte álló mássalhangzóval hasonulhat is. Ezt a módosulást esetenként írásban is jelöljük.

1. A *dz, z sz, s* hangra végződő igék módjele teljes hasonuláson megy keresztül, pl: *mosják – mossák.*

2. A *t* hangra végződő igék esetében az a tendencia figyelhető meg, hogy a módjel összeolvad a *t* hanggal, pl: *fut-fuss.*

„Reszkessetek, mint a kocsonya!”⁷

3. A *tetszik, a metsz és a látsz* igék felszólító módban kétféleképpen viselkedhetnek, pl: *tessem – tetsszem.* Mindkét alak helyes!

Ezekhez az ismeretekhez különböző helyesírási szabályok, ismeretek is társulnak. Ezek megtanítása az egyik legnehezebb feladatunk, hiszen nagyon sok probléma adódhat belőlük (felső tagozaton foglalkoznak vele, itt csak tapasztalati úton figyeltetjük meg a tanulókkal).

A kettes pontban szereplő, *t-re* végződő igék esetében az összeolvadás különböző módjai:

– Ha a *t-re* végződő igék előtt rövid magánhangzó áll, akkor az összeolvadás eredménye: -ss. Pl: *fuss, láss* stb.

– Ha a *t-re* végződő igék előtt hosszú magánhangzó, esetleg mássalhangzó áll, akkor az összeolvadás eredménye: -cs, -ccs. Ezt a módosulást írásban *-ts-sel* jelöljük. Pl: *fordítson, szántson* stb.

– Ha a *t-re* végződő igék előtt mássalhangzó, *sz* vagy *s* áll, akkor a *t* hang kiesik, és az eredmény: -ss vagy -sss lesz.

Fontos kiemelnem, hogy nyelvtani szabályt nem tanítunk alsó tagozaton! Csak azt kell megtanulniuk, hogy a módjel megváltozik.

Az igemódok és az igeidők kapcsolata

A **kijelentő móddal** megállapíthatunk bizonyos cselekvéseket és történéseket. Ennek a módnak van jelen, múlt és jövő ideje. Ennek a módnak nincs alaki jelölője, vagyis o. Pl:

Múlt idő	Jelen idő	Jövő idő
evett	eszik	enni fog

A feltételes móddal megkérdőjelezünk bizonyos cselekvéseket, történéseket. Ez azt jelenti, hogy valamilyen feltételhez kötjük a vágyunk, kívánságunk teljesülését. Ezt jelölni is tudjuk: -na, -ne, -ná, -né képzőkkel. Ennek a módnak, a kijelentő móddal ellentétben, nincs jövő ideje, csak jelen és múlt idő létezik. Pl:

Múlt idő	Jelen idő
kaptam volna	kapnék

Ha a jelen időt megfigyeljük, akkor szembe-tűnik, hogy az igei személyragot megelőzi a módjel. Ez minden esetben így van! A múlt idő esetében a feltételes mód jele, a -na, a volna segédigén található. A múlt idő jele is látható a példán. Ennek a jele: -t, -tt. Itt is megfigyel-

⁵ Csukás István: *Vakáció a halott utcában. Könyvmolyképző Kiadó, Szeged 2005. 90. p.*

⁶ Csukás István: *Keménykalap és Krumpliorr. Könyvmolyképző Kiadó, Szeged 2004. 207. p.*

⁷ Csukás István: *Vakáció a halott utcában. Könyvmolyképző Kiadó, Szeged, 2005. 91. p.*

hető, hogy a múlt idő jele után láthatóak az igei személyragok.

A *felszólító móddal* a beszélő az akaratát, kívánságát fejezi ki utasítás formájában. Ennek a jele: -j. Ez sokszor megváltoztatja az alakját, ami az előtte álló mássalhangzóra is hatással lehet. Erről majd a felsőbb osztályokban bővebben fognak tanulni, így ezt nem kívánom részletezni.

Vannak olyan felszólítást kifejező igéink, amelyek nem tartalmazzák a felszólító mód jelet. Ezeknél a hangsúly adja a mondat erejét. Pl: ad | d → ad (igető) + d (igei személyrag)

Ez az igemód, szemben az előző kettővel, csak jelen időben ragozható. Pl:

Jelen idő
üljél

Ezen a példán kiválóan megfigyelhető, hogy a felszólító mód jele megelőzi az igei személyragot.

Szemléltetési lehetőségek és tanítási módok – ige, igeidők, igemódok

Éhhez a fejezethez ajánlom *Varga Katalin: Én, te, ő* című könyvét. Sok mindenben segíti a tanítók munkáját, oly módon, hogy könnyen átláthatóvá teszi a nyelvtani tananyagot a gyerekek számára, és legfőképp nekünk segít a magyarázatokban. Fontos kiemelnem, hogy ebben a könyvben a mesék úgy vannak összeállítva, hogy minden nyelvtani ismerethez maximum 3 oldalnyi szöveganyag adott.

Ige	Igeidők		
	<i>Jelen</i>	<i>Múlt</i>	<i>Jövő</i>
„Tájkép”			
Állj fel, ha kell!	Az idők háza, Múlt – Jelen – Jövő: volt, van, lesz (Varga Katalin: <i>Én, te, ő</i>)		
Bűvös rejtvények	Visszatérés a jelenbe (Varga K.: <i>Én, te, ő</i>)	Barangolás a múltban, avagy egy különös barátság története (Varga K.: <i>Én, te, ő</i>)	Zuhanás a jelenbe (Varga K.: <i>Én, te, ő</i>)
Igegyűjtési verseny mgh-kal	Egerrágott levél kiegészítése		
Ige képekben	Gondolkodási térkép		
Helyesírási totó			
Igefa			
Igekeltetés			
Igevirág			
Indián beszélgetés			
Kakukktojás			
Képről igék gyűjtése			
Kíváncsi kocka			
Összekevert mondatok			
Rejtvények			
Helyesírási totó			
Természetfilmből igeidők gyűjtése			
Villámkártya 1–2			

Igemódok		
<i>Kijelentő</i>	<i>Felszólító</i>	<i>Feltételes</i>
	Bájos hölgy, A bájos hölgy tréfás mutatványai (Varga K.: Én, te, ő)	
	Parancsok Háza (Varga K.: Én, te, ő) Fúrfarag tanácsa a parancsok készítéséhez (Varga K.: Én, te, ő)	
	Az ellentétes eszű robot, Milyen parancsot kapott Kelekótya? (Varga K.: Én, te, ő)	
Egérrágott levél kiegészítése		
Helyesírási totó		
Indián beszélgetés		
Kakukktojás		
Képről igék gyűjtése		
Kíváncsi kocka		
Összekevert mondatok		
Rejtvények		
Természetfilmből igemódok gyűjtése		
Villámkártya 1–2		

Nézzük meg, hogyan kell ezeket használni!

2. kishajó: felszólító mód

3. kishajó: feltételes mód

Tájkép

Ez az úgynevezett tájkép több kis képből is állhat, de akár egyetlen kép is lehet. Az *Igék bolygóján* járunk, ahol az élőlények nem mások, mint az ige részei, azaz az igemódok, igeidők stb. Az egyes képeken az ige és annak részei láthatóak. A Nap testesíti meg az igeidőt, három felhő az igeidőket, a tenger az igemódot, míg rajta három kishajó pedig külön-külön igemódokat.

Nap: igeidő

1. felhő: jelen idő

2. felhő: múlt idő

3. felhő: jövő idő

Tenger: igemód

1. kishajó: kijelentő mód

A kishajókat a vitorlájuk színe különbözteti meg egymástól. Ez abban segíti a gyerekeket, hogy könnyebben tudják csoportosítani az igéket. Mindez akkor nagyon jó, ha több képből áll össze a tájkép, hiszen akkor a tanító ki tudja őket emelni a helyükről, és közösen alá tudják csoportosítani az odatarozó szavakat.

Ezt a szemléltetési eszközt tovább lehet bővíteni, mikor az igekötőkről tanulunk. Ekkor egy kis partot rajzolhatunk a víz mellé. A vízpart az igekötőket jelöli. Itt található egy fa, ami a külön írt igekötők két fáját ábrázolja. A törzse azokat az igekötőket tartalmazza, amikor az igekötő és az ige közé beékelődik egy szó, pl: sem ment. A lombja azokat a külön írt igekötőket tartal-

mazza, amelyek esetében az igekötő az ige után áll, pl: menj ki! A fára szálló madár pedig az egybeírt igekötőket jelzi, pl: elmegy.

A Bájoló hölgy, A Bájoló hölgy tréfás mutatványai (Varga Katalin. Én, te, ő)

Ezt a részt Varga Katalin: Én, te, ő c. könyvéből fel kell olvasni. Az előforduló felszólító módbeli szavakat a tanító óra előtt felírja a táblára, és olvasás után a gyerekekkel közösen elemezzék ki!

Ezután fólián vetítse ki „A Bájoló hölgy tréfás mutatványait”! Ezen a képek láthatóak:

Az első képen egy rózsabokor látható, amint éppen hegedül az egyik virág, a másik énekel, a harmadik pedig klarinétozik. A kép mellé szavak vannak felsorolva. A szavak végződéseik mind ki vannak emelve. Ez helyesírási szempontból fontos nekünk, hiszen látás és hallás után jobban rögzül a gyerekek fejében a szavak írása.

Ha végigolvasták a szavakat, akkor felfigyelhetnek arra, hogy minden egyes kis felsorolásban mind a szavak végén, mind a szavak közepén ki van emelve a felszólító mód helyesírása, pl: *-lj, -dj, -gyj, -ss, -ssz, -zz, -ts, -ddz*.

A szavak közül meg kell állapítani, hogy melyek azok, amelyeket a Bájoló hölgy felhasználhatott. A kiválasztott szavakat le is írhatják a gyerekek a füzetbe. Így hallási és látási memóriájukban jobban rögzül, hiszen gyakorolják az írását is.

A Parancsok háza (Varga K.: Én, te, ő)

A tanító az ebben a részben szereplő felszólító módbeli igéket is írja ki a táblára, majd olvassa fel az adott részletet, s végül közösen elemezzék ki. Ezután ajánlom a következő vers feldolgozását, amit a gyerekeknek memoriterként kell majd megtanulniuk a következő hétre.

Ez az egyik legnagyobb szerűbb vers arra, hogy a gyerekek megtanulják, mi a funkciója a felszólító módbeli igéknek.

Fúrfarag tanácsa a parancsok készítéséhez
(Varga K.: Én, te, ő)
(részlet)

„Igéék végén a j betű
bűvös betű: parancs-betű
Bárkinek mondd: lép ide,
nem mozdul, nem lép izibe.
Ám, ha szólsz: – Lépjl! – ez így igaz,
megérti, lép, kit szólítás.
Egyetlen jel, a j betű
tette mindezt. Nem nagyszerű?”⁸

Már ebből is látszik, hogy játékos módon magyarázza el a gyerekeknek a szabályt. Javasolom, hogy ezt a kis versikét a gyerekek tanulják meg! Ezáltal könnyebben megtanulják a felszólító mód jele előtti mássalhangzó helyesírását. Így nemcsak a mi munkánkat könnyítjük meg, hanem a felső tagozatban a magyar nyelvtant tanító kollégánkat is.

Ezt az órát bevezető részében kitűnően lehet alkalmazni, mint motivációs eszközt. Ennek elszavalásával meg is valósult az órára való ráhangolódás.

Az ellentétes eszű robot. Milyen parancsot kapott Kelekötya? (Varga Katalin: Én, te, ő)

A legelső feladatunk a két mese felolvasása. Ezek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Itt az igeidőkkel ismerkednek meg a gyerekek. A mészéből hallás után megtanulják az ismeretanyagot, amit nekünk kell majd az óra további részében elmélyítenünk.

Ezután ajánlom a saját tankönyvi anyag feldolgozását és a helyesírási ismeretek megtanulását. Majd eztán a képsor megoldását.

A képsoros feladatban a gyerekeknek az igeidőknek megfelelően kell igéket mondaniuk. A képekhez a megtalált szavakat közösen le kell

⁸ Varga Katalin: Én, te, ő – kalandok a szófajok birodalmában. Móra Ferenc Könyvkiadó, negyedik kiadás 1973. 35. p.

írni, és ki kell térni az időjelekre. Ezeket színeskrétával, illetve ceruzával át kell írni!

Ha mindezzel készen vagyunk, akkor fejezzük be a történetet, hiszen már csak fél oldal van belőle.

Bűvös rejtvények

Ebben a feladatban az igéket gyakoroljuk. A hiányzó betűk pótlásával igéket kell alkotni. A rejtvények megoldása után a gyerekeknek kell megmondaniuk, hogy a megfejtett igék mit fejeznek ki. (Történés, létezés, cselekvés.) Pl.:

Cs	A	P
	Í	L
	A	L

Egérrágott levél kiegészítése

Egy olyan levelet kell írnia a tanítónak, ami kapcsolódik a gyerekek világához. A szövegbeli igéket ki kell hagyni. Az lesz a gyerekek feladata, hogy meg kell találniuk a hiányzó igéket.

Ezt felhasználhatjuk bármilyen tananyag feldolgozásához gyakorlati feladatként. Kiváló az igeidők és az igemódok tanításához. Pl:

Tegnap délután nagy hócsatát
 Az ellenfelünk a 4. osztály A tanító néni a találatokat. Nekünk 18 gyereket sikerült Mivel ilyen ügyesek, mi a bajnokságot. Ez a nap a legsebbebb nap az életemben.

Fürtábra

Ez az egyik legismertebb kooperatív tanítási módszer, mely a gyerekek előzetes tudását méri fel az adott ismerettel, ténnyel kapcsolatban.

Az elkészítésénél ügyelnünk kell arra, hogy a gyerekeket hagynunk kell kibontakozni. Ne mi irányítsuk őket! Fontos, hogy az, amiről kérdezzük őket, legyen egy négyzetbe írva. Azok, ami nekik erről eszükbe jut, mindig egy-egy ellipszisbe kerüljenek. Ezek között a lehetséges kapcsolatokat úgy tudjuk megjeleníteni, hogy egy határozott mozdulattal összekötjük őket.

Helyesírási totó

Ezt a feladatot is bármilyen anyagrésznél fel lehet használni. Lényege, hogy 13+1 szót ír fel a tanító a táblára. Ezek között vannak hibásak is. Ezeket kell megtalálni és helyesen leírni.

A szavakat – évszaktól függően – különböző formákba lehet beírni, vagy gyurmaragasztó segítségével beragasztani, ha azokat előtte lapokra írtuk. Így többször is fel tudjuk használni.

Pl: *ősszel gesztenye, télen hópohely, tavaszszal virágformákba.* Mindez függ a tanító hozzáállásától és képzőművészeti tehetségétől.

Igefa

Itt van egy olyan fa, amelyiket igének hívnak, és ennek a lombján vannak az igeidők, az igemódok és az igekötők. Ebben a lombban teremnek a jelen, múlt, jövő idők, a kijelentő, a felszólító és a feltételes módok, és a különböző igekötők.

Fontos, hogy fokozatosan építsük fel a fát. Esetleg ha ez túl lassúnak tűnne, akkor ki lehet tenni az egész fát lombostul a gyerekek elé. Ekkor az a teendőnk, hogy minden új ismeret tanításakor tegyük ki a lombok nevét a lombokra. Így a gyerekeket motiválni is tudjuk.

Igegyűjtési verseny magánhangzókkal

Ezt a feladatot csoportmunkában érdemes megoldani. Ekkor a gyerekeknek olyan egytagú igéket kell gyűjteni, melyekben felhasználják az összes magánhangzót. A magánhangzó állhat a szó elején, a közepén vagy a végén. Az győz, akinek mind a 14 magánhangzóval sikerült igéket találnia.

pl: *ad, áll, vesz, él, visz, ír, old, sóz, öl, főz stb.*

Igekeltetés

Ez is egy olyan feladat, amit az ige tanításának folyamatában bármikor alkalmazhatunk.

Акár az ige jelentésénél, akár az igeidőknél, esetleg az igemódoknál. De ezeken kívül más ismeretanyag esetében is feldolgozhatjuk.

A feladat a következő: a megadott ige minden betűjével egy új igét kell alkotni. Ez a feladat segíti az ismeretanyagok mélyebb megtanulását és a gondolkodási képességet is fejleszti.

Igevirág

Hasonló az igefához. Itt a virág porzója jelenti az igét, a szirmok pedig az igemódokat, igeidőket és az igeötöket.

Indián beszélgetés

Ennek a játéknak a lényege az ismétlés. Az óra bevezető részében ajánlott az alkalmazása. Ezt a játékot is bármikor felhasználhatjuk, bármilyen tanóra keretén belül. Lényege, hogy a gyerekek mindig az előttük felszólaló gyerekeknek a választát ismétlik, majd kiegészítik a saját válaszukkal. Pl:

Józszi: Az ige történést jelent.

Pisti: Józszi azt tudja, hogy az ige történést jelent. Én azt is tudom, hogy cselekvést is jelent. stb.

Képről igék gyűjtése és átalakítása:

Egy olyan képet kell bevinni az órára, amiről igéket lehet gyűjteni. Ezeket kell átalakítani felszólító vagy feltételes módbeli igékké.

Kakukktojás

Ebben a játékban a tanító szavakat diktál. Egy szó nem illik oda. Meg kell találni és meg kell indokolni, hogy miért. Pl:

Egyél, igyál, üljél, adnál, kérj.

Kakukktojás: adnál. A szavak mind felszólító módban vannak, kivéve az adnál, mert az feltételes.

Ki mit tud?

Ez kiváltképpen az összefoglaló órákon alkalmazható. Akár nagyobb egységeket, akár év végi összefoglalásnál lévő nagyobb anyagot lehet vele átismételni.

A játék lényege, hogy a gyerekek csoportban dolgoznak és egymással versenyeznek. A táblán látható számkártyák mögött feladatok találhatóak. A feladatok nehézségét a kártyák értéke jelzi. Pontokat úgy lehet gyűjteni, hogy a csoportok döntenek arról, hogy milyen nehézségű feladatot szeretnének megoldani. Az a csapat győz, akinek több pontja van.

A tanító otthon ezt úgy tudja előkészíteni, hogy annyi 100-as, 200-as stb. számkártyát készít, ahány kérdést tervez, a csoportoknak megfelelően. Ezek mind A/4-es méretű kartonlapokból készüljenek. Ahhoz, hogy ezeket más órákon is fel tudja használni, javasolom, hogy ne a hátuljára írja rá a feladatot, hanem külön készítsen szókárttyákat, és gyurmaragasztó segítségével ragassa fel, majd óra után válassza le róla a ragasztót!

Ige	Főnév	Melléknév	Névmás	Számnév
100	100	100	100	100
200	200	200	200	200
300	300	300	300	300
400	400	400	400	400

Eredményhirdetés után minden csoport jutalomból kapjon egy olyan feladatot, amellyel mindezeket az ismereteket gyakorolni tudja. Pl: csoportonként meghatározni egy-egy olvasmányt, amiből az összes igét, főnevet, mellék-

nevet, névmást és számnevet ki kell írni. A csoporttagok egymás között osszák fel, hogy ki mit gyűjt. Majd közösen ellenőrizték, hogy jól dolgoztak-e.

Ez a feladat kiváló a csoportépítéshez, hiszen a gyerekek ezáltal jobban megismerik és elfogadják egymást. Kialakul bennük a bizalom, a szeretet és az empátia.

Kíváncsi kocka

Ezt a játékot nagyon sok óra keretén belül fel lehet használni. Lényege, hogy a tananyagra kérdezzen rá. Az igék tanításánál például igéket kell egyes és többes számba tenni, igemódoknak vagy igeidőknek megfelelően. Pl:

E/1.	E/2.	E/3.
T/1.	T/2.	T/3.

Minden jó, ha a vége jó; Igeragozás (Varga Katalin: *Én, te, ő*)

Itt is fel kell olvasni a mesét. Ez lezárja a főszereplők kalandjait az igék birodalmában. A mese után található egy igeragozási táblázat, ami összefoglalja az igeidőket. Mind a három igeidőnél ki vannak emelve az igei személyragok és az igeidők jelei. Ezt a táblázatot ajánlom írástétítő fóliára kiírni vagy egy nagy transzparensre elkészíteni, és kifüggeszteni az osztályterem egyik falára.

Összekevert mondatok

Ezt a játékot akár új ismeretszerző, akár gyakorlóórán is fel lehet használni. A játékot csoportokban kell játszani.

Minden csoport kap egy-egy borítékot, mindegyikben van egy-egy mondat. Még mielőtt kibontanák, a tanítónak el kell mesélnie, hogy találkozott a Keleti széllel, aki olyan szeleburdi volt, hogy összekeverte ezeket a mondatokat, de nem akárhogy! Minden mondatból van egy-egy szó minden borítékban. Ezeket

a szavakat kell kicserélni és sorba rakni, de minél csendesebben, nehogy meghallja és megint összekeverje. Ezután, ha új ismeretszerző óráról van szó, akkor meg kell beszélni, hogy mit jelenthet, milyen plusz információ van benne. Ha gyakorlóóráról van szó, akkor ez lehet egy következő feladat vagy akár egy olyan mondat, amelyet igazgá kell tennie a csoportnak.

A következő példát gyakorlóórára szánom.

Pl: Éva szép babát kapott. Petinek szép kisautója van. Kati összevitatkozott a hűgával az este. Lenke el fog menni Panka zsúrára.

1: *Éva, kisautója, az este, zsúrára*

2: *babát, Petinek, összekeveredett, Lenke*

3: *szép, van, Kati, el fog menni*

4: *kapott, szép, a hűgával, Panka*

Rejtvények

Ezt a módszert is bármikor lehet használni, akár új ismeretszerző, akár gyakorlóórán. Fontos, hogy mindig olyan dologra kérdezzünk rá, amelyek kapcsolódnak a már tanult anyaghoz. Sosem szabad össze-vissza kérdezni! Mindig maradjunk a témakörön belül! Ez segíti az ismeretek ellenőrzését és a folyamatos gyakorlást. Ezáltal a tanító világos képet kap arról, hogy mi az, amit még gyakorolni kell, esetleg mit kell újból elmagyaráznia.

Nagyon fontos, hogy ne sorrendben kérdezzünk, mert a gyerekek hamar rájönnek a megoldásra, és így könnyen meg is unhatják! A következő rejtvényt egy gyakorlóórára szántam. Ehhez a javasolt sorrend a következő: 1, 6, 4, 3, 5, 2.

Pl:

1. *Cselekvést, történést és létezést kifejező szófaj.*

2. *Múlt, jelen, jövő is van belőle.*

3. *A múlt és a jövő idő között van.*

4. *Ilyen ideje sincs a felszólító módnak.*

5. *A feltételes és a kijelentő mód mellett van.*

6. *Jele: -t, -tt.*

Igeidők, igemódok gyűjtése természetfilmből

Ezt a módszert a környezetismeretórával párhuzamosan lehet alkalmazni. Nagyon fontosnak tartom, hogy először környezetórán ismerkedjenek meg a gyerekek az adott résszel! Ez azért fontos, mert ekkor nem vonja el a figyelmüket olyan nagymértékben a film, mint első alkalommal.

Mielőtt lejártszanánk, közöljük a gyerekekkel, hogy mire kell figyelni. Első két alkalommal csak hallgassák és nézzék a filmet, majd harmadik alkalommal írják is le a füzetükbe a keresett igéket.

Totó: – j vagy ly

Ezt közösen oldjuk meg, frontális osztálymunka keretén belül. A táblára szavakat kell írni még óra előtt. Ezekből ki kell hagyni a j és ly betűket. A feladat megoldása után és közben javasolt a helyesírási problémák megbeszélése.

moso...og, to...ás, tava..., va..., seregé..., a...tó, bor...ú stb.

Ezt a játékot egyéni munkában és csoportmunkában is lehet játszani. Ekkor az a lényeg, hogy ki a legügyesebb és leggyorsabb.

Villámkártya 1.

Ez az eredeti változat, melyet Dr. Spencer Kagan: Kooperatív tanulás c. munkájában találtam. Ez a játék párok részére készült. A villámkártyára olyan kérdéseket kell a gyerekeknek írniuk, amit az előző számonkérésen elrontottak. A nehézségi fok a tananyagtól és a tantárgytól függően változhat. A játékot három fordulóban lehet játszani.

Első forduló: minden gyerek a saját maga készített kártyáiból átad ötöt a társának. Ekkor a kérdező felmutat egy kártyát a társának és felolvassa a rajta lévő kérdést és a választ. Vár egy kis ideig, majd felteszi a kérdést. A válaszoló a rövid távú memóriáját használja arra, hogy a feltett kérdésre tudjon válaszolni. Ha jól vála-

szolt, akkor meg kell dicsérni. Ebben a játékban a válaszolók 90%-a válaszol helyesen. Ha netalán elrontaná a választ, akkor segítséget kaphat a társától. Újra megnézheti a kártyát, vagy leírhatja, esetleg lerajzolhatja a választ, illetve tanácsot kérhet. Ha ekkor sem tudja, akkor a kártya a talon aljára kerül, és megy tovább a játék. Ha a válaszoló helyesen válaszol, akkor visszakapja a kártyáját. Ez addig megy, míg vissza nem kapta az összes kártyáját a két játékos.

Második forduló: Ez a forduló hasonlóképpen zajlik, mint az első. Annyi a különbség, hogy ha nem tud válaszolni a válaszoló, akkor kevesebb segítséget kell neki adni. Így a rövid távú memóriájából a hosszú távú memóriájába „íródik át” a tudásanyag.

Ennél a fordulónál már nem szabad megmutatni a kártya hátoldalán lévő választ. A válaszolónak kell előhívnia a memóriájából. Ha nem tudja, akkor kevesebb segítségre számíthat, mint azt előzőekben. Ha ekkor sem tudja, akkor a talon aljára kerül a lap. Addig kell ezt is játszani, míg el nem fogynak a lapok.

Harmadik forduló: Ugyanúgy kell játszani, mint az előző fordulókban, annyi különbséggel, hogy nem szabad segíteni a másikat.

Ezekkel a lépésekkel a gyakorlóórákon felmerülő gondokat kitűnően lehet orvosolni. A gyerekek nagyon élvezik az olyan játékokat, ahol folyamatosan dicsérik őket. Ezáltal fejlődik az önbizalmuk, az önbecsülésük és tudásuk is gyarapszik. A mai világban fontos, hogy dicsérjük a gyerekeket, hiszen otthon egyre kevesebb figyelmet szentelnek nekik, ezért könnyen elkalodhatnak. Ezért nagyon fontos, hogy segítségük és folyamatosan dicsérjük őket!

Fontos, hogy a tagok mindig dicsérjék egymást! A tanító körbejárás közben dicsérje a diákokat! Ilyeneket mondhat: „A barátod örülhet, hogy ilyen okos barátja van!”⁹

Ige	Történet, létezését és cselekvést fejez ki.
-----	---

⁹ Dr. Spencer Kagan: Kooperatív tanulás. Önkonet kft, Budapest 2001. 10: 9. p.

Villámkártya 2.

Ez a módszer arra jó, hogy a tényeket úgy mond bevéssék a gyerekek. Ezeket a kártyákat a gyerekeknek kell elkészíteniük – javasolom, technikaóra keretein belül.

Nagyon fontos, hogy olyan kérdéseket kell ráírniuk a kártyákra, amelyeket az előző dolgozatban, „felelet”-ben nem tudtak megoldani. Ennek nehézségi foka a tantárgytól és a tananyagtól függően változhat. A hátlapjára a helyes választ kell ráírni.

Frontális osztálymunka keretein belül érdeemes ezt játszani, hiszen akkor a gyerekek nem tudnak egymásnak segíteni. A játék menete a következő: a tanító óra közben kiosztja a gyerekeknek egy-egy kártyát. Fontos, hogy ne egyszerre ossza ki, mert így fennállhat a csalás lehetősége! A játékot párban kell játszani. A gyerekek egymástól kérdezik ki a kártyán lévő ismeretanyagot. Ha nem tudja a gyerek, akkor kérheti az osztály segítségét. Ha ezután sem tudja, akkor a padtársától kérhet segítséget. Ezután már önállóan kell megoldania a feladatot. Ha így sem megy, akkor egy csillagot le kell húznia a füzetében.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a szemléltetésnek, mint motivációs bázis megte-remtésének fontos szerepe van a tanulásban. A nyelvtan-helyesírás tanulásakor/tanításakor az érdeklődés fenntartásához tartssuk szem előtt az életkori sajátosságokat! A játékosság megte-remtésével, változatos munkaformákkal, szemléltetési módokkal hatékonyabb a tanulás, kreatívabbak lesznek a tanulók.

Minden pedagógus maga döntheti el, hogy gyerekcsoportjának mely módszerekkel lesz eredményesebb a tanulás.

Irodalom

- [1] *A Magyar Nyelv Könyve* 2001. szerk.: A. Jászó Anna. Trezor Kiadó Budapest.
- [2] Arisztotelész (1999): *Retorika*. Télosz Kiadó.
- [3] Barkóczy – Putnoky (1989): *Tanulás és moti-váció*. Tankönyvkiadó, Budapest.

- [4] Báthory Zoltán (1997): *Tanulók, iskolák – különbségek. Egy differenciális tanításmélet vázlat*. Okker kiadó, Budapest.
- [5] Cole (1997): *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest, 345.
- [6] Csizmazia Sándor – Csizmazia Sándorné – Orosz Zsuzsa (2003): *Nyelvtan, helyesírás, fogalmazás az általános iskola 3-4. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [7] Csukás István (2004): *Keménykalap és Krumpliorr*. Könyvmolyképző Kiadó, Szeged.
- [8] Csukás István (2005): *Vakáció a halott utcában*. Könyvmolyképző Kiadó, Szeged.
- [9] Dr. Galgóczi Lászlóné (2012): *Magyar nyelvi gyakorló kisiskolásoknak 4. Mozaik Kiadó, Szeged.*
- [10] Dr. Galgóczi Lászlóné (2010): *Magyar nyelvi kisiskolásoknak 4. Mozaik Kiadó, Szeged.*
- [11] Galgóczi László (1994): *A Magyar Nyelv I. – A nyelvi rendszer. A szöveg, a mondat és a szófajok*. Középiszkolások kézikönyve. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- [12] *Idegen szavak és kifejezések kézisztótára*. szerk.: New Angel Kft., Merényi Kiadó
- [13] *Idegen szavak és kifejezések szótára*, szerk.: Bakos Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.
- [14] Knausz Imre: *A tanítás mestersége*
- [15] Kosztolányi Dezső (1956): *Aranysárkány*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 19.
- [16] *Nemzeti Alaptanterv*, Művelődési és Közoktatási Minisztérium 2012.
- [17] Orbis Pictus (2000): *A szemléltetés évszázadai*, szerk.: dr. Jáki László. Országos Pedagógiai Könyvtár És Múzeum.
- [18] *Pedagógiai Lexikon*. Főszerk.: Báthory Zoltán és Falus Iván. Keraban Könyvkiadó, 1997.
- [19] Szabó Magda (2005): *Tündér Lala*. Holnap kiadó, Budapest.
- [20] Tanári tanmenet (tanterv). Magyar nyelv kisiskolásoknak és magyar nyelvi gyakorló kisiskolásoknak tankönyvcsalád 4. osztály. Dr. Galgóczi Lászlóné, Mozaik Kiadó, Szeged, 2008.
- [21] Varga Katalin (1973): *Én, te, ő – kalandok a szófajok birodalmában*. Móra Ferenc Könyvkiadó, negyedik kiadás.
- [22] Veszprémi László: *Didaktika*. APC Stúdió, 2000. május
- [23] www.pedagogia.lap.hu, Didaktika: Illusztrációk és egyéb

Dr. Málnási Ferenc

Anyanyelvi, irodalmi társasjáték

11–18 éves diákoknak és bárkinek,
aki anyanyelvét és irodalmunkat szereti

A nyelv az emberi kommunikáció, a gondolkodás és a tanulás közege, előfeltétele és legfőbb eszköze. Az irodalom, mint nyelvi művészet, a kultúra egyik fő hordozója és megújítója, miközben pedagógiai szempontból a szövegértési és szövegalkotási képességek fejlesztésének egyik legátfogóbb és leghatékonyabb eszköze.

Az anyanyelv sokoldalú és árnyalt ismerete a társadalmi kommunikáció alapja. A társadalom kisebb-nagyobb közösségeiben való részvétel és együttműködés is az anyanyelv biztos tudását feltételezi. Az anyanyelvi készségek birtoklásának meghatározó szerepe van a társadalom értékeinek közvetítésében, gyakorlásában és védelmében.

Az anyanyelvi és irodalmi nevelés alapvető feladata az anyanyelvi kompetencia fejlesztése oly módon, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő szinten birtokolják a szóbeli és írásbeli kommunikáció képességeit. A nyelvi kompetencia döntő eleme a kommunikációs helyzetek megfelelő értelmezése, a megértés képessége és a megértéssel összhangban álló aktív részvétel a kommunikációs folyamatokban. A folyamatosan fejlődő szövegértési és szövegalkotási képességek lehetővé teszik, hogy az egyén önállóan és másokkal együttműködve képes legyen a verbális, valamint a nem verbális (hangzó és képi) kommunikáció eszközeinek és kódjainak, a különböző információhordozók üzeneteinek megértésére és feldolgozására, képes legyen a legkülönbözőbb céllal, környezetben és módon létrejött szövegek megértésére, elemzésére, kritikai feldolgozására, a nyelvi megalkotottság

sajátosságaiból, a másodlagos, átvitt, képi kifejezőmódból adódó jelentéseket felismerni, hogy saját szövegek alkotásában maga is éljen ilyen eszközökkel.

Az anyanyelvi oktatás-nevelés korszerűsítésének egyik lehetősége a szövegtani kutatások eredményeinek alkalmazása, az oktatásban való hasznosítása.

Az alapul szolgáló egyik elmélet Petőfi S. János szemiotikai textológiája. A cél: a szövegek valamennyi sajátosságainak egységes elméleti keretben való vizsgálata, a szövegek megalkotásának és befogadásának a kérdése, a szövegek szintaktikai, szemantikai és pragmatikai vonatkozásainak a vizsgálata. A vizsgálat tárgya a szöveg, amely nem a nyelvi rendszerbe, hanem a nyelvhasználatba, a kommunikáció folyamatába tartozik. Petőfi S. János úgy véli, hogy „a szövegtani kutatások eredményeinek iskolai alkalmazásában való felhasználása mellett számos érv szól. A kommunikációs médiumok fejlődése és egyre szélesebb körű elterjedése elengedhetlenné teszi, hogy az iskolai oktatás lépést tartson ezzel a fejlődéssel. A lépéstartás azt jelenti, hogy egyrészt az iskolában tanítani kell a különféle multimediális formák működésének mechanizmusát, másrészt, hogy e formák közül, amennyit csak lehet, a gyakorlatban is alkalmazni/alkalmaztatni kell. Fokozni kell a tanulók érzékenységét a nyelv iránt, hogy aktív tevékenység révén ismertessük velük a szövegeket, és növeljük bennük az olvasás örömet. Ezt nem kell külön hangsúlyozni, ha arra gondolunk, hogy milyen nagy szükség van erre most, ebben a vizuális-manuális információkkal túlzott mértékben elárasztott korunkban. Szá-

molnunk kell azzal, hogy a mai gyerek másképpen hall, olvas, mint mi hallottunk, olvastunk annak idején. Ha ezzel nem számolunk, azokban sem tudjuk ébren tartani az olvasásra való készséget, akikben ez még (!) megvan, nem beszélve arról, hogyan tudunk készséget, igényt támasztani azokban, akikben (még vagy már) nincs meg!” [5., 6., 7., 8., 3]

Az anyanyelvi nevelést biztosító tantárgyunk nem a nyelv teljes leírása, hanem a nyelvről való helyes gondolkodás és a nyelvhasználati készség fejlesztése egy társadalmi nyelv művelés igényével. Ez az út a szöveg tan kereteiben, a szöveg szemlélet jegyében megoldhatónak látszik, megvalósítható. A tanuló a szövegértés és a szövegalkotás gyakorlása közben a szövegélményből (olvasás és hallgatás útján) egyre magasabb szintűeket ért meg, egyre magasabb szintűeket tud létrehozni, azoknak a gyakorlatoknak az alapján, melyeket nyelvi érintkezései során a tanári, az iskolai munka nyomán önmagának leszűr. Az iskolai, a tanári munka feladata, ennek a folyamatnak az irányítása annak a pedagógiai elvnek az alapján, melyet Deme László szöveg szemléletnek nevez. Deme László az anyanyelvi nevelés tényezői között szükségesnek látja, hasznosnak véli a szöveg tan, a szöveg ismeret és a szöveg szemlélet hármasság fogalom-tagolását: a szöveg tan oktatási anyag, a szöveg ismeret nevelési cél, a szöveg szemlélet pedig nevelési elv, nevelői alapállás. [4]

Balázs Géza úgy véli, helyesebb anyanyelvi ismeretekről beszélni. Már a rómaiak is úgy határozták meg a grammatikát: a helyes beszéd és írás mestersége. A grammatika szó etimológiája is ezt tükrözi: az írásra, betűkre vonatkozó tudomány. Ebből látható, hogy a kommunikációs szükségletek mindig nagy szerepet játszottak a nyelvtanoktatásban. A középkori hét szabad művészet közül az első három: a grammatika, a logika és a retorika volt. Charles Morris e háromban a modern, huszadik századi szemiotika – jeltudomány – gyökereit látja. A grammatika jel-jel (nyelvszerkezet, leírás) viszonyában a szemiotika a szintaktikát, a logika jel-jelentés viszonyában a szemantikát, a retorika jel-jelhasználó

(stílus, használat, szöveg) viszonyában a szemiotika a pragmatikát látja. [1]

Szende Aladár szerint is az anyanyelvi oktatás alapvető módszertani egysége a feladat. A céltudatosan szerkesztett feladat ugyanis mozgásba hozza azokat a lélektani műveleteket, amelyeknek eredményeképpen megszületik az ismeret a nyelvről, a fogalom, szabály, a kategória, a rendszerbeli összefüggés. [9]

Már Comenius is szembehelyezte a hagyományos oktatással a cselekvést: megérteni, cselekedni, beszélni.

A feladat-technika tökéletesen megfelel tantárgyunk természetének. A nyelvet ugyanis minden beszélő ember a tudatában, állandó készenléti állapotban, bármikor felidézhető ismeretként tárolja. Tanulóink az iskolába lépés pillanatában ismerik anyanyelvünket, édesanyjuktól már megtanulták azt, nem kell tehát mást tenniük, mint a tudat-raktárból a részrendszereket felszínre hozni, gyakorlatok segítségével művelési szintre emelni, és ismeretként tudomásul venni, újra elraktározni. [2]

Az anyanyelvi nevelés-oktatás meghatározza a többi tantárgy tanításának és elsajátításának a színvonalát is. A szövegfeldolgozó, szövegértelmező olvasásnak, a szöveg lényegi megragadásának a képessége a megértés és a tanulás alapja. Alapja annak is, hogy más nyelveket megismerhessünk.

Ilyen elméleti háttérrel kerestem, kutattam azokat a módszereket, amelyek segítségével hatékonyabbá tudom tenni anyanyelvi és irodalmi óráimat, azzal a céllal, hogy diákjaim jobban elsajátítsák a tantervben előírt tananyagot, hiszen az osztályban folyó munkát, tevékenységet a Magyar nyelv és irodalom tantervi céljainak, követelményeinek megfelelően kell végeznünk, az anyanyelvi ismereteket, a szépirodalmi szövegeket ennek alapján oktatjuk, ennek alapján készülnek a tankönyvek is, s a hozzájuk kapcsolódó kérdések, feladatok alapján ismertetjük, rögzítjük, tudatosítjuk, „mentjük el”. Mivel diákokról, gyerekekről van szó, természetes, hogy a játékos módszerek, eljárások, utak keresése, megtalálása a feladatunk, hogy hatékonyan tud-

juk bekapcsolni őket a tanóra sokszor nehéz, máskor könnyebb munkájába. Sokszor panaszkodunk, hogy a mai diákok nem szeretnek olvasni, pedig anyanyelvet, irodalmat nem lehet megismerni, megtanulni olvasás nélkül; a szövegben „meg kell merülni”, figyelmeztetett Móra Ferenc.

Egy régi, bibliai társasjáték vezetett el ahhoz a gondolathoz, hogy egyes leckéket, fejezeteket, irodalmi műveket kérdés-felelet formájában, játékosan fogalmazzak meg, próbáljam közelebb vinni tanítványaimhoz, próbáljam megtanítani, illetve rávenni őket, hogy elolvassák a tantervben megjelölt műveket, alkotásokat, átismételjük a nyelvi tudnivalókat. Feladatként játékkártyákkal, cédulákkal felmérhető, értékelhető a tudás, az anyanyelvi ismeret, az irodalmi művek cselekménye, a hősök, a szöveg stílusa, az irodalmi művek gondolatvilága, egy-egy szereplő cselekedetei, mondatai, a mű nyelvi szépsége is feltárulkozik, s a nyelvi képek is. S ha alkalom adódik rá, hatalmas élmény a gyermekek számára felkeresni a szülőházat, az emlékmúzeumot, egy kis időt eltölteni az alkotók társaságában, kegyelettel egy szál virágot elhelyezni az Őt idéző emléktábla mellé, a hamvait takaró sírra. (Irodalmi albumunkban majdnem 50 erdélyi író levelét őrizzük – Bajor Andor, Balogh Edgár, Bálint Tibor, Bartis Ferenc, Bözödi György, Kacsó Sándor, Kiss Jenő, Kós Károly, Kovács György, Lászlóffy Aladár, Márki Zoltán, Sánta Ferenc, Szabó Gyula – válaszoltak köszöntő leveleinkre, dedikált fényképet is küldve.)

A játékvezető/tanár számára készültek a kérdéseket és a válaszokat tartalmazó lapok, ez a játék „forgatókönyve”, a lecketerv, ennek alapján vezethető a tanóra.

A másik típusba tartozó lapokon, 4/4 mezőben, a játékvezető által feltett kérdésekre adandó válaszok találhatóak, ezeket a lapokat a diákok kapják meg, kettévágva, hogy egy-egy diák négy válaszra figyelhessen.

A harmadik típusú lapokon, megszámozott mezőkben szintén a válaszok találhatóak. A lapokat cédulákra vágva, sorrendbe állítva a tanár magánál tartja.

Fontos, hogy a diákok figyelmesen elolvassák a lapjukon található szavakat, mondatokat, szöveget, a kérdésekre adandó válaszokat. Ezek első látásra érthetetlenek, hiányosnak tűnhetnek, de a játék során helyükre kerülnek. Feltesszük a kérdést, ennek elhangzása után jelentkeznie kell annak a játékosnak – de csak annak! –, aki a saját lapján felismerte, felfedezte a feltett kérdésre a választ. Ha válasza helyes, megkapja a kérdésnek megfelelő, megszámozott cédulát, amelyet ráhelyez a lapja megfelelő mezejére. Ha a kérdés elhangzása után 10–15 másodpercig nem érkezik válasz, a kérdést bárki megválaszolhatja, de a cédulát a gazdája már nem kaphatja meg.

Eredmény, hogy a kiosztott lapok alapján le lehet mérni az ismereteket, a tudást, hiszen még a leggyengébb diákot is motiválja, serkenti a játék, a lapján ott a felelet, biztosan jobban megjegyzi, mintha feleltetés közben vezettem volna rá, esetleg harapófogóval húztam volna ki belőle a választ. Biztosan nem kell megszidnom, hogy nem tud a kérdésre válaszolni, hiszen a válasz ott van előtte, csak figyelmesen elő kell bányásznia ismeretei közül azt, amire a cédula is segíti, megerősítem tehát az ismeretét, játékkal „tudássá” sikerül azt nemesíteni.

Anyanyelvi és irodalmi játékot több alkalommal is készítettem az elmúlt 50 év alatt, irodalomolvasási (5–8.) és irodalomtörténeti (9–12.) óráimon. Évfolyamokként 1–2 alkalommal játszottunk, majd az év végi ismétlő órákon újra elővettük, de a következő év elején is, amikor az előző év anyagát ismételtük. Diákjaim szinte minden órán kérték a „cédulás játékot”.

Ezzel a játékkal tartottam két órát is, 2011 júniusában a Komlói Zenei Általános Iskola ötödikeseinek és hatodikosainak – Lerchné dr. Egri Zsuzsa: Anyanyelv felsősöknek Tankönyv az 5. osztályosoknak és Anyanyelv felsősöknek Tankönyv a 6. osztályosoknak. (Mozaik Kiadó, Szeged) alapján. (Lerchné dr. Egri Zsuzsa honlapján: Vendégtanár Kolozsvárról). Azóta elkészült a 7. osztályosoknak is egy játék, elküldtem Zsuzsa lányának, aki magyartanár az említett iskolá-

ban, és készül a nyolcadikosoknak is, igaz, hogy már az átdolgozott, nemsokára megjelenő, új kiadást várom, hogy a játékot is átdolgozzam.

A kutatás előzményei, eddigi munkáim

1965 óta oktatok, előbb általános iskolában, majd középiskolában. 2002-ben mentem nyugdíjba, de helyettesként tovább oktattam a kolozsvári Brassai Gimnáziumban, a Református Kollégiumban, a János Zsigmond Unitárus Kollégiumban, több szakiskolában, a Kolozsvár melletti Mérán, Gyaluban, Szentlászlón és Egeresen, az ottani általános iskolákban.

1973-ban és 1974-ben a bukaresti Pedagógiai Kiadónál két munkafüzetem jelent meg az általános iskola 5. és 6. o. számára. (Takács Etel: Magyar nyelvi munkafüzet Romániában. *Magyartanítás*. 1974. 6. november–december. 273–274.) 1981-ben a Csíkszeredai Tanfelügyelőség irodalmi munkafüzetemet jelentette meg, a Cathedra Kiadó 1994-ben Olvasmányelemzések című kiadványának társszerzője vagyok, a kolozsvári Stúdium Kiadó az 5., 6. és 7. osztályos, átdolgozott munkafüzeteimet jelentette meg újra. Az új, Magyar nyelv és irodalom tanterv alapján átdolgozott, javított, bővített 5–8. osztályos munkafüzeteim szerkesztése, újradolgozása az Erdélyi Tankönyvtanács gondozásában megjelenés előtt áll.

Anyanyelvi munkafüzeteim megjelenése után I. fokozati dolgozatomat is szakmódszertani kérdéseket taglalva írtam meg. Szegeden részt vettem a Petőfi S. János, Békési Imre vezette szemiotikai-szövegnyelvi továbbképzőkön, több itthoni és magyarországi, valamint egy komáromi és egy beregszászi tanfolyamon.

1998-ban sikerült megírnom és megvédenem *A szövegnyelvi jelentősége az anyanyelvi oktatásban* címmel doktori értekezésemet (doctor in filologie). Tanulmányaim, cikkeim a *Nyelvünk és Kultúránk, a Magyartanítás, az Édes Anyanyelvünk, a Tanügyi Újság, a Közoktatás, a Nyelvi- és Irodalomtudományi Közlemények, a Magiszter, újabban az Erdélyi Toll* folyóiratok mellett napilapokban jelentek meg. Újabban az

Órsvavak (www.nyeomszsz.org/orszavak) online lapban is közöltem.

Diákjaimmal gyűjtöttük a diáknyelvi kifejezéseket, és sikerült több erdélyi kollegát is megnyernem, akik tanítványaikat is bevonták a munkába. Az eredmény: *Erdélyi diáksóder*. A szótárt a Tinivár Kiadó egy magyarországi kollega, Rónaky Edit *Kész röhej* c. munkájával együtt jelentette meg, *Diáknyelvi* címen.

Erdélyi anyanyelvoktatásunk kérdéseit taglaltam a *Hittel, szóval, tettel Anyanyelvoktatásunk a kezdetektől napjainkig I. c.* kötetemben, amely a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Kiadónál jelent meg.

Irodalom

- [1] Balázs Géza (1998): *A nyelvtan jó. Új iskolai kommunikációs szükségletek a digitális-információs forradalom árnyékában*. Magyartanítás. 2. 22–29.
- [2] Bánréti Zoltán: (1996) *Nyelvészeti kutatások és oktatás*. In: Terts István (szerk.) *Nyelv, nyelvész, társadalom*. JPT. Pécs. 13–18.
- [3] Benkes Zsuzsa – Nagy L – János – Petőfi S. János (1996): *Szövegnyelvi kaleidoszkóp. Antológia. A magyar nyelv és irodalom tanulásához a 14–18 éves korosztály számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- [4] Deme László (1980): *A szövegnyelvi ismeret és a szövegnyelvi szemlélet az anyanyelvi nevelés rendszerében*. *Magyar Nyelvőr* 3. 332–340.
- [5] Petőfi S. János (1989): *A nyelv mint írott kommunikációs médium: a szöveg*. *Magyartanítás* 406. 249–288.
- [6] Petőfi S. János (1990): *Szövegnyelvi szemlélet, műelemzés (Textológiai tanulmányok)* OPI, Bp.
- [7] Petőfi S. János – Bácsi János – Benkes Zsuzsa – Vass László (1993): *Szövegnyelvi szemlélet*. PSZMPP. Bp.
- [8] Petőfi S. János – Bácsi János – Benkes Zsuzsa – Vass László (1994): *Szövegnyelvi szemlélet*. Trezor Kiadó, Bp.
- [9] Szende Aladár (1979): *Anyanyelvi oktatás és szövegnyelvi szemlélet*. In: Szathmári István (szerk.): *A szövegnyelvi szemlélet és az oktatásban*. MNYT, Bp.

Dr. Málnási Ferenc

Anyanyelvi társasjáték

Lerchné dr. Egri Zsuzsa: Anyanyelv felsősöknek

Tankönyv és munkafüzet az 5. osztályosoknak

Hangtan, helyesejtés, helyesírás

Játékunkat egy szállóigével kezdjük: „Magyarnak lenni annyi, mint helyesen, szépen beszélni magyarul” (Kolozsvári Grandpierre Emil). Ebben az iskolai évben ezt gyakoroltuk, azt tanultuk, hogyan beszélhetünk helyesen, szépen, magyarul... Most tankönyvünk első fejezetére emlékezzünk, idézzük fel a tanultakat egy társasjátékkal!

1. Mire jó, mire szolgál a nyelv?

1. *A nyelv a kapcsolatteremtés csodálatos eszköze.*

2. De tankönyvünk címe: Anyanyelv...

2. *Az anyanyelv számunkra az első, a legkedvesebb nyelv, édesanyánktól tanultuk.*

3. Mi a beszéd?

3. *A beszéd közlés, gondolatainkat, érzelmeinket fejezzük ki beszédpartnereinkkel.*

4. Mire szolgál az írás?

4. *Az írás is közlés, grafikai jel, gondolatcserére a távollevő személyek között.*

5. Ezt a két vagy több ember közötti gondolatcserét úgy is hívjuk: kommunikáció.

Anyanyelvünk is ezt a kommunikációt szolgálja. Amikor beszélni kezdünk, a szóbeli kommunikáció (a beszélgetés) megteremtéséhez milyen cselekedetek szükségesek, mit kell tennünk?

5. *A szóbeli kommunikációhoz, a kapcsolat felvételéhez szükséges: köszönés, bemutatkozás, kérdés, tudakozódás...*

6. S mi szükséges a szóbeli kommunikáció megszakításához?

6. *A szóbeli kommunikáció megszakításához szükséges: megköszönés, búcsúzás...*

7. Hogy a beszélgetés ne szakadjon meg, hogy a kommunikációt fenntartsuk, mit kell tennünk?

7. *A kommunikáció fenntartásához mesélés, párbeszéd, felkészítés... szükséges...*

8. *A kommunikáció fenntartásához még figyelmeztetés, buzdítás, üzenet, idegenvezetés... szükséges.*

8. Ahhoz, hogy kommunikáció, beszélgetés jöjjön létre, nem is kell más eszköz... rezzentlen arccal mondhatunk valamit..., meggörbült testtartással... suttogva...

9. *NEM! Arcjátékkal, mozdulatokkal, kézmozgással, tekintettel kísérhetjük beszédünket...*

9. És amikor írásban közlünk valamit, mire kell ügyelnünk?

10. *Írásunkban vigyázzunk a külalakra, a szöveg elrendezésére, az írásjelekre is.*

10. „Hé, te, hozd ide a krétát!” Mi a hiba ebben a felszólításban?

11. *Udvariasan, illedelmesen kell (kellene) beszélnünk! Kérem a krétát!*

11. Elfogadnátok-e, ha most azt mondanám... „Te kölyök, te léánka, sipirc kifele!!”

Idézhetnék diáknyelvi szavakat, mondatokat is, amelyek szinte kötőszóként hangzanak egyesek beszédében, durva, trágár szavak, amelyek még a szótárakban is kipontozva jelennek meg... Vigyázzatok!

Mire kell ügyelnünk, amikor fogalmazást írunk?

12. A fogalmazás írásakor ügyeljünk
– az elbeszélés időrendjére, térbeli
rendjére, a jellemzésre.

13. A fogalmazás – a címről szól-e?
– kiemeli a lényegét?
– eredeti gondolat, megfigyelés?

14. A fogalmazásban – megvan-e a hármas
tagolás?
– arányosak-e a részek?

12. Még valamire ügyelnünk kell... Nyelvi megformáltsága szerint?

15. A fogalmazásban – helyesek-e a mondatok?
– megfelelők a szavak?
– van-e benne helyesírási hiba?

13. Lépünk egyet, azt nézzük meg, hogyan keletkeznek a beszédhangok! Azt tudjuk, hogy hangot valamilyen rezgő tárgy bocsát ki. Hangot, zajt hallasz, ha becsapod az ajtót, ha leejtesz egy tárgyat... A beszédhangjainkat a hangképző szerveink segítségével alkotjuk... Soroljuk fel, melyek ezek!

16. A tüdő, a légcső, a gégefe és a hangszalagok...

17. A garatüreg, az ínyvitorla...

18. A szájüreg – ajkak, szájpadlás, fogak, nyelv – az orrüreg.

14. A magyar beszédhangokat tehát kilégzés-kor képezzük, a tüdőből kiáramló levegő a légcsövön át eljut a gégefőbe, itt megrezgetti a hangszalagokat – ezt a két rugalmas izomnyalábot –, így keletkezik a zöngé... Ha a garatüregben az ínyvitorla akadály nélkül engedi tovább ezt a zöngét, a szájüregünk is nyitott, akkor képezzük a...

19. ...magánhangzókat.

15. Ha azonban a szájüregben, az ajkak, a nyelv, a fogak vagy a szájpadlás akadályozza a zöngé útját, akkor ejtjük a...

20. ... mássalhangzókat.

16. Van egy különleges mássalhangzónk, a...

21. Egy mássalhangzónk a gégeben keletkezik: a **h**.

17. A beszédhangjainknak önálló jelentésük van, szerepük...

22. **NINCS!**

Csupán felépítik a nyelvi jeleket, a szavakat és a toldalékokat.

18. Most vegyük sorba magánhangzóinkat! A kiejtett magánhangzók nem egyformák... Miben különböznek egymástól? Pl. amikor nyelvünk előre-hátra mozog...

23. magas magánhangzók: e, é, i, í, ö, ő, ü, ú.

mély magánhangzók: a, á, o, ó, u, ú.

Mondjuk el közösen, és figyeljük meg, hogyan mozog a nyelvünk a szájüregben!

e – a, é – á, ö – o, ő – ó, ü – u, ú – ú.

Melyik magánhangzó maradt ki? Miért? (A magas i, í hangoknak nincs mély párjuk.)

19. Miért fontos, hogy ismerjük ezeket a magánhangzókat? Mert más a **lep** és **löp**, **kér** és **kár**, **köp** és **kopp**, **túr** és **túr**...

Az ajkak működése, formája szerint is más-más magánhangzót képezünk...

24. ajakkerekítéses magánhangzók: a, o, ó,

ö, ő, ü, ú. ajakréses magánhangzók:

á, e, é, i, í.

Hangoztassuk most ezeket a hangokat, s egymással szembefordulva figyeljétek meg a padtársatok száját, milyen módon alakul az ajak formája!

20. Azt is megfigyeltük, hogy más a kar – kár, kor – kór, tör – tór, falu – falú, vagyis milyen hangok okoztak jelentésváltozást?

25. rövid és hosszú magánhangzók.

21. A magas magánhangzókat egyesek kedvesnek, fiatalosnak, vidámnak tartják. Emlékszünk Kormos István egyik versére? Idézzük! „Hintán piros szoknya ül, / piros szoknya elrepül, / fehér pendely penderül, / fehér pendely elrepül.”

A mély magánhangzók halmozódása szomorúságot, komorságot áraszt. Ezt egy népbalada szakaszával érzékeltethetjük: „Búsan bűgő bú gerlice... / Kedves társát siratgatja: / „Társam, társam, édes társam, / Soha sem lesz olyan társam, / Mint te voltál, édes társam!” Munkafü-

zetünkben Illyés Gyula költőtől olvastunk egy megállapítást: „...két étkezésünk, a magas hangú reggeli és az ebéd vidámságot, jó étvágyat ígér, a mély vacsora komorságot”.

22. Folytassuk a játékot! Miért kedveli

26. Tünde, Emese, Endre, Elemér – eper, szőlő, dinnye... Anna, András, Zsolt – alma, barack, banán... Ildikó, Béla, Noémi – dió, szilva, citrom....

Gondolj arra, hogy milyen hangok szerepelnek a tulajdonnevekben és a gyümölcsnevekben?

Itt most játékosan párosítottuk a neveket, lehet, hogy Ildikó mégis szereti a szőlőt, de itt a játékban magyar anyanyelvünk egyik jellegzetességére, sajátosságára akartunk rámutatni, ez a **hangrend**. Szavaink magas hangrendűek, mély hangrendűek vagy vegyes hangrendűek...

23. Ez a hangrend akkor is érvényesül, ha szavaink toldalékot kapnak...

27. A hangrend érvényesül a toldalékokban is: barná – ra, fehér – re, sárga – hoz, kék – hez, zöld – höz.

24. Mássalhangzóink sem egyformák, kiejtésükkor megfigyelhetjük, hol kerül akadály a levegő, a zöngé útjába:

28. ajkhang: b, f. foghang: c, d.
ínyhang: g, j. gégehang: h.

25. A hangszalagok működése szerint is más-más mássalhangzót ejtünk...

29. zöngés mássalhangzók – zöngétlen mássalhangzók: b, d, g, m, n, ny, v, z, zs, l, j, – dz, dzs, gy, r
p, t, k, – – – f, sz, s, – – h, c, cs, ty, –

Beszédünkben ezek a hangok is fontosak, mert jelentés-megkülönböztető szerepük van:

Gondoljunk az alábbi szópárookra: bor – por, tér – dér, gép – kép, vér – fér, méz – mész, zsír – sír.....

Van egy tréfás mondat is: Édesanyám a húst lesütötte és sírba tette...

26. Beszédünkben a mássalhangzók, ha egymás mellé kerülnek, hatnak egymásra, a kiejtésben megváltoznak. Hogyan?

30. **f o g k e f e, m e g h í v t a, l ö k d ö s,**
m o s d ó, részleges hasonulás – zöngétlenedés zöngésülés

31. **e l l e n b e n, s z í n p a d, a n g y a l,**
részleges hasonulás – a képzés helye szerint

27. Az előbb említett részleges hasonulást helyesírásunk **nem jelöli**. Ám van másféle hasonulás is, amit helyesírásunk is jelöl. Gondoljunk a mássalhangzóra végződő szavakra, amelyekhez **-val,-vel,-vá,-vé** toldalék járul...

32. bátorság - val → bátorsággal
félelem - vel → félelemmel
vaj - vá → vajjal
tejfel - vé → tejfellel

Ezekben a szavakban teljes hasonulás következett be, az egymás mellé került mássalhangzók közül az egyik átalakult, teljesen azonossá vált a másik hanghoz, így hosszsan is ejtjük. Gyakoroljuk közösen egy, a munkafüzetünkben szereplő példával. Válaszoljunk a kérdésekre!

Mivel dolgozik a szobafestő? ecset, festék, tapétázókés, lakk, mész, káliszappan....

Mivel dolgozik a cukrász? sütőpor, liszt, fűszer, vaj, cukor, gyümölcs, mák....

Mivé válhatsz, ha nagyon igyekszel? Fodrász, mérnök, tanár, menedzser, orvos, kőműves....

Milyenné lesz, aki ma még kicsi, gyenge, félnék, alacsony, ügyetlen, éretlen?

Tréfásan úgy is mondhatjuk a -va,-vel,-vá,-vé ragról, hogy búvópatak-raggal állunk szemben, amely hol a föl felszínén, láthatóan, hol pedig a mélyben csordogál, ez a rag is hol változatlanul kapcsolódik a szóhoz – kávéval, üdítővel –, hol teljesen hasonul, mint pl. az étellel, itallal stb. szavakban...

28. Ilyen búvópatak-rag a felszólító mód -j jele is. Szólíts fel valakit, hogy végezze el az alábbi cselekvéseket:

33. szól, lép, kér, ír, kísér....
mos, főz, mászik, edz....

Gondoljunk a közlekedési szabályok figyelemztetésére! Vigyázz, nézz szét az úton! Ne lépj az úttestre!

29. Más esetekben is bekövetkezik a teljes hasonulás, amikor pl. az **ez, az** mutató névmáshoz toldalék járul.

34. akkor	←	az + kor
ekkor	←	ez + kor
ettől	←	ez + től
attól	←	az + tól

30. S most egy tréfás kérdés: Mennyi $2 + 1$?

Mindig? A matematikában bizonyosan, de a nyelvtanban gyakran $2 + 1 = 2...$

Tegyéél hozzá -val, -vel, -vá, -vé toldalékot az alábbi szavakhoz:

35. sakk, gally, meggy, jobb, kisebb...

A hosszú mássalhangzóra végződő szavakhoz járulhat mássalhangzóval kezdődő toldalék – így 3 mássalhangzó kerül(ne) egymás mellé, de **csak kettőt írunk ki...** Így lesz a nyelvtanban $2 + 1 = 2..$ Ugyanígy kell írunk a Mariannal, Avettel, Anettel neveket is.

31. Családnevekben előfordul a régies vagy az idegen betű... Ilyen szavakhoz hogyan kapcsolunk -val, -vel toldalékot?

36. Gáll + val	→	Gállal
Kiss + vel	→	Kissel
Móricz + val	→	Móriczcal
Félix + vel	→	Félixszel

32. Még valamit tanultunk az egymás mellé került mássalhangzókkal kapcsolatban...

Ejtsük ki közösen az alábbi szavakat: fűts, önts, szabadság, metszi, haladsz...

Hallottuk, hogy milyen hangokat ejtettünk? Ugyanígy találod leírva a lapodon is?

37. **fűts, dönts, szabadság, haladsz...**

Ejtsük ki közösen a nyitja, boltja, maradj, kenj szavakat! Hallottuk, milyen hangokat ejtettünk? Ugyanígy találd leírva a lapodon is?

38. **nyitja, boltja, maradj, kenj...**

Tehát fűt + s, dönt + s, szabadság, haladsz, nyitja, boltja, maradj, ken + j...

Nem ejtettük sem egyik, sem másik hangot, hanem egy harmadik hangot!

Ez az **összeolvadás**. A kiejtésben halljuk, az írásban nem követjük, hanem megtartjuk a szó tövét és kapcsoljuk hozzá a toldalékot – a szóelemzés elve szerint. (Erre mindjárt kitérünk!) A munkafüzetünkben találunk egy hasonló példát, mondjuk el ezt is közösen!

„Egyszer egy, az egy. / Kétszer egy, az kettő. / Háromszor egy, az három. / Négyyszer egy, az négy./ Ötször egy, az öt. / Hatszor egy, az hat./ Hétszer egy, az hét./ Nyolcszor egy, az nyolc. / Kilencszer egy, az kilenc. / Tízszeregy, az tíz.”

Mondhatjuk

e t y s z e r – részleges hasonulással,

e c c e r – összeolvadással.

33. Beszédünkben változhat a kiejtett hangok, a mássalhangzók időtartama is. Mondjuk közösen:

39. *Felhők szállnak az égen...*

Jobb lesz, ha lerajzolom...

Kérsz-e a meggyből?

Hogyan ejtettük a **szállnak, jobb, meggy** szavakat? ...

Ez a **rövidülés**, amit írásban is jelölünk... Nem? _____ a lapodon hogyan írtuk ezeket a szavakat? Hosszú mássalhangzóval? Igen? Nem valami nyomdahiba, gépelési hiba, a számítógép elnézte és nem jelölte pirossal??

Igen, a **mássalhangzó-rövidülést írásban nem jelöljük**, viszont vigyázzunk a kiejtésre, mert félreérthető lesz, amit mondunk... Gondolj a szál – száll, megy – meggy, sok – sokk... szópárokra... Van egy tréfás kérdés is valamelyik lapon... egy vízi állatról szól....

40. *Hal-e a hal? Hall-e a hal?*

34. Most pillantsunk vissza! Megfigyeltük, mi a beszéd, hogyan képezzük a beszédhangokat, gyakoroltuk a magán- és a mássalhangzók kiejtését, törvényszerűségeit...

A szép magyar beszédről is tanultuk valamit... Mi teszi érthetővé, széppé beszédünket?

Mit kell tennünk, hogy megértsük egymást a kommunikáció során? (Ezt az utóbbi mondatot miért nem hallottátok? Mert elfordultam!)

41. *Amikor beszélünk valakivel, forduljunk feléje.*

35. Melyek a helyes beszéd feltételei?

42. A helyesejtés hangtani feltételei: helyes légzés, hangképzés, hangerő, hanglejtés...

43. A helyesejtés hangtani eszközei: hangszín, beszédtempó, szünet...

Vagyis vegyünk elég levegőt – no, nem a picon! –, megfelelő hangerővel és hanglejtéssel beszéljünk. Válasszuk meg a megfelelő hangszínt is. Mondhatod, hogy „Gratulálok!” vagy „Sajnálom!”, ellenkező hatást érsz el, ha nem megfelelő hangszínnel mondd... Gyorsan elhadarni sem szabad a mondanivalódat, és néha szünetet is kell tartani, nem tudod elmondani „egy szuszra”, és a társad is meg kell értse, amit mondani akarsz...

36. És a helyes beszédnek vannak mozgásos eszközei is...

44. A helyes beszéd mozgásos eszközei: távolság, testtartás, tekintet, arcjáték, taglejtés...

Most hadd ne mutassam meg, hogyan beszélhetünk valakinek az arcába, mennyire meggöngbülve, semmitmondó tekintettel és még karunkkal csápolva, hadonászva mondhatnánk el mondanivalónkat... Tudom, hogy nehéz mindezeket a tanácsokat betartani... Fiúknak mondom: lehet, hogy egy-egy lánynak tetszik, ha a fiú lezser, trehány, beszédében is érezteti, hogy ő fiú, trágár kifejezéseket használ, aki, „Na, mi van kisanyám!!” sületlen mondattal fordul hozzájuk, de barátoknak, később férjnek nem az ilyet választják... Igazam van, lányok?

37. És még egy megjegyzés... Elfogadnátok, ha most egy kopott, szakadozott farmerben, csapzott hajjal, kétes színű pólóban, esetleg egy szivarral a számban tartanám ezt az órát? Mit kell tudnunk megjelenésünkről, viselkedésünkről?

45. Megjelenésünk legyen ápolt, tiszta, izléses ...

Viselkedésünk természetes...

38. Beszéd és írás... Mit kell tudnunk mindkettőről?

46. A beszédet utánzással tanuljuk meg.

Az írást az iskolában sajátítjuk el.

47. A beszéd legkisebb része a hang.
Az írás legkisebb része a betű.

48. A beszéd megértését arcjáték, mozgás segíti.

Az írás megértését az íráskép, az írásjelek segítik.

39. Írásjeleink milyen rendbe sorakoznak?

49. Írásjeleink, a betűk összessége az ábécé.

40. Betűink között is rend van, mint a nyelvünkben, nyelvtanunkban... Mire jó, mire szolgál a betűrend?

50. Nevünk betűrendben szerepel a naplóban, és a szótárakban a szavakat is így találjuk meg...

41. Elsős korodban „széttapsoltad”, valójában kisebb részekre, szótagokra bontottad a szavakat... Olvasni is szótagolva kezdtünk – én is, amikor elsős voltam –, és ma is a szótagolás könnyíti meg az írásunkat, helyesírásunkat is... Válaszd el, szótagold az alábbi szavakat:

51. *ma, majd, már...*

bácsi, benne, hosszú... (bá-csi, benne, hosz-szú...)

52. *Eötvös, Kazinczy, Batthyány...*

*(Eöt-vös, Ka-zin-czy, Bat-thyá-ny)
vasút, mégis, elutazik...
(vas-út, még-is, el-utazik)*

Még egy tréfás kérdés: A víz elég. Hogy választanád el az elég szót?

53. *A víz elég.*

42. Bármilyen szót, mielőtt kimondod, leírod, hangoztasd, mert a legtöbb szót úgy írjuk le, ahogyan kiejtjük, vagyis a **kiejtés elve szerint**... Emlékszünk Tóth Bálint verésre? Mondjuk el! „Hova visz ez a sebes út? / patkó dobban, nap száll a fákra, / gyerekkorod kagylója bűg, / füledben tenger morajlása. // Hajnalban ez madár kiált, / láthatatlan madár a dombon, / erdeje az egész világ, / de elrepül, ha nevét kimondom.”

A kiejtés elve szerint fontos szabályok érvényesülnek. Soroljunk fel néhányat!

54. Az **ó, ő** a szó végén mindig hosszú: ol-ló, tó, jó, báró... – vessző, költő, bő, rendelő...

55. Az **u, ű** a főnév végén legtöbbször hosszú: borjú, fogantyú, koszorú... – gyűrű, tű... DE! áru, kapu, lapu, Samu, eskü, daru, hamu, apu, anyu...

56. Az **u, ű** a melléknév végén mindig hosszú: savanyú, bárgyú... – keserű, jóízű, sűrű...

57. Az **i** a szavak végén mindig rövid: Ildi, zseni, pici, keni, enni, néni, valami...

43. Vannak váltakozó magánhangzós szavaink, pl. a víz, út, tűz stb.....

58. A **víz, út, tűz** szavakban úgy váltakozik az **í, ú, ű**, mint a **tél** szóban az **é-e**: tél – telek... **víz – vizek, út – utak, tűz – tüzek...**

44. Két toldalékról is szóljunk: a -bó-, -ból-, -tól-, -től ragról és a múlt idő jeléről...

59. A **-ból-,ből-, -tól-,től-, -ról-,ről** toldalék magánhangzója hosszú: házból, kézből,.....

60. A múlt idő jele mássalhangzó után **-t**, várt, kért.... magánhangzó után **-tt** hívott, tudott...

Mondjunk néhány múlt idejű igét: állt, dúdolt, fejt, ismert, járt, kelt, kért, ment, örült, szólt, várt..., mindegyikben, a múlt idő jele pedig a **rövid -t**. És a kislányt, a vaját szavak?.....

Ezek a szavak nem igék, hanem főnevek, kit? mit? kérdésre felelnek!

45. Már említettük, hogy a mássalhangzók hatnak egymásra, főleg a toldalékos és az összetett szavakban, ekkor nem a fülünkre kell hallgatni, a kiejtett hang betűjét leírni, hanem azt kell figyelembe vennünk, miből tevődik össze a szó, helyesírásunkban a **szóelemző elvet** alkalmazzuk.

61. A **szóelemző elv** szerint írjuk a
– zöngésség szerinti részleges hasonulást:
fogkrém, azt...

– képzés helye szerinti hasonulás eseteit:
azonban, ponty...

62. A **szóelemző elv** szerint írjuk a

– teljes hasonulás írásban is jelölt eseteit:
vajjal, tejjel,... ekkor, akkor...

– teljes hasonulás írásban nem jelölt eseteit:
merészség, bátyja.....

63. A **szóelemző elv** szerint írjuk az
– összeolvadás eseteit: adjátok, játszik...
– rövidülés eseteit: hallgat, nagyobbra....

46. S újra egy tréfás kérdés: Anyanyelvünkben 39 hangunk van, mégis 40 betűnk... Miért?

Ezt a kérdést egyik helyesírási alapelvünk is rögzíti: a hagyományos írásmód. Valamikor régen a **j** hangunk kétféle volt, ezt a hagyományt őrizzük, amikor egyes szavakban **j** betűt, más szavakban **ly** betűt írunk. Mikor?

64. Szó elején: **lyuk, lyukas, lyukaszt...**
Szótóban: ilyen, folyik, csermely...
Az -ály, -ély végű szavakban: osztály, engedély...

65. Az **igék és névszók** toldalékaiban: írj, alkudj, szebbjét...
A tejtermékek nevében: tejszín, vaj, sajt...
Sok egytagú szóban: fáj, fej, jön, hajt, rejt,.....

47. A hagyomány elve érvényesül még a régi-es családnevek írásában is...

66. **Batthyány, Czuczor, Weöres, Kossuth, Paál...**

48. Valamelyik lapra, azt hiszem, tévesen írtam le a **galyly, több-be, aszszony** szavakat...

67. **galyly, több-be, aszszony...**

Melyik helyesírási elv szerint kellett volna írni? (Az egyszerűsítés elve szerint: gally, többbe, asszony....)

49. S azt hiszem, hogy tévesen írtam le azt is...

68. **hosz-szú, locs-csan, jegygyűrű, sakkkör....**

Vagyis elválasztáskor nem egyszerűsítünk, és az összetett szavak határán sem!

50. S még csupán egy kérdés: Ha valamelyik szó helyesírásával nem vagyunk teljesen tisztában – ez még velem is megtörténik, mert oly sokszor találkozom helytelen alakokkal, hogy bi-

zony, ez is rögződik –, nos, hova fordulhatunk segítségért?

69. A magyar helyesírás szabályai című segédkönyvhöz... Megtaláljuk benne a

szabályokat, a tárgymutatót, és felüthetjük a betűrendes szótári részt is...

Köszönöm a játékot!

1. A nyelv a kapcsolatteremtés csodálatos eszköze.	2. Az anyanyelv számunkra az első, a legkedvesebb nyelv, édesanyánktól tanultuk.
3. A beszéd közlés, gondolatainkat, érzelmeinket fejezzük ki beszédpartnereinkkel.	4. Az írás is közlés, grafikai jel, gondolatcsere a távollevő személyek között.
5. A szóbeli kommunikációhoz, a kapcsolat felvételéhez szükséges: köszönés, bemutatkozás, kérdés, tudakozódás...	6. A szóbeli kommunikáció megszakításához szükséges: megköszönés, búcsúzás...
7. A kommunikáció fenntartásához mesélés, párbeszéd, felköszöntés... szükséges...	8. A kommunikáció fenntartásához még figyelemfelkeltés, buzdítás, üzenet, idegenvezetés... szükséges.
9. NEM! Arcjátékkal, mozdulatokkal, kézmozgással, tekintettel kísérhetjük beszédünket...	10. Írásunkban vigyázzunk a külalakra, a szöveg elrendezésére, az írásjelekre is.
11. Udvariasan, illedelmesen kell (kellene) beszélnünk! Kérem a krétát!	12. A fogalmazás írásakor ügyeljünk – az elbeszélés időrendjére, – térbeli rendjére, a jellemzésre.
13. A fogalmazás – a címről szól-e? – kiemeli a lényegeset? – eredeti gondolat, megfigyelés?	14. A fogalmazásban – megvan-e a hármas tagolás? – arányosak-e a részek?
15. A fogalmazásban – helyesek-e a mondatok? – megfelelőek a szavak? – van-e benne helyesírási hiba?	16. A tüdő, a légszűrő, a gégefejtő és a hangszalagok...
17. A garatüreg, az ínytorla...	18. A szájüreg – ajkak, szájpadlás, fogak, nyelv – az orrüreg.
19. ...magánhangzókat.	20. ... mássalhangzókat.
21. Egy mássalhangzónk a gégeben keletkezik: a h.	22. NINCS! Csupán felépítik a nyelvi jeleket, a szavakat és a toldalékokat.
23. magas magánhangzók: e, é, i, í, ö, ő, ü, ú. mély magánhangzók: a, á, o, ó, u, ú.	24. ajakkerekítéses magánhangzók: a, o, ó, ö, ő, ü, ú. ajakréses magánhangzók: á, e, é, i, í.
25. rövid és hosszú magánhangzók.	26. Tünde, Emese, Endre, Elemér – eper, szőlő, dinnye... Anna, András, Zsolt – alma, barack, banán... Ildikó, Béla, Noémi – dió, szilva, citrom....
27. A hangrend érvényesül a toldalékokban is: barná - ra, fehér - re, sárgá - hoz, kék - hez, zöld - höz.	28. ajkhang: b, f. foghang: c, d. ínyhang: g, j. gégehang: h.

29. zöngés mássalhangzók – zöngétlen mássalhangzók: b, d, g, m, n, ny, v, z, zs, l, j, – dz, dzs, gy, r p, t, k, – – – f, sz, s, – – h, c, cs, ty, –		
30. fo g kefe, me g hívt a , lö k dö s , mo s d ó , részleges hasonulás – zöngétlenedés zöngésülés		31. elle n be n , szí n pa d , a n gy a l, részleges hasonulás – a képzés helye szerint
32. bátorság – val → bátorsággal vaj – vá → vajjal félelem – vel → félelemmel tejfél – vé → tejfellel		33. szól, lép, kér, ír, kísér.... mos, főz, mászik, edz....
34. akkor ← az + kor ettől ← ez + től ekkor ← ez + kor attól ← az + tól		35. sakk, gally, meggy, jobb, kisebb...
36. Gáll + val → Gállal Kiss + vel → Kissel Móricz + val → Móriczcal Félix + vel → Félixszel		37. fű t s, dö n t s , sza b a d sá g , ha l a d s z ...
38. nyitja, boltja, maradj, kenj...		39. Felhők szállnak az égen... Jobb lesz, ha lerajzolom... Kérsz-e a meggyből?
40. Hal-e a hal? Hall-e a hal?		41. Amikor beszélünk valakivel, forduljunk feléje.
42. A helyesejtés hangtani feltételei: helyes légzés, hangképzés, hangerő, hanglejtés...		43. A helyesejtés hangtani eszközei: hangszín, beszédtempó, szünet...
44. A helyes beszéd mozgásos eszközei: távolság, testtartás, tekintet, arcjáték, taglejtés...		45. Megjelenésünk legyen ápoltság, tiszta, ízléses... Viselkedésünk természetes...
46. A beszédet utánzással tanuljuk meg. Az írást az iskolában sajátítjuk el.		47. A beszéd legkisebb része a hang. Az írás legkisebb része a betű.
48. A beszéd megértését arcjáték, mozgás segíti. Az írás megértését az írásképmegértés, az írásjelek segítik		49. Írásjeleink, a betűk összessége az ábécé.
50. Nevünk betűrendben szerepel a naplóban, és a szótárakban a szavakat is így találjuk meg...		51. ma, majd, már... bácsi, benne, hosszú... (bá-csi, ben-ne, hosz-szú...)
52. Eötvös, Kazinczy, Batthyány... (Eöt-vös, Ka-zin-czy, Bat-thyá-ny) vasút, mégis, elutazik... (vas-út, még-is, el-utazik)		53. A víz elég.
54. Az ó , ő a szó végén mindig hosszú: olló, tó, jó, báró... – vessző, költő, bő, rendelő. Kivétel: no, nono		55. Az u , ú a főnév végén legtöbbször hosszú: borjú, fogantyú, koszorú... gyűrű, tű.... DE! áru, kapu, lapu, Samu, eskü, daru, hamu, apu, anyu...

56. Az u, ű a melléknév végén mindig hosszú: savanyú, bárgyú... – keserű, jóízű, sűrű...	57. Az i a szavak végén mindig rövid: Ildi, zseni, pici, keni, enni, néni, valami...
58. A víz, út, tűz szavakban úgy váltakozik az í, ú, ű , mint víz – vizek, út – utak, tűz – tüzek... a tél szóban az é-e : tél – telek...	59. A -ból,-ből, -tól,-től, -ról,-ről toldalék magánhangzója hosszú: házból, kézből,.....
60. A múlt idő jele mássalhangzó után -t, várt, kért ; magánhangzó után -tt hívtott, tudott...	61. A szóelemző elv szerint írjuk a – zöngéesség szerinti részleges hasonulást: fogkrém, azt... – képzés helye szerinti hasonulás eseteit: azonban, ponty
62. A szóelemző elv szerint írjuk a – teljes hasonulás írásban is jelölt eseteit: vajjal, tejjel,... ekkor, akkor... – teljes hasonulás írásban nem jelölt eseteit: merészség, bátyja.....	63. A szóelemző elv szerint írjuk az – összeolvadás eseteit: adjátok, játszik... – rövidülés eseteit: hallgat, nagyobbra.....
64. Szó elején: <i>lyuk, lyukas, lyukaszt...</i> Szótőben: <i>ilyen, folyik, csermely...</i> Az -ály, -ély végű szavakban: <i>osztály, engedély...</i>	65. Az igék és névszók toldalékaiban: írj, alkudj, szebbjét... A tejtermékek nevében: tejszín, vaj, sajt... Sok egytagú szóban: fáj, fej, jön, hajt, rejt,.....
66. Batthyány, Czuczor, Weöres, Kossuth, Paál...	67. galyly, több-be, aszszony...
68. hosz-szú, locs-csan, jeggyűrű, sakk-kör....	69. A magyar helyesírás szabályai című segédkönyvhöz.... Megtaláljuk benne a szabályokat, a tárgy-mutatót, és felüthetjük a betűrendes szótári részt is....

A nyelv a kapcsolatteremtés csodálatos eszköze.

A víz elég.

ma, majd, már...
bácsi, benne, hosszú...

akkor ← _____
ekkor ← _____
ettől ← _____
attól ← _____

Az írás is közlés, grafikai jel, gondolatcsere a távollevő személyek között.

Az **ú, ű** a főnév végén legtöbbször hosszú: bor-jú, fogantyú, koszorú... – gyűrű, tű...

Nevünk betűrendben szerepel a naplóban,
És a szótárakban a szavakat is így találjuk.

szól, lép, kér, ír, kísér...
mos, főz, mászik, edz....

A szóbeli kommunikációhoz, a kapcsolat felvételéhez szükséges: köszönés, bemutatkozás, kérdés, tudakozódás...

Az i a szavak végén mindig rövid:
Ildi, zseni, picit, keni, enni, néni, valami...

Írásjeleink, a betűk összessége az ábécé.

bátorság – val → _____
 félelem – vel → _____
 vaj – val → _____
 tejfel – vel → _____

A kommunikáció fenntartásához még figyelemztetés, buzdítás, üzenet szükséges.

A -ból,-ből, -tól,-től, ról,-ről toldalék magánhangzója hosszú: házból, kézből...

A beszéd megértését arcjáték, mozgás segíti.
 Az írás megértését az íráskép, az írásjelek.

e l l e **n b** e n, s z í **n p** a d, a **n g y** a l....
 részleges hasonulás – a képzés helye szerint

Írásunkban vigyázzunk a külalakra, a szöveg elrendezésére, az írásjelekre is.

A szóelemző írásmód szerint írjuk a
 – zöngésség szerinti részleges hasonulást:
 f o **g k** r é m, a z **t**,...
 –képzés helye szerinti hasonulás eseteit:
 a z o **n b** a n, p o **n t y**....

A beszéd legkisebb része a hang.
 Az írás legkisebb része a betű.

fogkefe, meghívta, lökdös, mosdó...
 részleges hasonulás – zöngétlenedés,
 zöngésülés

Udvariasan, illedelmesen kell (kellene) beszél-nünk: Kérem a krétát!

A szóelemző elv szerint írjuk az
 – összeolvadás eseteit: adjátok, játszik...
 – rövidülés eseteit: hallgat, nagyobbra,...

A beszédet utánzással tanuljuk meg.
 Az írást az iskolában sajátítjuk el.

zöngés – zöngétlen mássalhangzók:
 b, d, g, m, n, ny, v, z, zs, l, j, –, dz, dzs, gy, r
 p, t, k, – – – f, sz, s, – – h, c, cs, ty, –

A fogalmazásban – helyesek-e a mondatok?
 – megfelelők a szavak?
 – van-e benne helyesírási hiba?

Batthyány, Czuczor, Weöres, Kossuth, Paál

Megjelenésünk legyen ápolts, tiszta, viselkedésük természetes...	ajakhang: b, f. foghang: c, d. ínyhang: g, j. gégehang: h.
A fogalmazásban – megvan-e a hármas tagolás? – arányosak-e a részek?	hosz-szú, locs-csan, jegygyűrű, sakk-kör...
A helyes beszéd mozgásos eszközei: távolság, testtartás, tekintet, arcjáték.	A hangrend érvényesül a toldalékokban is: barná-ra, fehér-re, sárgá-hoz, kék-hez...
A garatüreg, az ínyvitorla...	A magyar helyesírás szabályai című segédkönyvhöz... Megtaláljuk benne a szabályokat, a tárgymutatót, és felüthetjük a betűrendes szó-tári részt is...
sakk, gally, meggy, jobb, kisebb...	Tünde, Emese, Endre, Elemér – eper, szőlő, dinnye... Anna, András, Zsolt – alma, barack, banán... Ildikó, Béla, Noémi – dió, szilva, citrom...
Az anyanyelv számunkra az első, a legkedvesebb nyelv, édesanyánktól tanultuk.	Eötvös, Kazinczy, Batthány... vasút, mégis, elutazik...
A helyesejtés hangtani eszközei: hangszín, beszédtempó, szünet...	A szájüreg – ajkak, szájpadlás, fogak, nyelv – az orrüreg.
A beszéd közlés, gondolatainkat, érzelmeinket fejezzük ki beszédpartnárunkkal.	Az ó, ő a szó végén mindig hosszú: olló, tó, jó, báró... – vessző, költő, bő...
A helyesejtés hangtani feltételei: helyes légzés, hangképzés, hangerő...	... a magánhangzókat.
A szóbeli kommunikáció megszakításához szükséges: megköszönés, búcsúzás...	Az ú, ú a melléknév végén mindig hosszú: savanyú, bárgyú.... – keserű, jóízű, sűrű...
Amikor beszélünk valakivel forduljunk feléje! A mássalhangzókat.

A kommunikáció fenntartásához mesélés, párbeszéd, felkösöntés... szükséges.

A **víz, út, tűz** szavakban úgy váltakozik az **í, ú, ű**, mint a tél szóban az **é-e**: tél-telek: **víz – vizek, út – utak, tűz – tüzek...**

Hal-e hal? Hall-e a hal?

Egy mássalhangzónk a gégeben keletkezik: a **h** hang.

NEM! Arcjátékkal, mozdulatokkal, kézmozdulatokkal, tekintettel kísérhetjük beszédünket

A múlt idő jele
– mássalhangzó után **-t**: várt, kért....
– magánhangzó után **-tt**: hívott, tudott....

Felhők szállnak az égen...
Jobb lesz, ha lerajzolom...
Kérsz-e a meggyből?

NINCS! Csupán felépítik a nyelvi jeleket, a szavakat és a toldalékokat...

A fogalmazás írásakor ügyeljünk
– az elbeszélés időrendjére, térbeli rendjére, a jellemzésre....

A szóelemző írásmód szerint írjuk a
– teljes hasonulás írásban is jelölt eseteit: vajjal, tejjel.... - ekkor, akkor....
– teljes hasonulás írásban nem jelölt eseteit: merészség, bátyja...

n y i t j a, b o l t j a, m a r a d j, k e n j....

magas magánhangzók: e, é, i, í, ö, ő, ü, ű.
mély magánhangzók: a, á, o, ó, u, ú.

A fogalmazás – a címről szól-e?
– kiemeli a lényegét?
– eredeti gondolat, megfigyelés?

Szó elején: lyuk, lyukas, lyukaszt....
Szótőben: ilyen, folyik, csermely...
Az -ály, -ély végű szavakban: osztály, mély...

f ű t s, d ö n t s, s z a b a d s á g, h a l a d s z...

ajakkerekítéses magánhangzók:
a, o, ó, ö, ő, ü, ű,
ajakréses magánhangzók: á, e, é, i, í.

A tüdő, a légcső, a gégefő, és a hangszalagok...

g a l y l y, t ö b b - e, a s z s z o n y...

Gáll + val → _____
Kiss + vel → _____
Móricz + val → _____
Félix + vel → _____

rövid és hosszú magánhangzók...

FIGYELMÜNKBE AJÁNLOM!

Paál Zsolt

„Szunnyadó nyelvi lelkiismeretünk felrázása”

Dr. H. Tóth István helyesírási gyakorlatai az ötödik osztályosoknak

Anapság kritikai élel hangoztatott az a vélekedés, hogy a feladatgyűjtemények korát éljük. Egyre-másra jelennek meg szövegértést, helyesírást fejlesztő kiadványok; színes és tarka vegetációjuk néha zavarba ejtőn túlzó a gyakorló tanárok, de a gyermeküket az otthoni tanulásban segítő szülők számára is.

A gyakorló pedagógust elsősorban nem is ezen kiadványok mennyisége, hanem azok változó minősége aggasztja. Különösen akkor, ha a gyermeküket támogatni akaró szülők a piacról vagy nem szak- és tankönyveket árusító kereskedelmi helyszínekről vásárolnak munkáltató feladatlapokat.

Minap került a kezembe végleges változatában a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa igényes kiadásában **dr. H. Tóth István** mindössze negyvenöt oldalt számláló munkáltató füzet, mely mégis imponáló mennyiségű és minőségi feladatot kínál az ötödikes kisdíáknak és a gyermekét a tanulásban segíteni akaró szülőjének. Korábban a gépiratot lektorként már megismerhettem.

A kiadvány magas minőségében **Kovács Andrásnak**, a KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa elnökének, a Nagyberegi Református Líceum tanárának és a sorozat indítását kezdeményező **Punykó Mária** tanárnőnek, elévülhetetlen érdemeik vannak.

Dr. H. Tóth István nemcsak a *tanítóképzésben elismert főiskolai tanár, a honi és a külföldi egyetemek jeles oktatója, az olvasáspedagógia kutatója, nyelvész, hanem maga is gyakorló pe-*

dagógus, aki sok évtizedes gyakorlata okán a 10–14 éves gyermek anyanyelvi és irodalmi kultúrájának szakavatott ismerője.

Gyakorló magyartanárként kevés olyan nyelvi segédkönyvvel, eszközzel ismerkedhettem meg, mely tartalmában, formájában, esztétikumában, szellemiségében ennyire pontos, hibátlan; tanár és diákkal szemben ennyire empatikus lett volna, mint dr. H. Tóth István **„Helyesírási gyakorlatok”** című sorozatának első része, mely az ötödik évfolyamon tanulók számára készült.

E kis füzet egyik nagy erénye az arányosság.

Nem rémiszti meg vastagságával a tanulmányaiban akadozó gyermeket, nem csábítja számos színes ábrával másféle figyelemre a figyelni akarókat, s nem vezet tévútra a magyar nyelvben botladozókat.

A tantervi követelményeket pontosan követve, az életkori sajátosságok iránti szakmaiságot mindenkor érvényesítve okos és játékos tanszöveget kap a tanulni vágyó.

A szokásos könyvi és tankönyvi adatolás után az *okos tanító attitűdjével* egy kis bevezető egyszerre nyugtatja és bátorítja azon fiúkat és lányokat, akik elindulnak a **„Helyesírási gyakorlatok”** szép és nemes útján.

Az első fejezet az alsó tagozaton tanult magánhangzók időtartamtípusainak és mondattani ismereteinek ismétlése kéttucatnyi feladaton keresztül. Már az első feladatok áttekintése után is feltűnő, hogy a feladatsor írója egy pillanatra sem hagyja magára kisdíájkját. Óvón mellette

áll, okosan kér és kérdez. A feladatok nem megterhelők, mégis gazdag szándék és tudás átadásának akarata szülte mindet. A fokozatosság elve jól érvényesül, ahogyan az egész füzetben is, hiszen a feladatok fokozatosan nehezülnek, a gyermekek mégsem érzik nehéznek akár több oldal – önállóan történő – megoldását sem.

A kiadvány tanári segédeszközként való használatát erősíti a feladatsor végén lévő tollbamondás-szemelvény, valamint az első téma-részt követő tudáspróba, s az összefoglaláshoz, ellenőrzéshez, javításra szolgáló újabb tollbamondásszöveg is.

A következő témakör és fejezet a hangtan és a szóelemzés helyesírási alapelvéről az ötödik osztályos tanulók kerettantervi tematikájához mind tartalomban, mind időrendben pontosan kötődik. Az itt található feladatsorozat az első fejezetben megismertekhez képest már a gyermeki kreativitásra apellál oly' módon, hogy a gyakorlatokat végzőt bevonja a szóalkotási folyamatokba. A gyermek is megérezheti, hogy egy szinttel feljebb lépett. Már nem analógiákra építő kis nyelvi „kőműves”, hanem felfedező.

A harmadik fejezetben már gyakorlott szóalkotó, szóépítő mesterként halad tovább a kisdiák, ahol a szótagok és az elválasztás helyesírását gyakorolhatja tíz feladatsoron át. A gyakorlás-ként felsorakoztatott szavak itt is a gyermek szívéhez és gondolatvilágához illeszkedők, ugyanakkor a 10–11 évesek fogalmiságának elmélyítését és kiterjesztését is szolgálják.

Az utolsó fejezet, mely a szótagok után a szóelemek nyelvi rendszerét, azok felismerését hivatott megmutatni és elmélyíteni, a legösszetettebb fejezet. Itt már táblázatok és az eddig alkalmazott feladatmetodikák mindegyike feltalálható. A morfológia a nyelvészet egyik legabsztraktabb, ugyanakkor a legizgalmasabb témaköre is.

A szóalkotás és a szóbontogatás több, mint logikai játék. S bár a szóalaktan nagyobb részben az analógiák tudománya, mégis az erről szóló fejezet megmutatja, hogy a szavaknak: színük, érzeteik, lelkük van. Az átélkesített tudomány gyakorlata pedig több, mint nyelvi rutin. Játékká válik, magasabb rendű kulturális forma. A tanulás egyik meghatározó eleme, túlzás nél-

kül állítható prioritása. A gyermek már itt nemcsak egy nyelvi expedíció részese, hanem annak alapos ismerője, önálló expedítája is.

Dr. H. Tóth István **„Helyesírási gyakorlatok”** című sorozatának első füzetje a magyar nyelvismeret legjobb hagyományait ápoló és folytató feladatgyűjteménye. Egységes tematikája az önálló tanulásra, a csoportos ismeretgyarapításra, a magyartanár-diák és a szülő-gyermek közös munkájára is egyaránt alkalmas.

Szerkesztése pontos, áttekinthető, megjelenése kellemes, tipográfiája célszerű és esztétikus. A füzet szellemiségét jól megválogatott, mindenkor a feladatokhoz kapcsolódó irodalmi szemelvények gazdagítják, szóanyagát a magyar nyelvi szókincsünk ősi, elveszni látszó és nyelvújítás utáni szavaink legszebbjeiből azon rendező elv szerint gyűjtötte össze a Szerző, hogy mindig illeszkedjenek a gyermeki korosztály fogalmiságához, gondolkodásához. Illusztrációként nem ezerszer felhasznált rajzfilmhősök láthatók, hanem a kárpátaljai művészet szép példái, szöttesek és varrottasok motívumai, nemzeti kultúránk jelképei.

Jeles írónk és költőnk, **Kosztolányi Dezso** írta egyik publicisztikájában, hogy a szunnyadó nyelvi lelkiismeret felrázása örök időszzerű cél az iskolai és a közélet megannyi helyszínén.

A gondolat teste a léírt szó. Ha az helytelen, úgy a gondolat torz alakban jut el az olvasóhoz.

Ezért a gyermeki személyiség leghatékonyabb megformálása a nyelvi szinteken dől el. Ezen nyelvi szintek tartós és biztos megformálását nyújtja immáron évtizedek óta dr. H. Tóth István tanár úr a tizenéveseknek, pedagógus diplomát megszerzőknek, a posztgraduális képzésekben résztvevőknek.

Egy sorozat első, s mindenképpen ígéretes darabját lektorálhattam és alkalmazhattam-alkalmazhatok a tanítási gyakorlatomban. Vonzó szemlélete hamar megnyerte a tanulóim tetszését. Hiszem és vallom, hogy a sorozat további füzetei nyelvi kultúránk terjesztésének, gyarapításának és megtartásának hasznos és sikert adó eszköze lehet. Ezért a magyar nyelvi kultúra ápolásában határokon innen és túl a teljes sorozat megjelenése stratégiai szükségességű.